M. TVLLII CIceronis de Oratore liber tertius, Audomari Talæi explicationibus illustratus.

IN MARCI TVLLII CICERONIS LIBRVM tertium de Oratore argumẽtum Audomari Talæi ad Carolum Lotharingum Cardinalem illustrissimum.

TERTIVS liber (Carole Lotharinge Cardinalis) solus verè & propriè Rhetoricus est, quia Rhetoricam doctrinam in elocutione & actione, quæ duæ solæ & veræ partes sunt eloquẽtiæ, solus habet, qualem Rhetoricis institutionibus tibi nuncupatis breuiore quidem, sed tamen accuratiore & faciliore compendio informare conati sumus: hoc autem tertio libro multò plura ad ornatum & elegantiam huiusce scriptionis extra artem adhibentur, quàm de arte ipsa dicuntur. Est enim & præfatio de morte Crassi, & congressus personarum pomeridianus, & exordium Crassi, de vniuersa eloquentia, & excellentibus, licet in dispari genere, oratoribus. Cùmque quatuor elocutionis virtutes proponãtur, Latinitas, perspicuitas, ornatus, decorum, duabus primis, quæ Rhetoricæ artis propriæ non sunt, celerrimè breuissiméque demonstratis, Crassus antequam præcepta ornatæ orationis doceat, longissimam digressionem facit in laudem perfectæ eloquentiæ, cuius hæc capita sunt:

1 Eloquentiam à philosophia petendam esse:
2 Oratorem adiuuari nõ ab Epicureis quidem aut Stoicis, sed ab Academicis & Peripateticis:
3 Oratori philosophandum esse, sed paucis:
4 Eloquentiæ apparatum esse in rebus & verbis:
5 Summam eloquentiæ esse, rem quampiam amplificare dicendo, & finitam quæstionem ad infinitam reuocare, vt disputatio fit latior: qua quidem occasione Crassus artem de generibus quæstionum exponit, & hanc reuocationis exercitationem oratoriam exemplis Græcorum & Latinorum illustrat. Post hanc igitur tam longam & Rhetoricæ artis alienam excursionẽ, vbi eloquentiæ cum philosophia cõiunctio, & apparatus & amplitudo magnificentissimè & ornatissimè laudata est, Crassus venit ad doctrinam de ornatu, quam ponit in verbis singulis & coniunctis: & singula quidem ornari putat tribus modis, nouitate, vetustate, translatione: coniũcta verò totidem etiam aliis, coagmentatione, numero & figura. Quartam quoque elocutionis oratoriæ virtutem, si tamen elocutionis virtus propria est, quæ est τὸ πρέπον, breuiter attingit. Crassus igitur de elocutione ita sibi dicendum putauit, vt eloquentiæ vim, quæ maxima esset, plurimis verbis ornaret, artem ipsam quæ trita & peruulgata esset, paucis & breuibus præceptis perstringeret. Actio quæ sequitur, duas habet partes, vocem & gestum: ac vocis quidem varia sunt genera, acutum, graue, citum, tardum, magnum, paruum, itémque lene, asperum, contractum, diffusum, continenti spiritu, intermisso, fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatũ, quibus variè

pro variis animorum motionibus vtimur. De gestu autem politici oratoris hæc pauca præcipiuntur à Crasso, vt ne sit histrionicus: vt sit laterum inflexio virilis, manus minus argutæ, brachiũ procerius proiectum, supplosio pedum in contentionibus incipiendis aut finiendis, oris, vultus, & oculorum magna moderatio. His igitur præceptis elocutionem & actionem Crassus informat, ex quibus quæ vera, propria, consentanea, quæ item falsa, aliena, minúsque legitima sint, in explicandis singulis partibus disputationis multò commodius & opportunius, quàm hic examinare poterimus.

M. Tullii Ciceronis de Oratore liber tertius.

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curã molestiámque renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingeniũ, illa humanitas, illa virtus L. Crassi morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem qui hoc & superiore libro continetur. Vt enim Romam rediit extremo Scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, videndũ sibi aliud esse consilium: illo Senatu se Remp. gerere nõ posse: mane Idibus Septembris & ille, & Senatus frequens vocatu Drusi in Curiam venit. ibi cùm Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad Senatum de illo ipso, quòd Consul in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuectus. Hic, vt sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso, cùm aliquid accuratius dixisset, semper ferè contigisset, vt nũquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à se superatum. Deplorauit enim casum atque orbitatem Senatus, cuius ordinis à Consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tãquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque verò esse mirandum, si quum suis consiliis Rempub. profligasset, cõsilium Senatus à Rep. repudiaret. Hic cùm homini & vehementi & diserto & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam verborum faces admouisset, non tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribúsque ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitus di-

cta efferebantur," cùm sibi illum Consulem esse negaret, cui senator ipse nõ esset." An tu cùm omnem authoritatem vniuersi ordinis pro pignore putaris, eámque in cõspectu populi Romani concideris, me his pignoribus existimas posse terreri?" Non tibi illa sunt cædenda, si Crassum vis coërcere: hæc tibi est excidenda lingua, qua vel euulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. Permulta tùm vehementissima contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse cõstabat: sententiámque eam, quam Senatus frequẽs secutus est ornatissimis & grauissimis verbis, vt Pop. Romano satisfieret, nunquam senatus neque consilium Reipub. nec fidem defuisse, ab eo dictam: & eundem, id quod in " authoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse." Illa tanquam cycnea fuit diuini hominis vox & oratio, quam quasi expectantes post eius interitum veniebamus in curiam, vt vestigium illud ipsum, in quo ille postremùm institisset, contueremur. Nanque tum latus ei dicenti condoluisse, sudorémque multum consecutũ esse audiebamus: ex quo cùm cohorruisset, cum febri domum rediit:" diéque septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominũ spem, fragilémque fortunam, & inanes nostras contentiones, "quæ in medio spatio sæpe franguntur & corruunt, & antè in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerũt." Nam quàm diu Crassi fuit ambitionis labore vitã districta, tam diu priuatis magis officiis & ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut Reip. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omnium concessu ad summam authoritatem dabat, is eius omnem spem, atque omnia vitæ cõsilia morte peruertit." Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus. Sed ii tamen Remp. casus secuti sunt, vt mihi non erepta L. Crasso à diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur." Non vidit flagrantẽ bello Italiam," non ardentẽ inuidia Senatũ, non sceleris nefarii principes ciuitatis reos," nõ luctũ filiæ, nõ exiliũ generi," non acerbissimam C. Marii fugã," non illam post reditum eius cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset." Sed

quoniam attigi cogitatione vim, varietatémque fortunæ, nõ vagabitur oratio mea longius: atque eis ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim nõ iure beatam L. Craſſi mortem illam, quæ eſt à multis ſæpe defleta, dixerit, cùm horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremùm ferè collocuti ſunt, euẽtum recordatus? " Tenemus enim memoria, Q. Catulum virum omni laude præſtantem, cùm ſibi non incolumem fortunam, ſed exilium & fugã deprecaretur, eſſe coactum vt vita ſe ipſe priuaret." Iam M. Antonii in eis ipſis roſtris, in quibus ille Rempub. conſtantiſſimè Conſul defenderat, quæque Cenſor imperatoriis manubiis ornarat, poſitum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita ſeruata." Neque verò longè ab eo C. Iulii caput, hoſpitis Hetruſci ſcelere proditum, cum L. Iulii fratris capite iacuit: vt ille qui hæc non vidit, & vixiſſe cum Repub. pariter, & cum illa ſimul extinctus eſſe videatur." Neque enim propinquum ſuum maximi animi virum P. Craſſum ſuapte interfectum manu, " neque collegæ ſui Põtificis maximi ſanguine ſimulacrũ Veſtæ reſperſum eſſe vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam" C. Carbonis inimiciſſimi hominis eodẽ illo die mors nefaria fuiſſet. Non vidit eorum ipſorum qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribiles miſeróſque caſus:" ex quibus C. Cotta, quem ille florẽtem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus eiectus eſt è ciuitate." Sulpitius autem, qui in eadẽm inuidiæ flamma fuiſſet, quibuſcum priuatus coniunctiſſimè vixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate. cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro erepta vita eſt, & pœna temeritatis non ſine magno Reip. malo cõſtituta." Ego verò te Craſſe, quũ vitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino conſilio & ortum & extinctum eſſe arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, conſtantiáque tua, ciuilis ferri ſubeunda fuit crudelitas: aut ſiqua te fortuna ab atrocitate mortis vẽdicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpectatorem coegiſſet. Neque ſolùm tibi improborũ dominatus, ſed etiam propter admiſſam ciuiũ cædem, bonorum victoria mœrori fuiſ-

ſet.Mihi quidem,Quinte frater,& eorum caſus,de quibus antè dixi,& ea quæ noſmetipſi ob amorem in Rempub.incredibilem & ſingularem pertulimus ac ſenſimus,cogitanti,ſententia ſæpe tua vera ac ſapiens videri ſolet,qui propter tot,tātos, támque præcipites caſus clariſſimorū hominum, atque optimorum virorum, me ſemper ab omni contentione ac dimicatione reuocaſti." Sed quoniam hæc iam neque in integro nobis eſſe poſſunt, & ſummi labores noſtri magna compēſati gloria mitigantur, pergamus ad ea ſolatia quæ non modò ſedatis moleſtiis iucunda, ſed etiam hærentibus ſalutaria nobis eſſe poſſunt:ſermonémque L.Craſſi reliquum,ac penè poſtremum memoriæ prodamus, atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam debitámque referamus. Neque enim quiſquā noſtrûm cùm libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus ferè Socrates exprimitur,non,quanquam illa ſcripta ſunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo,de quo ſcripta ſunt,ſuſpicatur. Quod item nos poſtulamus,non à te quidem,qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed à cæteris qui hæc in manus ſument, vt maius quiddam de L. Craſſo, quàm quantum à nobis exprimetur,ſuſpicentur. Nos enim qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus,& quibus C. Cotta tantūmodo locos ac ſententias huius diſpoſitionis tradidiſſet,quo in genere orationis vtrunque oratorem cognoueramus,id ipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati." Quòd ſiquis erit qui ductus opinione vulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Craſſum fuiſſe pleniorem putet, quàm quomodo à nobis vterque inductus eſt: is erit ex iis qui aut illos non audierit, aut iudicare non poſſit. Nam fuit vterque (vt expoſui antea) quum ſtudio atque ingenio & doctrina præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus: vt neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis,neque in Craſſo redundaret.

1 *Hoc exordio Cicero inſtituit quaſi funebrem laudationem L. Craſſi,cui primas dabit in tertio dialogo:duæ verò ſunt exordij partes, quarum una deplorat cauſſam & genus mortis,altera reuocat à luctu ad conſolationem. Cauſſæ mortis tres potiſſimum narrantur:vehemens in ſenatu contentio & altercatio L. Craſſi contra L. Martium Philippum Conſulem, magnus in dicendo ſudor,& ſudorem conſecuta πλευρῖτις.*

2 *Ludi Romani etiam scenici dicti sunt, quòd tum histriones in scena varias fabulas agerent, ut comœdi, tragœdi, mimi, pantomimi, ethologi. Hi Tito Sulpitio Petico, & C. Licinio Stolone cõsulibus, cùm magna esset in urbe pestis, inter alia cælestis iræ placamina, primùm instituti dicũtur, ut ait Liuius. Cæterùm parua quoque (ut fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit, sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Thusco dabant, &c. Idẽ Liuius alibi, Ludi (ait) Romani scenici eo anno magnificè apparatéque facti ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & Tito Quintio Flaminio biduum instaurati sunt.* Lib. 7. decad. 1. Lib. 1. decad. 4.

3 *L. Martius Philippus Consul, habuerat in cõcione orationem pro equitibus Romanis aduersus Senatum, quòd authore Liuio Druso trib. pleb. potestatem iudicandi ab equestri ordine ad se transferre, aut saltem sibi cum eo communicare conaretur. In hanc igitur ambitionem Senatoriam Philippus uehementer inuectus est.*

4 *Vt Consuli, ita trib. pleb. ius erat edicendi & uocandi Senatum. Itaque uocatu Liuij Drusi, qui tribunus plebis erat, Senatus in curiam uenit.*

5 *Crassus est à sese superatus, id est, melius tum in Senatu dixit, quàm unquam antea: modus est loquẽdi hyperbolicus, ut in oratione pro Marcello: Cæteros quidem omnes uictores bellorum ciuilium iam antea æquitate & misericordia uiceras: hodierno autem die teipsum uicisti.*

6 *Hæc capita sunt & illustres aliquot sententiæ illius orationis, quam Crassus habuit in Senatu aduersus Philippum consulem: prima γνώμη acutè conclusa est ex repugnantibus: Philippum consulẽ non esse, quia oppugnet dignitatem Senatus: duæ uerò similitudines instar duarum stellarum interpositæ sunt, quibus consul bono parenti aut tutori confertur, & Philippus nephario prædoni.*

7 *Altera γνώμη est à maiori ad minus: Philippus Remp. suis consiliis profligauit: non est igitur mirum, si consilium Senatus à Repub. reuciat, id est, Senatum à iudiciis repellat.*

8 *Similitudo sumpta est ab his rebus, quæ admoto igne facilè exardescunt: sic Philippus uehemens & iracundus à Crasso prouocatus statim exarsit, & quasi flammam iracundiæ concepit.*

9 *Philippus consul Crasso multam dixit, quòd ab eo fuisset acerbè reprehensus, & contumeliosè uexatus in Senatu, iussitque auferri pignora, id est, capi bona in ædibus Crassi, ut hanc licentiam dicendi contra consulem coërceret.*

10 *Tertia γνώμη est à paribus, Non sum tibi senator: nec tu mihi igitur consul. Philippus tum iusserat manũ in Crassum iniici: at Crassus reiecto lictore, Non es (inquit) mihi Philippe consul, quia nec ego tibi Senator sum. Valerius lib. 6.*

11 *Quarta γνώμη habet prolepsim & comparationem à maiori ad minus: Non sum territus, cùm authoritatem Senatus, quæ tibi tanquam in pignus erat tradita, uiolasti: an tu igitur me putas ablatis domesticis pignoribus posse terreri?*

12 *Solutio proximæ προλήψεως ex causa dissimili. Crassus coërceri non potest, fracta authoritate Senatus, aut ablatis pignoribus, sed excisione linguæ. Hoc uerò etiam posterius statim corrigitur ad augendam constantiam ipsius Crassi, qui ne excisa quidem lingua à Philippo coërceri possit.*

13 *Authoritates perscriptæ dicuntur pro Senatusconsultis in publicas tabulas relatis. Nam ut in populo Romano potestas, sic in Senatu authoritas inest, ut ait Cicero lib. 3. de Legibus.*

14 *Allusit ad Græcum prouerbium κύκνειον ᾆσμα, id est, cygnea cantio. Socrates ait cygnos in morte suauius canere, quàm antea consueuerint,* ὡς ἔοικε, τῶν κύκνων δοκῶ φαυλότερος ὑμῖν εἶναι τὴν μαντικήν· οἳ ἐπειδὰν αἴσθωνται, ὅτι δεῖ αὐτοὺς ἀποθανεῖν, ᾄδοντες In Phædone.

καὶ ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ, τότε δὴ πλεῖστα καὶ μάλιστα ᾄδουσι, γεγηθότες, ὅτι μέλλουσι παρὰ τὸν θεὸν ἀπιέναι, οὗπέρ εἰσι θεράποντες. οἱ δ' ἄνθρωποι, διὰ τὸ αὑτῶν δέος τοῦ θανάτου, καὶ τῶν κύκνων καταψεύδονται, καὶ φασὶν αὐτοὺς θρηνοῦντας τὸν θάνατον, ὑπὸ λύπης ἐξᾴδειν· καὶ οὐ λογίζονται, ὅτι οὐδὲν ὄρνεον ᾄδει, ὅταν πεινῇ ἢ ῥιγοῖ, ἤ τινα ἄλλην λύπην λυπῆται· οὐδὲ αὐτὴ ἥ τε ἀηδὼν, καὶ χελιδὼν, καὶ ὁ ἔποψ, ἃ δή φασι διὰ λύπην θρηνοῦντα ᾄδειν, ἀλλ' οὔτε ταῦτά μοι φαίνεται λυπούμενα ᾄδειν, οὔτε οἱ κύκνοι, ἀλλ' ἅτε οἶμαι, τοῦ Ἀπόλλωνος ὄντες, μαντικοί τε εἰσὶ καὶ προειδότες τὰ ἐν ᾅδου ἀγαθὰ, ᾄδουσί τε καὶ τέρπονται ἐκείνην τὴν ἡμέραν διαφερόντως, ἢ ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ. id est, Atque (ut apparet) uideor nobis esse cygnis in diuinatione inferior: hi nanque sibi necessariò mortem instare atque impendêre sentientes, cùm antea canerent, tum plurimum & maximè modulantur, gaudentes se ad deum proficisci, cui seruiunt. Hominei uerò ipsi, qui mortem metuunt, de cygnis mentiuntur, aiúntque ipsos lugentes mortem, præ dolore cantum emittere, nec considerant nullã auem canere cùm esurit, aut friget, aut alio dolore afficitur, neque ipsam philomelã, & hirundinẽ, & upupã, quam dicunt in summo doloris luctu canere: sed neque hæ aues mihi uidentur ob dolorem canere, neque cygni, sed (ut opinor) quia sunt Phœbo sacrati, ab eo diuinationem habent, ac prouident quid in morte boni sit, eo die multò magis quàm antea, cantant & lætantur. Hæc Socrates. Vt igitur cygni cantus impendente morte suauissimus est, sic extrema illa oratio Crassi quasi cygnea fuit, quia nunquam uisus est melius dixisse, quàm illo ipso die, quo in mortiferum dolorem lateris incidit.

Lib. 1. de criticis diebus.

15 Septimus dies medicis criticus est in morbis acutis, sed ferè in bonã partem. Itaque eum Galenus regi comparat, sicut diem sextum tyranno, quòd ille clementior tanquam bonus aliquis princeps hu quos indicat, uel partem supplicij adimit, uel illustrat uictoriam: hic perniciе hominis gaudet, uel salute dolet, quæritque ubi ægrum malè tractet, & longa punitione exerceat. Septimo tamen die L. Crassus interiit dolore lateris: Græci πλευρῖτιν uocant, inflammationem membranulæ costas cingentis ex uehementi contentione natam, cùm aduersus Philippum in Senatu altercaretur, cuius doloris comites sunt, primùm sudor, deinde horror, tum acuta febris, & tussis, & difficultas spiritus.

16 Allegoria ducitur à nautis in medio mari naufragio pereũtibus, quibus similes sunt hi, qui immatura ætate moriuntur, antequã legitimũ cursum uitæ, uel honoris & dignitatis cõfecerint.

17 Proxima allegoria declaratur apertius inductione per gradus temporum. Crassus in petendis honoribus mercedem suæ industriæ non est adeptus, nec item in gerendis, nec uerò etiã postea: caruit igitur Crassus fructu uirtutis & amplitudinis suæ, id est, otio cum summa dignitate coniuncto.

18 Transitus est à luctu de morte Crassi ad consolationem, quasi tum ille feliciter & beatè uita functus fuerit: qui locus illustratur inductione & enumeratione malorum mortẽ Crassi consecutorum. Nam paulò pòst exorta sunt bella ciuilia, quæ statum Reip. peruerterunt.

19 Liuius Drusus Italis ciuitatem promiserat, quæ cùm post Drusi interitum non daretur, tota penè Italia Romanis bellum intulit, quod appellatum est sociale, gestúmque est anno urbis conditæ 661.

20 Q. Valerius trib. pleb. legem tulit, qua quæstiones & iudicia haberentur in Italos, qui à principibus ad perturbandam Remp. sollicitati fuissent, & habita concione in tantam inuidiam Senatum adduxit, ut plerique homines Senatorij ordinis metu perculsi ex urbe fugerint. Lege Appianum.

21 Scipio Crassi gener, cùm Caij Marij partes secutus esset, destitutus à copiis uenit in potestatem Syllæ, à quo quidem interfectus non est, sed exilio mulctatus. Hic igitur filia Crassi, uxori suæ luctum ob calamitatem exilij attulit.

22 C.Marius lege Sulpitia prouinciam L. Cornelio Syllæ cùm eripere uellet,ut dux aduersus Mithridatem regē ponti crearetur, armis Syllanis uictus & urbe pulsus,primùm iuxta Minturnas in palude latuit,deinde accepta nauicula in Africam traiecit.

23 C.Marius ope Cornelij Cinnæ in Italiam reuocatus,fœdißimam ciuium stragem edidit, urbémque diripuit.Sylla paulò pòst ex Asia reuersus,multò etiam crudelior extitit cæsis ciuibus & Italis propè innumerabilibus, latis etiam legibus improbißimis, quo tempore non modò succus & sanguis,sed etiam color & species pristina ciuitatis amissa est.

24 Crassi familiares statim post eius obitum in ciuili dissensione miserè trucidati sunt, ut Catulus,Antonius,Scæuola,Cotta,Sulpitius,&c.ex his igitur exemplu dissimilibus Cicero concludit beatam fuisse mortem L.Crassi,qui tantam calamitatem non uiderit.

25 Q. Luctatius Catulus cùm nihil ab hoste Mario impetrare posset , ignitis carbonibus seipsum suffocauit,uel(ut ait Valerius)calce & carbonum uapore se peremit.

26 M.Antonius qui latitādi causa in agrū fugerat,cauponis indicio proditus est,& à Publio Annio Tribunopleb.interfectus.Caput eius primū C. Marij mensæ appositū fuit,deinde in rostris positū,cuius casus deploratur à repugnātibus.M. Antonius Censor rostra manubiis ornauit,& multos hic ciues defēdit.Nō debuit igitur caput ei⁹ in rostris ignominiæ causa collocari.

27 Quintilius Tarquiniēsis C.Iuliū Cæsarem patronum suum nefariè C.Mario prodidit, & ius hospitij scelerarè uiolauit.Florus paulò secus,Cæsar(ait)& Fimbria in penatibus domorum suarum trucidantur.

28 P.Crassus cum filio à Marianis militibus occisus est, & alter in alterius mutuo aspectu trucidatus.Pater ne quid indignum sua uirtute pateretur,gladio se transfixit.

29 Q. Mutius Scæuola collega fuit L. Crassi in consulatu anno urbis conditæ 656.Is pontifex maximus,quia partibus Syllæ studuerat,iussu C.Marij filij,amplexus uestales aras occiditur:de quo Lucanus,

Te quoque neglectum uiolatæ Scæuola dextræ Lib.1.
Ante ipsum penetrale deæ,sempérque calentes
Mactauere focos,parum sed fessa senectus
Sanguinis effudit,iugulo flammísque pepercit.

30 L.Crassus adolescens C. Carbonem accusauit.hinc odij caussæ.Cæterum C. Carbo post mortem C. Marij captus à Syllanis, & ad Pompeium ductus , dum aluum in cloaca exonerat, occiditur.Plutarchus in uita Syllæ.

31 C.Cotta, qui inuectus erat in equites Romanos, qui tum præerant iudiciis , causámque principū defenderat,amisso tribunatu priusquam ab illis dānaretur,urbe egressus est.Appianus.

32 P.Sulpitius ciuilis belli author fuit,quia Trib.pleb. legem tulit de reuocādo Sylla à Mithridatico bello , laborauitque summa inuidia propter populares quasdam leges, quas tulit,ut noui ciues & libertini in tribus redigerentur, ut exules reuocarentur : is cùm ex urbe fugeret, proditus à seruo,& à Syllanis militibus obtruncatus est.

33 Cicero concludit consolationis locum de morte Crassi, & amplificat rursus à repugnātibus.Si Crassus diutius uixisset,aut in bello ciuili interiisset , aut publicæ calamitatis spectator fuisset.Peropportunè igitur & perbeatè mortuus est Crassus.

34 Descendit ad rationem huius instituta scriptionis,& duas causas proponit : unam,solatium ex literarum studiis: alteram,testificationem aliquam non prorsus ingrati erga Crassum animi : posterior exornatur argumento à simili. Quemadmodum Plato,Socratis ingenium & doctrinam scriptis suis omnino exprimere non potuit : sic Crassus multò fuit excellentior, quàm ut hoc nostro sermone possit repræsentari : quæ similitudo plus habet modestiæ,quàm ue-

ritatis: neque enim Socrates tantus fuit, quantum Plato ipse finxit, præsertim in Mathematicis & Physicis, neque Crassus tantum doctrinæ & eloquentiæ habuit, quantum ei Cicero attribuit.

35 Occurrit testimonio uulgi, Antonius habitus est in dicendo tenuior, & Crassus plenior, quàm quo modo uterque inducitur: ergo in his personis Cicero decorum non tenuit: quod testimonium tanquam falsum redarguitur, licet tamen uerum fuerit: neuter enim talis fuit, qualis fingitur: neque tamen hoc in dialogis præsertim reprehendendum est, ut his, quos in libris nostris inducimus, maiorem sapientiæ uel eloquentiæ laudem tribuamus, quàm ueritas ipsa patiatur.

'Vt igitur ante meridiem discesserũt, paululúmque requierunt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seséque, qui vultum eius, cùm ei dicendum esset, obtutúmque oculorum in cogitando probè nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, cùm dedita opera quiescentibus aliis in eam exedram venisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset, cúmque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumptas. deinde cùm omnes inclinato iam in post meridianum tẽpus die, venissent ad Crassum, Quid est Crasse? inquit Iulius, imúsne sessum? etsi admonitum venimus te, non flagitatũ. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, vt vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit, ille locus? an in media sylua placet? est enim is maximè & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Crassus. etenim est in eo loco sedes huic nostro non importuna sermoni. Cùm placuisset idem cæteris, in syluam venitur: & ibi magna cum audiendi expectatione cõsiditur. Tum Crassus, 'Cùm authoritas atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cùm sibi de iis quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret vt explicarem quẽadmodum illa ornari oporteret: ea diuisit quæ seiuncta esse non possunt. Nam cùm omnis ex re atque verbis constet oratio: neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoueris.' Ac mihi quidem veteres illi maius quiddam animo complexi, plus multò etiã vidisse videntur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest, qui omnia hæc quæ suprà & subter vnum esse, & vna vi atque vna

consensione naturæ constricta esse dixerũt. Nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum à cæteris per se ipsum constare, aut quo cætera si careant, vim suam atque æternitatem conseruare possint. Sed hæc maior esse ratio videtur, quàm vt hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi. Est etiam illa Platonis vera, & tibi Catule certè non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium vno quodam societatis vinculo cõtineri. Vbi enim perspecta vis est rationis eius, qua causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentúsque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quàm vt id nos humi strati suspicere possimus, illud certè tamẽ quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Vna est enim, quod & ego hesterno die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunque in oras disputationis regionésve delata est. Nam siue de cæli natura loquitur, siue de terræ, siue de diuina vi, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex superiore, siue vt impellat homines, siue vt doceat, siue vt deterreat, siue vt concitet, siue vt reflectat, siue vt incendat, siue vt leniat, siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cum suis, siue secum, riuis est diducta oratio, non fontibus: & quocunque ingreditur, eodem est instructu ornatúque comitata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus, nõ modò vulgi, verùm etiam hominum leuiter eruditorum, qui quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa & quasi discerpta contrectant, & qui tanquam ab animo corpus, sic à sententiis verba seiungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest: non suscipiam oratione mea plus quàm mihi imponitur: tantùm significabo breui, neque verborum ornatum inueniri posse non partitis expressísque sententiis, neque esse vllam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putẽ, proponam breuiter quid sentiam de vniuerso genere dicendi. Natura nulla est (vt mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complureis dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam

& auribus multa percipimus, quæ etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, vt id quod proximum audias, iucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur penè innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, vt vnum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus voluptates oblectant dispares: vt sit difficile iudicium excellētis maximè suauitatis.' At hoc idem quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, "in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, vt neminem sui velis esse dissimilem." Vna est ars ratióque picturæ, dissimillimíque tamē inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est cui quicquam in arte sua deesse videatur." Et si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cùm in iisdem sententiis verbísque versetur, summas habet dissimilitudines, non sic vt alii vituperandi sint, sed vt ii quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primùm in poëtis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quàm sint inter sese Ennius, Pacuuius, Acciúsque dissimiles: quàm apud Græcos AEschylus, Sophocles, Euripides: quanquam omnibus par penè laus in dissimili scribendi genere tribuatur." Aspicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum AEschines, vim Demosthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cuiusquam nisi sui similis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps." Sed quid ego vetera conquiram, cùm mihi liceat vti præsentibus exemplis atque viuis?" Quid iucundius auribus nostris vnquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, vt Latinè loqui penè solus videatur: sic autem grauis, vt in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? Istum audiens, equidem sic iudicare soleo, quicquid aut addideris, aut muta-

ueris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum." Quid noster hic Cæsar? nónne nouam quandam ratione attulit orationis, & dicēdi genus induxit propè singulare? Quis vnquam res præter hunc tragicas pene comicè, tristes remissè, seueras hilarè, forenses scenica propè venustate tractauit, atque ita, vt neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetiis minueretur?" Ecce præsentes duo propè æquales, Sulpitius & Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? Limatus alter, & subtilis, rem explicans propriis aptísque verbis, hæret in causa semper, & quid iudici probandum sit, cùm acutissimè vidit, omissis cæteris argumentis in eo mentem orationémque defigit. Sulpitius autem fortissimo quodā animi impetu, plenissima & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea grauitate & copia est, vt vnus ad dicendum instructissimus à natura esse videatur." Ad nosmetipsos iam reuertor (quoniam sic fuimus semper comparati, vt hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium vocaremur) quid tam dissimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cùm ille is sit orator, vt nihil eo possit esse præstantius: ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamen in comparatione coniungar. Videtísne genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in vnaquaque re commorans, honestè cedens, acriter insequēs, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicunque in dicendo sumus, quoniam esse aliquo in numero vobis videmur, certè tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere, propterea quòd minimè sibi quisque notus est, & difficillimè de se quisque sentit. Sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo quòd quibus vestigiis primùm institi, in iis ferè soleo perorare: & quòd aliquanto me maior in verbis, quàm in sententiis eligendis, labor & cura torquet, verentem ne si paulò obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione & silentio fuisse videatur." Quòd si in nobis qui adsumus, tantæ dissimi-

litudines, tam certæ res cuiusque propriæ, & in ea varietate ferè melius à deteriore, facultate magis quàm genere distinguitur, atque omne laudatur quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes qui vbique sunt aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? núm ne fore, vt quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? "Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea quæ inter se discrepant, iisdem præceptis atque vna institutione formari. Quod non est ita: diligētissiméque hoc est eis qui instituunt aliquos atque erudiunt, videndum, quò sua quenque natura maximè ferre videatur. Etenim videmus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum & magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos, cùm ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur: " cuius est vel maximè insigne illud exemplum (vt cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contrà autē in Theopompo frenis vti solere. Alterum enim exultantem verborum audacia, reprimebat: alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limauit, vt id confirmaret in vtroque quod vtriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, vt si non omnia quæ proponerentur à me, ad omnium vestrûm studium, & ad genus id quod quisque vestrûm in dicendo probaret, adhærescerent: id à me genus exprimi sentiretis, quod maximè mihi ipsi probaretur.

1 *Hactenus Cicero præfatus est de morte L. Crassi, cuius primæ partes sunt in tertio dialogo, & de ratione huius scriptionis: sequitur alterum exordium de apparatu dialogi, qui describitur ex circunstantiis personæ & temporu & loci. Nam diligens Crassi meditatio fingitur, quia dicturus est de eloquentia, & tempus pomeridianum quæritur inclinato iam sole, & fracto aliqua ex parte æstu diei, & locus eligitur opacus & frigidus in media sylua.*

2 *Crassus (qui summus est eius pudor) ad dicendū non tam sponte sua, quàm impulsu aliorum accedit, itaque partitionem muneris ab Antonio mane factam reprehendit, sed leuissimis argumentis: licet enim oratio constet ex rebus & uerbis, non tamen sequitur unam & eandem artem esse rerum & uerborum: hoc argumento Græci decepti confusionem artium in eloquentia genuerunt, & eloquentiæ totam dialecticam uim inueniendi, disponendi, recordandi subiectam esse uoluerunt: nec animaduerterunt aliam esse doctrinam ingenij & rationis, per quam*

res ad dicendum inuenirentur & disponerentur, aliam elocutionis & actionis, per quam oratio ornaretur & aptè pronuntiaretur, atque illam dialecticam, hanc rhetoricam esse. Antonius igitur, id est, Cicero bonitate naturæ & ingenij fretus quodammodo in hanc artium distinctionem inciderat, eásque libris & præceptis separauerat, ut dialecticam secundo, rhetoricam tertio libro traderet: sed tamen nescio quomodo authoritate magistrorum persuasus, ex his duabus artibus unam fecit, eámque rhetoricam & oratoriam uocauit.

3 *Alterum argumentum ducitur à testimonio ueterum philosophorum, qui omnia unum esse dicebant, ut Parmenides apud Platonem, quem Aristoteles in physicis refellit: neque tamen consequens est, si Parmenides dixerit omnia esse unum, ut una & eadem sit rerum & uerborum doctrina. Parmenides philosophabatur de naturæ operibus, ex quibus summa consensione inter se deuinctis & coagmentatis mundus efficitur, non de artificio & compositione orationis.*

4 *Tertiū est ab authoritate Platonis, qui in Epinomide de artibus ita scribit:* δεσμὸς γὰρ πεφυκὸς πάντων τούτων εἷς ἀναφανήσεται διανοουμένοις. *id est, unū horum omnium naturale uinculum uidebitur his, qui animaduerterint: quæ Platonis authoritas nihil ad rem propositam facit: nunc enim quærimus de præceptis artium, qua ratione & loco distincta esse debent. Quid enim esset ineptius & absurdius, quàm doctrinam ethicam cum Physica, cum Geometria, aliisque artibus confundere & permiscere? Platonis igitur locus intelligitur de artium usu, qui est in uita humana coniunctus, quia artes ut ad dicendum, sic ad agendum contemplandúmque se mutuò adiuuant.*

5 *Quartum uerum quidem est, si ueram eloquentiæ naturam spectes: communibus enim elocutionis legibus qualibet oratio potest ornari: qua de re dicatur, nihil interest: itémque communibus pronuntiationis legibus, quæuis oratio potest aptè pronuntiari: qua de re dicatur, nihil interest: eáque ratione una est eloquentia, quascunque in oras disputationis, regionésue delata sit, sed tamen ex eo Crassus nunquam efficiet, ut una sit rhetorica doctrina rerum & uerborum, quia dialectica & rhetorica diuersæ sunt artes, quarum altera docet res inuenire & disponere, altera eloqui & agere.*

6 *Concludit res à uerbis in dicēdo seiungendas non esse, quod quidem longè optimum est, & tamen se de uerborum ornatu separatim esse dicturum, quod item maximè probandum est, ut dialecticæ præcepta à Rhetoricæ præceptis distinguātur: licet tamē ipse Crassus minimè probare uideatur, nō aliā (opinor) ob causam, quàm quòd sic à magistris doctus & institutus fuerat.*

7 *Crassus nondum artis explicationem orditur, sed prius disputat locum communem de generibus dicendi, qui quidem in hanc conclusionis summam redigi potest. Vnaquæque uirtus seu naturæ, seu artis, in suo genere dissimiles quidem res habet, sed æquè laudabiles. Elocutionis ratio uirtus est & naturæ & artis: hæc igitur dissimiles quidem res habet, sed tamen æquè laudabiles, ut uaria dicendi genera: quot enim oratores sunt, totidem penè dissimilitudines orationis sunt. Propositio syllogismi declaratur inductione per genera quædam naturæ & artis naturam imitantis, & id quidem non solùm de uniuersa in uno quoque genere natura, sed etiam de speciali uerè dici potest, ut uariè commutabilis sit, & dissimilia opera rectè & affabrè moliatur, quod idem de arte & artis exercitatione iudicandum est: atque idcirco Crassus excurrit in hunc communem locum, ut tandem doceat non esse mirum, cùm uariæ sint formæ & quasi figuræ dicendi in singulis oratoribus, unicam tamen esse artem elocutionis.*

8 *Exempla naturæ sumuntur ex sensibus, uisu, auditu, olfactu, &c. quorum singulis res quidem uariæ, sed tamen æquè iucundæ obiiciuntur.*

9 *Exempla sunt de quibusdam artibus, quarum aliæ sunt mutæ, ut ars fingendi & pictura: aliæ loquentes, ut poësis, & eloquentia forensis.*

10 Myro statuarius, Eleutheri filius, molliora opera fecit, quàm superiores, ut ait Fabius; Polycletus eximius diligentia fuit, & decòre supra cæteros: Lysippus item nobilis, & ad ueritatem proximè accedens: à quo tantùm Alexander propter excellentiam artis se fingi passus est. hi tres egregiè quidem fingebant, sed tamen dissimiliter.

11 Zeuxis Heracleotes luminum & umbrarum rationem in pictura primus inuenisse dicitur: Aglaophon floruit olympiade nonagesima, Apelles Cous primas in pictura tulit. Horum tabulæ nobiles quidem & excellentes fuerunt, sed tamen dissimiles inter se ac differentes.

11 Transitus est à mutis artibus ad loquentes, quales sunt poësis & eloquentia popularis, & exempla specialia demonstrant quanta sint poëtarum & oratorum in dissimili stylo laudes. citantur igitur ad eam rem tres Latini poëtæ, Quintus Ennius, M. Pacuuius, L. Accius, totidémque Græci Eschylus, Sophocles, Euripides. Ennius floruit tempore Africani superioris, scripsitque uersibus annales, satyras, & tragœdias. M. Pacuuius in tragœdia clarus fuit grauitate sententiarum, pondere uerborum, & authoritate personarum, ut ait Fabius lib. 10. Accius paulò iunior Pacuuio ingenium habuit acre, & scripsit grandia & sonora, sed duriuscula & subacida: Ergo tres illi tragici poëtæ, licet ex dissimili stylo, tamen parem propemodum laudem consecuti sunt. Idem de tribus Græcis statuitur: nam Eschylus, qui primus apud Græcos tragœ-
Lib.10. diam in lucē protulit, rudis in plerisque fuit & incōpositus, ut ait Fabius. Sophocles ut grādis ita elegans, Euripides multò demissior in sermone, sed in monēda miseratione facilè princeps.

13 Singuli oratores differunt non solùm genere elocutionis, sed etiam natura & moribus: quales enim sunt hominum mores, talis ferè esse solet oratio: Isocrates suauis fuit, quia (ut ait Fabius) palæstræ magis, quàm pugnæ accōmodatus, omnes dicendi ueneres sectatus est: Lysias subtilis & elegans, Hyperides dulcis imprimis & acutus, Eschines paulò plenior & magis diffusus, Demosthenes uiolentior & neruosior. Hæ differentiæ (quod tamen Crassus non animaduertit) in singulis dicendi generibus magis sunt rerum & sententiarum, quàm uerborum & elocutionis, ut subtilitas, acumen, uis & robur. Sic ex Latinis oratoribus Africanus grauis erat in dicendo, quia uita eius tristior fuit, & ambitio maior: Lælius lenis, quia natura hilaris: Galba uehemens & asper, quia ingenium eius acre & incitatum: Carbo profluens & canorus, quia rapidum eius ingenium, & plena & summa uocis modulatio. De his plura scribuntur in Bruto Ciceronis.

14 Transitus est ab antiquis oratoribus ad præsentes, qui huic disputationi intersunt, ut Catulum, Iulium Cæsarem, Sulpitium, Cottam, Antonium, atque ipsum denique L. Crassum, quorum differentiæ non solùm in genere elocutionis, sed etiam in rebus & sententiis spectātur.

In Bruto. 15 Q. Catulus (ut ait Cicero) non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectius) eruditus: multæ literæ, summa non uitæ solùm & naturæ, sed orationis etiam comitas, incorrupta quædam Latini sermonis integritas, quæ perspici cùm ex orationibus eius potest, tum facillimè ex eo libro, quem de consulatu & rebus gestis suis conscriptum molli & Xenophonteio genere sermonis misit ad Aulum Furium poëtam familiarem suum.

In Bruto. 16 C. Iulius Cæsar & superioribus & æqualibus suis omnibus præstitit, oratórque fuit minimè ille quidem uehemens, sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate conditior: sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdē tragœdijs, lenitas eius sine neruis perspici potest: Crassus ait res tragicas penè comicè ab hoc Cæsare tractari, quia scripsit tragœdias penè comico stylo, id est leni & minus graui.

In Bruto. 17 De Cotta & Sulpitio Cicero ad eundem modum scribit, Inueniebat Cotta acutè, dicebat purè & solutè, & ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad uirium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Fuit Sulpitius uel maximè om-

nium, quos quidem ego audieram, grandis(& ut ita dicam)tragicus orator: uox cùm magna, tum suauis & splendida: gestus & motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus uideretur. incitata & uolubilis, nec ea redũdans tamen, nec circunfluens oratio.

18 *Dissimilitudo Antonij & Crassi, maximè ex genere elocutionis & actionis intelligitur, ut αὐτὸδειξις indicat. Nam ut Crassus actione lenior, sic Antonius grauior fuit: & ut ille in uerbis, ita hic in sententiis deligendis diligentior: In Crasso erat Latinè loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia: Antonius autem diligenter loquendi laude caruit, nec tamen est admodum inquinatè locutus.* Cic. in Bruto.

19 *Inductionis quæstio concluditur more philosophorum, qui ex specialibus aliquot exemplis rem generalem concludunt: summa igitur conclusionis huius est, tot esse dicendi genera, quot sunt oratores.*

20 *Hæc prolepsis deducitur ex proxima conclusione:*

Varia sunt dicendi genera:

Ergo uariæ sunt elocutionis artes, & non unica.

Cui argumento Crassus uariè & inconstanter respondet. Nam etsi uidetur id rectè inficiari, attamen quod de uarietate ingeniorum dicit, nihil ad hanc quæstionem attinet: & postremò uidetur proponere & polliceri se artem traditurum non omnium formarum dicendi & generum communem: ut igitur pro Crasso planius & facilius respondeamus, ars est quidem præceptis communis & una, usu uerò & exemplis & experimentis infinita, & quodammodo dissimilis. Itaque alius quidẽ stylus est L. Cottæ, alius Publij Sulpitij, alius Crassi, alius Antonij: elocutio uerò una & communis, quia ornamenta, quæ sunt in singulis eorum orationibus, ad certa & communia elocutionis genera reuocantur, ut tropi ad genera troporum, & figuræ ad genera figurarum.

21 *Præceptum de naturis inspiciendis confirmatur exemplo & testimonio Isocratis rhetoris, qui Theopompum & Ephorum dissimiliter pro utriusque natura docuit. Idem locus citatur à Fabio: An uerò(inquit)clarissimus ille præceptor Isocrates, quem nõ magis libri bene dixisse, quàm discipuli bene docuisse testãtur, cùm de Ephoro atq; Theopõpo sic indicaret, ut alteri frenis, alteri calcaribus opus esse diceret, aut in illo lentiore tarditatem, aut in hoc penè præcipiti concitationem adiuuãdam docẽdo existimauit, cùm alterũ alterius natura miscendum arbitraretur? Cicero quoque in Bruto, Hoc(ait)doctoris intelligentis est, uidere quò ferat natura sua quemque, & ea duce utentem sic instruere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos.* Cap.8.lib.2.

Ergo hæc & agenda sunt ab oratore quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quínam igitur dicendi est modus melior (nam de actione pòst videro) quàm vt Latinè, vt planè, vt ornatè, vt ad id quodcunque agetur, aptè congruentérque dicamus? Atque eorum quidem quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me puri dilucidíque sermonis. Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat: nec sperare qui Latinè non possit, hunc ornatè esse dicturum: neque verò qui non dicat quod intelligamus, hunc posse quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc,

quæ cognitionem habent facilem, vſum neceſſarium.ᵃ Nam alterum traditur literis,doctrináque puerili: alterum adhibetur ob eam cauſam, vt intelligatur quid quiſque dicat: quod videmus ita eſſe neceſſarium, vt tamen eo minus nihil eſſe poſſit.ᵇ Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur ſcientia literarum,tamen augetur legendis oratoribus & poëtis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea quæ dicebant,omnes propè præclarè locuti: quorum ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui niſi Latinè.Neque tamen erit vtendum verbis iis, quibus iam conſuetudo noſtra non vtitur, niſi quando ornandi cauſa, parcè,quod oſtendam: ſed vſitatis ita poterit vti, lectiſſimis vt vtatur iis,qui in veteribus erit ſcriptis ſtudioſe & multùm volutatus.ᶜ Atque vt Latinè loquamur, non ſolùm videndum eſt vt & verba efferamus ea quæ nemo iure reprehendat, & ea ſic & caſibus & temporibus & genere & numero conſeruemus, vt ne quid perturbatum ac diſcrepans aut præpoſterum ſit,ſed etiam lingua, & ſpiritus, & vocis ſonus eſt ipſe moderãdus.ᵈ Nolo exprimi literas putidius, nolo obſcurari negligentius:nolo verba exiliter exanimata exire,nolo inflata & quaſi anhelata grauius.Nã de voce nõdum ea dico quæ ſunt actionis, ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi coniunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo eſt quin effugere cupiat,mollis vox,vt muliebris, aut quaſi extra modum abſona atque abſurda.ᵉ Eſt autem vitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur.ᶠ Ruſtica vox & agreſtis quoſdam delectat, quo magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere videatur: vt tuus Catule ſodalisᵍ L.Cotta gaudere mihi videtur grauitate linguæ, ſonóque vocis agreſti: & illud quod loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi planè fuerit ruſticanum. ʰMe autem tuus ſonus,& ſuauitas iſta delectat:omitto verborum,quanquam eſt caput (verùm id affert ratio, docent literæ,confirmat conſuetudo & legendi & loquendi)ſed hanc dico ſuauitatem quæ exit ex ore:quæ quidem,ⁱ vt apud Græcos Atticorũ, ſic in Latino ſermone huius eſt vrbis maximè propria.ᵏ Athenis iam diu doctrina ipſorum Athenienſium interiit, domicilium tantùm in illa vrbe remanet ſtudiorum,

quibus vacant ciues,peregrini fruuntur,capti quodammodo nomine vrbis, & authoritate : tamen eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniēsis indoctus,non verbis,sed sono vocis, nec tam bene, quàm suauiter loquendo facilè superabit. Nostri minus studēt literis,quàm Latini : tamen ex istis,quos nostis, vrbanis, in quibus minimum est literarum,nemo est quin literatissimum togatorum omnium" Q. Valerium Soranū, lenitate vocis, atque ipso oris pressu & sono facilè vincat." Quare cùm sit quædam certa vox Romani generis, vrbisque propria,in qua nihil offendi,nihil displicere,nihil animaduerti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur : neque solùm rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cùm audio socrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quòd multorum sermonis expertes, ea tenent semper quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, vt Plautum mihi aut Næuium videar audire. Sono ipso vocis ita recto & simplici est, vt nihil ostentationis aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse eius patrem iu dico, sic maiores, non asperè, vt ille quem dixi, non vastè, non rusticè, non hiulcè, sed pressè & æquabiliter, & leniter. " Quare Cotta noster,cuius tu illa lata Sulpiti nonnunquam imitaris,vt iotam literam tollas, & e plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos,sed messores videris imitari. Hìc cùm arrisisset ipse Sulpitius, Sic agam vobiscum,inquit Crassus,vt quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Vtinam quidem,inquit ille:id enim ipsum volumus : ídque si feceris,multa (vt arbitror) hìc hodie vitia ponemus. Atenim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum Sulpiti te reprehendere: quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tum quum monuit idem, vt ea quæ in quoque maxima essent, imitaremur : ex quo vereor ne nihil sim tui nisi supplosionem pedis imitatus, & pauca quædam verba,& aliquem, si fortè, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me,non reprehendo,ne me ipsum irrideam. Sūt autem mea multò & plura & maiora quàm dicis.Quæ autem sunt aut tua planè,aut imitatione ex aliquo expressa,de iis te,

si quis me fortè locus admonuerit, commonebo." Prætereamus igitur præcepta Latinè loquendi, quæ pueriles doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & lectio veterum oratorum & poëtarum." Neque verò in illo altero diutius commoremur, vt disputemus quibus rebus assequi possimus, vt ea quæ dicamus, intelligantur, Latinè scilicet dicendo, verbis vsitatis, ac propriè demonstrātibus ea quæ significari ac declarari volemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, nō præpostcris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? Tam facilis est tota res, vt mihi permirum sæpe videatur, cùm difficilius intelligatur quid patronus velit dicere, quàm si ipse ille qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunque ipsi docent, vt non desideres planius dici: "Easdem res autem simul ac Fusius, aut vester æqualis Pomponius agere cœpit, non æquè quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita cōfusa est oratio, ita perturbata, nihil vt sit primum, nihil vt secundum: tantaque insolentia ac turba verborum, vt oratio quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque vt quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur.

1 *Hæc uera & germana est partitio Rhetoricæ artis in elocutionē & actionem: nam tres aliæ partes, quas matutino sermone explicauit Antonius, inuentionem dico & dispositionem, & memoriam, Rhetoricæ non sunt, quia ornandæ orationis artes non sunt, & toto secundo libro nihil aliud traditur, quàm dialectica quædam ciuilis, id est, accommodata ad disputationem ciuilium causarum. Cæterum elocutio prima pars Rhetoricæ artis à Crasso non definitur: definiri autem debuit doctrina ornandæ orationis: hæc diuiditur in quatuor partes, Latinitatem, perspicuitatem, ornatum, & decorum, sed admodum imperitè & inartificiosè, quia Latinitas Grammaticæ artis uirtus est, non Rhetoricæ, & Latinè loqui (ut ait Cicero) magis est uitio carere, quàm ut magnam aliquam laudem adeptus esse uidearis. Perspicuitas autem & decorum uirtutes sunt omnium artium communes: artes enim uolunt esse perspicuæ & uerbis & sententiis, & singulæ docent aliquod decorum, ut Arithmetica decorum in numeris, Geometria decorum in dimensionibus, musica decorum in cantibus, philosophia moralis decorum in uirtutibus, Grammatica decorum in puro sermone, omnium denique disciplinarum leges, decori cuiusdam leges sunt, quia docent aliquid, quod aptè & decorè fiat: si qua uerò est generalis disciplina, generatim admonens, ut uideamus, quid personis, rebus, locis, temporibus conueniat, ea*

In Bruto.

Rhetorica disciplina non est, sed dialectica, quæ iudicij sola magistra est. Quamobrem partitio elocutionis tribus partibus aliena, & redundantibus uitiosa est. unica uirtus elocutionis est, ornatus cuius duæ sunt species, tropus & figura.

2 *Crassus obiter indicat Latinitatem sermonis puerili & Grammatica arte tradi & institui, quod cùm ita sit, non debuit eam elocutionis oratoriæ partem facere: Grammatica enim Rhetoricæ pars non est: & quamuis ad ornatè dicendum necesse sit Latinè scire, non tamen necesse est Latinitatem eloquentiæ uirtutem uel partem esse: hoc enim argumento antecedentes artes consequentium artium partes essent. in idem errorıs uestigium Fabius incidit, quod Aristoteles in suis Rhetoricis fecerat* ἔστι δ' ἀρχὴ τῆς λέξεως, τὸ ἑλληνίζειν, τοῦτο δ' ἐστὶν ἐν πέντε, *&c. Principium quidem elocutionis est Græcè loqui. hoc autem quinque rebus efficitur, &c.* Cap.5.lib.3.ad Theodecten.

3 *Sententia Crassi uera est, puritatem sermonis comparari non solùm arte, sed multò magis exercitatione: quia in omni re plus usus efficit quàm ars. Partes artis Grãmatica Crassus prætérit, quia faciles sunt & peruulgata, & doctrinam redolent puerilem: exercitationis subiicit lectionem poëtarum & oratorum, rectámque pronuntiationem.*

4 *In Latino sermone non solù fugiendus est barbarismus in singulis uerbis, aut solœcismus in coniunctis, sed etiam maximè ratio pronuntiationis habenda est, ut ea careat omni uitio, & ciuem Romanum sonet: de barbarismi & solœcismi generibus lege Fabium cap.5.lib.1.*

5 *In pronuntiatione quatuor oris & linguæ uitia notantur: primum, fœda & putida literarum expressio, cùm litera non suo quæque & naturali sono, sed alio quodam fœdo, & insuaui proferuntur, ut cùm litera r nimium exasperatur: secundum, obscurata literarum pronuntiatio, qualis est in hominibus balbis, aut in his qui aliquot literas in dictione non proferunt, ut qui dicunt ise pro ipse: tertium, mollis & nimium exilis sonus & penè exanimatus, qualis est mulierculárum, & effœminatorum hominum tam languidè loquentium, ut semimortuæ uoces audiantur: quartum, sonus anhelatus & uehementius quàm par sit efflatus, qualem Catulus irrisit in Arrio,*

Chommoda dicebat, si quando commoda uellet
Dicere, & insidias, Arrius hinsidias.

6 *Proxima distributio declaratur exemplis dissimiliter inter se collatis hominum uitiosè, & rectè pronuntiantiũ, L. Cotta loquitur asperè, Catulus suauiter: Sermo & sonus Atticorum multò est pressior & urbanior quàm Asiaticorũ, itémque Romanorum ciuium quàm Latinorũ.*

7 *Credibile est ueteres Romanos agrestiore sono uocis esse usos, nondũ inuentis* φωνασκοῖς, *id est, magistris formandæ & componendæ uocis.*

8 *L. Cotta (ut ait Cicero) prætorius in mediocrium oratorum numero, dicẽdi non ita multum laude processerat, sed de industria cùm uerbis, tum etiam sono ipso quasi subrustico persequebatur atque imitabatur antiquitatem.* In Bruto.

9 *Cicero de Catulo alibi etiam ita scribit, Sonus erat dulcis: literæ nec expressæ, nec oppressæ, ne aut obscurum quid esset, aut putidum.* Lib.1.Offic.

10 *Atheniensibus sincerum erat iudicium, teretes aures, summa humanitas pari cum urbanitate coniuncta: itaque hi suauissimè & optimè pronuntiabant: quales enim sunt hominum mores, talis ferè est linguæ sonus, uerborúmque pronuntiatio. In Asiaticis uerò talis suauitas linguæ & uocis non fuit, quia tales mores non erant. Hi (ut ait Cicero) asciuerant aptum suis auribus, adipale & opimum dicendi genus: & quia moribus erant magis agrestes, ita uoce & lingua uasti magis & absoni.* In Oratore.

11 *Atheniensium ciuium doctrina paulatim unà cum Repub. & libertate interierat: hi à Macedonibus subacti, & à Romanis tandem oppressi, studia humanitatis deponere, & artes*

ad subsidium uitæ magis necessarias tractare coacti sunt. Neque tamen tum literæ Athenis penitus tacuerunt, sed peregrini huc undique confluebant, ut in gymnasiis philosophos & oratores audirent, quos quidem ciues ipsi non audiebant, & tamen doctissimos quosque externos & non ciues sono & suauitate uocis facilè uincebant.

Cicero in Bruto.

12 *Q. Valerius Soranus natione Latinus doctus erat, & Græcis literis & Latinis, sed non tam presse & suauiter uerba proferebat, quàm quiuis Romanus ciuis, uel indoctissimus, quia neque natus, neque educatus Romæ fuerat, hunc locum de Romana & Attica uocis suauitate Cicero illustrat exemplis in Bruto, Illud est maius, quòd in uocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanius: nec hoc in oratoribus modò apparet, sed etiam in cæteris: Ego memini T. Tincam Placentinum hominem facetissimum cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare: Eón' (inquit Brutus) de quo multa Lucilius? isto ipso: sed Tincam nō minus multa ridiculè dicentem Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo, ut ego iam non mirer illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cùm percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid uenderet, & respondisset illa atque addidisset, hospes non pote minoris, tulisse eum molestè se non effugere hospitis speciem, cùm ageret Athenis, optiméque loqueretur. Omnino (sicut opinor) in nostris est quidam urbanorum, sicut illic Atticorum sonus.*

13 *Concludit animaduersionem de paranda suaui & urbana pronuntiatione, additis aliquot exemplis dissimiliter inter se collatis:*

Lælia rectè profert, id est presse, æquabiliter, & leniter:

Cotta & Sulpitius in quibusdam literis peccant.

Cicero in Bruto, Audiui (ait) est nobis Læliæ C. filiæ sæpe sermo: ergo illam elegantia patris tinctam uidimus.

14 *Vitium Cottæ & Sulpitij dicitur πλατυασμὸς, id est, oris deprauata latitudo, cùm literæ uasto sono proferuntur: cui opponitur ἰσχνότης, id est, exilitas uocis, uel χειλοστομία, id est, oris concauitas, cùm uox uelut è cauo specu, & profundo recessu oris malè resonat. Cotta igitur uasto ore pronuntiare cupiens, iota literam non proferebat in uerbis, quia perexilem sonum haberet, & e plenissimum dicebat, id est, uasto & hiulco ore, quò plenius audiretur.*

15 *Crassus confert in breuem epilogum præcepta Latinè loquendi, & ad doctrinam perspicuitatis transitum facit, quam orationis uirtutem esse non inficiamur: at elocutionis Rhetoricæ propriam uirtutem esse negamus. Oratio perspicua est, non solùm quia sit ornata tropis & figuris, quæ sunt lumina eloquentiæ, sed etiam quia Latina & emendata, quæ sunt lumina Grammaticæ: & quia rebus rectè inuentis & dispositis instructa, quæ sunt lumina dialecticæ: Crassus autem uidetur uirtutem communem multarum artium, & ex multis disciplinis collectam, uni soli eloquentiæ tribuere, sola (ut opinor) Aristotelis authoritate permotus, apud quem ista legerat, ϗ ὡρίσθω λέξεως ἀρέτη σαφῆ εἶναι: σημεῖον γάρ, ὅτι ὁ λόγος ἐὰν μὴ δηλοῖ, οὐ ποιήσει τὸ ἑαυτοῦ ἔργον. id est, elocutionis uirtus definiatur, ut sit perspicua: hoc enim argumento nobis est, quia nisi oratio rem declarat, munus suum præstare atque efficere non possit.*

16 *Perspicuitas orationis (ut Crassus obiter admonet) tribus caussis adiuuatur, si Latinè dicas: hoc enim fundamentum est eloquentiæ. si uerba rem propriè significantia in oratione ponas: singulis enim rebus significandis uerba propriè accommodata sunt. si uerbis usitatis utare:*
Cap.2.lib.3. *nam inusitata non intelliguntur, qualia sunt oratoris cuiusdam apud Gellium. Hic eques Romanus apludam edit, & floces bibit: legerat ille apud ueteres apludā pro frumenti furfure dici, itémque floces pro uini fæce è uinaceis expressa: quæ tamen duo uocabula iampridem obsoleta erant: hæc igitur tria, Latinè loqui, & propriè, & usitatè, necessaria quidem sunt, sed tamen eorum præcepta Grammatica sunt, non oratoria. Adiuuatur etiam perspicuitas fuga & declina-*

tione septem uitiorum, quæ obscuritatem pariunt, ut si homonymiam in dicendo fugiamus, idque in singulis uerbis & in coniunctis, de quibus lege Fabium lib. 7. si nimis longam periodum, quo in genere interdum mihi T. Liuius uidetur esse paulò obscurior: si nimis productam Allegoriam, qualis est illa Horatij,

O nauis referent in mare te noui, &c.

Si dissipatas & malè cohærentes sententias, quales sunt morionum & stultorum: si præpostera tempora, ut si quæ prius gesta sunt, posterius: aut quæ posterius, prius exponamus, quod tamen interdum permittitur poëtis: si confusionem personarum, ut si singulorum hominum nomina non satis apertè distinguamus: si perturbationem ordinis, quod uitium in dicendo longè omnium maximum est: sed horum septem uitiorum duo Grammatica sunt, primum & secundum, tertium solum Rhetoricum, reliqua deinceps quatuor dialecticæ methodi.

17 *L. Fufius & Cneus Pomponius obscurè dicebant in foro & causis ciuilibus, quia peccabant contra legem dialecticæ methodi, quæ iubet unumquodque suo loco & ordine dicere, & contra Grammaticam & Rhetoricam, quæ uerborum eligendorum & collocandorum scientiam profitentur: de his Cicero in Bruto scribit, licet non in hanc eandem sententiam, Cneus Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus: multùm ab his aberat. L. Fufius tamen ex accusatione M. Aquilij elegantiæ fructum ceperat.*

·Verùm, si placet, quoniam hæc satis spero, vobis quidem certè maioribus molesta & putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, quàm alias res agamus, quàm te inuiti audiamus: qui adduci possumus (de me enim coniicio) relictis vt rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædã est oratio tua.[3] Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percucurri, vel potius penè præterii, Latinè loquendi, planéque dicẽdi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graues, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim vnquã est oratorẽ, quod Latinè loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident: neque eum oratorẽ tantũmodo, sed hominẽ nõ putant. Nemo extulit eũ verbis, qui ita dixisset, vt qui adessent, intelligerent quid diceret: sed contempsit eum qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentẽ intuentur? in quo exclamant? quem deum, vt ita dicam, inter homines putant?' Qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum versúmque conficiunt, id est quod dico ornatè.[4] qui idem ita moderantur, vt rerum, vt personarum dignitates ferunt, ii sunt in

eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. Qui ita dicerent, eos negauit adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquētiæ solis esse tribuendum. 'Quare omnes istos, me authore, deridete atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, Rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerūt. Verùm enim oratori, quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent.' Est enim eloquentia vna quædam de summis virtutibus,' quanquam sunt omnes virtutes æquales & pares: sed tamen est species alia magis formosa & illustris: sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mētis & consilia sic verbis explicat, vt eos qui audiunt, quocunque incubuerit, possit impellere: quæ quò maior est vis, hoc est magis probitate iungenda, summáque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, 'sed furentibus quædam arma dederimus.' Hanc inquam cogitandi pronuntiandíque rationem, vímque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones: atque ab hac similitudine Coruncani nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & voluntate." Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, vt Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius sciētiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures, quàm vtile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque vt ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis multò plura, quàm erat necesse, doctissimi homines otio nimio & ingeniis vberrimis affluentes, curanda sibi esse ac quærenda & inuestiganda duxerunt." Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur & rectè faciendi, & bene dicendi magistra: neque disiuncti doctores, sed iidem erant viuendi

præceptores, atque dicendi: vt ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, vt illum efficeret oratorem verborum, actorémque rerum." Sed vt homines labore assiduo & quotidiano assueti, quum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt: alii etiam, vt dialectici, nouum sibi ipsi studium ludúmque pepererunt: atque in iis artibus quæ repertæ sunt, vt puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas consumpserunt. "Sed quòd erant quidam, iíque multi, qui aut in Repub. propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi dicendíque sapientiam florerent, vt Themistocles, vt Pericles, vt Theramenes:" aut qui minus ipsi in Repub. versarentur, sed vt huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent, vt Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inuenti sunt, qui cùm ipsi doctrina & ingeniis abundarent, à re autem ciuili & à negotiis animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is qui omnium eruditorum testimonio, totiúsque iudicio Græciæ, quum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facilè princeps. Iis, qui hæc quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, quum nomine appellarentur vno, quòd omnis rerum optimarũ cognitio, atque in iis exercitatio, philosophia nominaretur, "hoc commune nomen eripuit, sapientérque sentiendi, & ornatè dicendi scientiam, re cohærẽtes, disputationibus suis separauit: cuius ingenium variósque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cùm ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc dissidium illud extitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sanè, & inutile, & reprehendendum, vt alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam cùm essent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius variis &

diuerſis,& in omnem partē diffuſis diſputationibus alius aliud apprehenderat, proſeminatæ ſunt quaſi familiæ diſſentientes inter ſe,& multūm diſiunctæ & diſpares:cūm tamen omnes ſe philoſophi Socraticōs & dici vellent,& eſſe arbitrarentur.

1 Tranſitus ad tertiam elocutionis uirtutem feſtiuis & urbanis ſententiis exornatur: Craſſus enim modeſtiæ gratia ſeipſum extenuat, quaſi indigna auditu ſint ea, quæ dixerit, dicturúsue ſit, & Antonius εἰρωνικῶς iocum hunc alio ioco eludit: argumentū Antonii eſt à repugnātibus:

Nos cæteris rebus relictis teipſum ſectamur:

Non igitur inuiti audimus.

2 Craſſus continuationis gratia comparat duas ſuperiores uirtutes cum duabus reliquis ſequentibus argumento diſſimilitudinis:

Faciles ſunt illæ & peruulgatæ, hæ uerò difficiles & admirabiles. qui locus illuſtratur alia diſſimilitudine:

Latinè & perſpicuè dicendi magna laus non eſt:

Ornatè uerò & aptè dicendi ſumma etiam admiratio.

Quæ diſſimilitudo diſiunctis & ſeparatis artibus uerè quadrabit: nam ut Rhetorica & Dialectica Grammaticæ præſtant, ſic ornatus qui Rhetoricæ proprius eſt, & decorum quod Dialecticæ eſt, maiore in honore ſunt, quàm Latinitas, quæ eſt uirtus Grammaticæ artis: aut perſpicuitas, quæ eſt uirtus communis multarum artium & peruulgata.

3 Ornatus definitio, ſi (ut debet) à perſpicuitate diſtinguitur, uitioſa eſt, quia perſpicuitatem etiam comprehendit: nec uerò ſi, ut ornatè dicas, perſpicuè etiam dicendum eſt, ſequitur ut in definiendo ornatu Rhetorico, mentio ulla perſpicuitatis facienda ſit: Perſpicuitas enim non eſt de natura & eſſentia ornatus, quemadmodum neque copia & abundantia rerum: ornatus igitur definiendus fuit ex modificatione uerborum ſingulorum & conformatione coniunctorum, in quibus conſiſtit omnis laus eloquentiæ, id eſt Rhetoricæ elocutionis.

4 Laus decori magna quidem eſt, & magnopere laudabilis, neque tamen oratoris propria, aut rhetoricæ elocutionis: decorum enim generaliter ex dialectico iudicio deducitur, ſpecialiter autem ex omnium artium ſcientia & uſu. omnes enim artes docent aliquid, quod aptè & decorè fiat: in dicendo autem conſiderare quid rebus, quid perſonis, quid locis, quid temporibus conueniat, non eſt oratoriæ artis, ſed dialecticæ facultatis & prudentiæ.

5 Craſſus nondum incipit de ornatu percipere, ſed longa digreſſione quaſi tempeſtate aliqua abreptus excurrit in communem locum de philoſophia oratori neceſſaria. Primùm igitur rhetorum ſcholæ irridentur, quæ eloquentiam ſine philoſophia tradunt: argumentum intelligitur à repugnantibus:

Orator debet eſſe in omnium rerum ſcientia uerſatus:

Non igitur ſolis rhetorū ſcholis & præceptis contētus eſt. quo nomine oratoris Craſſus ut in ſuperioribus dialogis, uirum politicū definit, actorem ciuilium cauſarum, multis artibus & diſciplinis inſtructum & ornatum: Oratorem hominem unius generis & artis uerè & propriè non definit: ex qua uitioſa definitione natus eſt error uitioſæ & multiplicis & confuſæ artis rhetoricæ, quæ in ſuis præceptis plus habet alieni, quàm ſui & proprij.

6 Proximus locus de doctrina eloquentiæ confirmatur ab adiunctis:

Eloquentia una eſt de ſummis uirtutibus:

Hæc igitur reliquas artes in ſe complectitur.

7 *Virtutes omnes aquè uirtutes sunt, quia species generis sui naturam ex aequo participant, aequales autem inter se non sunt, sed aliae aliis maiores & illustriores, ut iustitia maior & praestantior est fortitudine: quantitas igitur aduentitia quaedam res est, quae per omnes gradus comparationis ducitur parium, maiorum, minorum, in quo Stoici hallucinati sunt.*

8 *Orator sine rerum prudentia comparatur homini furioso gladium & arma gestanti, quia orator improbus & nequam eloquentiae instrumento abutitur ad perniciem Reipub. & multorum ciuium.*

9 *Vetus sapientiae & eloquentiae coniunctio repetitur ab antiquissimis temporibus, & illustratur uariis exemplis Graecorū & Romanorū, ubi Lycurgi, Pittaci, Solones, Coruncani, Fabritij, Catones, Scipiones, per synecdochem eleganter & uenustè dicuntur pro Lycurgo, Pittaco, Solone, Coruncano, Fabritio, Catone, Scipione: in quibus si non summa fuit prudentiae & eloquentiae perfectio, at mediocris certè adumbratio: de tribus illis Graecis quantum & consilio & eloquentia ualuerint historici, satis multa scribunt. Cicero suspicatur Caium Fabritium fuisse disertum, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator. T. Coruncanum, quòd ex pontificum commentariis longè plurimum ingenio ualuisse uideatur: idem M. Catonem non solùm bonum ciuem, aut senatorem, aut imperatorem, sed etiam oratorem dicit, & P. Africanum imprimis eloquentem.* In Bruto.

10 *Exempla sunt superioribus dissimilia ueterum philosophorum, qui à publicis & oratoriis studiis se totos ad contemplationem rerum contulerunt. Itaque eorum inertia factum est, ut ab eloquentia populari studium sapientiae distraheretur. Pythagoras philosophatus est in ea parte Italiae quae dicebatur magna Graecia, Democritus apud Milesios, Anaxagoras Clazomenius captus contemplatione rerum naturalium publicam & priuatam rem adeò neglexit, ut interroganti cuidam, Nullàne tibi patriae cura est? dixerit, Mihi uerò patriae cura, & quidem summa est, digitum intendens in caelum.*

11 *Vetus artium coniunctio Homerico exemplo Phoenicis confirmatur, qui apud Homerum ait se à Peleo Achilli iuueni comitem datum esse ad bellum Torianum, ut esset ei & orator uerborum, & actor rerum. id est, ut eum eloquentiam similiter & sapientiam doceret. uersus Homeri sunt,* Lib. 9. Iliad.

Σόι δὲ μὲν ἔπεμπε γέρων ἱππηλάτα πηλεὺς
Ἤματι τῷ, ὅτε σ' ἐκ φθίης ἀγαμέμνονι πέμπε
Νήπιον, οὔπω εἰδόθ' ὁμοιΐου πολέμοιο,
Οὐδ' ἀγοράων, ἵνα τ' ἄνδρες ἀριπρεπέες τελέθουσι:
Τοὔνεκά με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα:
Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων. Id est,
Me tecum misit Peleus eques obrutus annis,
Tempore quo Phthiam te inuisere iussit Atridem:
Cùm iuuenis nondum esses Martem expertus acerbum,
Nec coetus, qui homines faciunt uirtute decoros.
Hac ratione comes tibi sum datus, atque magister,
Vt uerbis rhetor fieres, uita & moribus actor.

12 *Haec similitudo declarat quomodo facta sint uaria artium distinctiones, id est uariae & distinctae professiones, ut alij aliis in artibus & studiis separatim elaborarint, alij in poësi, alij in Geometria, alij in Musica, alij in Dialectica, &c.*

13 *Plutarchus Themistocli neque eloquentiae, neque doctrinae magnam laudem tribuit, sed impetum naturae uehementem ad res magnas capessendas & gerendas: idémque scribit Thucy-*

dides lib. 1, Socrates in Phædro Platonis ait Periclē cæteris præstitisse oratoribus, quòd is Anaxagoræ physici auditor fuerit, à quo censet eum, cùm alia præclara quædam & magnifica didicisset, uberem & fæcundum fuisse, gnarúmque (quod est eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. Theramenes, Agnonis filius, inter primos extitit eorum, qui popularem statum dissoluerunt, uir neque ad dicendum, neque ad intelligendum inualidus, ut ait Thucydides.

Lib. 8.

14 Sophistæ Remp. non attingebant, ut Gorgias Leontinus, Thrasymachus Calchedonius; Isocrates Atheniensis, sed in scholis iuuentutem docebant, pollicebantúrque sapientiam regendæ ciuitatis, id est, eloquentiam & scientiam moralem, politicam, œconomicam.

15 Hoc loco per mihi mirum est, ista dici contra Socratem à Cicerone præsertim, qui libros Platonis lectitauit, ubi tantum abest, ut Socrates diuortium eloquentiæ & philosophiæ fecerit, aut coniunctam & mutuam harum artium exercitationem improbarit, ut contrarium prorsus ipse sentiat & confirmet: in Gorgia reprehendit oratores sui temporis, qui tantùm diserti essent, non etiam boni & sapientes: itémque sophistas, qui sine uera philosophia rhetoricam traderent falsam & improbam, quam uocat corruptelam iustitiæ: in Phædro disputat eloquentiam sine philosophia perfectam non esse, & Periclem cæteris oratoribus anteponit, quòd eloquentiam cum philosophia copularit. Quæ cùm ita sint, Socrates (pace Crassi dixerim) dissidium linguæ & cordis non fecit, nec alios sapiendi doctores, alios dicendi esse uoluit, immò uerò sophistas, qui id facerent, perpetuis disputationibus suis exagitauit.

[1] Ac primò ab ipso Platone [2] Aristoteles & Xenocrates: quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: [3] deinde ab Antisthene, qui patiētiam & duritiam in Socratico sermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici: [4] tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manauit: quam ille & eius posteri simpliciter defenderant: ii qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur: nec voluptatē tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicebant, [5] Eretricorum, [6] Herilliorum, [7] Megaricorum, [8] Pyrrhoneorum: sed ea horum vi & disputationibus sunt iandiu fracta & extincta. [9] Ex illis autem quæ remanent, ea philosophia quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem authorem publici consilii, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ atque eloquētiæ principem in Senatu, in populo, in causis publicis esse volumus: nec vlla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis. Non enim repelletur inde quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, vbi vult, vbi etiam recubans molliter & delicatè,

nos auocat à rostris, à iudiciis, à curia, fortasse sapienter, ac præsertim à Republica. Verùm ego non quæro nunc quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori coniuncta maximè. Quare istos sine vlla contumelia dimittamus. Sunt enim & boni viri, & quoniam sibi ita videntur, beati: " tantúmque eos admoneamus, vt illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen " tanquam mysterium teneant, quod negant versari in Republica, esse sapientis. Nam si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, otiosi." Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamē: nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc ab iis habeo gratiam, quòd soli ex omnibus eloquētiam, virtutem, ac sapiētiam esse dixerunt. sed vtrunque est in his, quòd ab hoc quem instruimus, oratore valde abhorreat, vel quòd omnes qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neque tamen quenquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem, aut Senatum, aut vllum cœtum hominum committere, cui nemo illorum qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse videatur. " Accedit, quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certè acutum: sed vt in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, ieiunum: attamen eiusmodi, quo vti ad vulgus nullo modo possis. Alia enim & bona & mala videntur Stoicis, & cæteris ciuibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmii, supplicii. verè an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam vnquam rem dicendo expedire possimus." Reliqui sunt Peripatetici & Academici: quanquam Academicorum nomen est vnum, sententiæ duæ. nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo & Crantor, nihil ab Aristotele, qui vnà audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primùm, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibúsque Socraticis hoc maximè arripuit, nihil esse certi quod aut sensibus, aut animo percipi possit. Quem ferunt eximio quodam vsum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensúsque iudicium, pri-

múmque instituisse (quanquam id fuit Socraticum maximè) non quid ipse sentiret ostendere, sed contra id quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenii, dicendíque copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognoui Athenis, tamen authores certissimos laudare possum, & socerum meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescente Athenis iam affectum senectute multos dies auditum esse dicebat." Hæc autem, vt ex " Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, vt philosophi tanquam in superum mare Ionium defluerent Græcum quiddam, & portuosum: oratores autem in inferum hoc Tuscum & barbarum, scopulosum atque infestũ laberētur, in " quo etiam ipse Vlysses errasset." Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguare, aut, si id non possit, tum ostendere quod is fecerit qui insimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessariò, aut non eo nomine vsurpandum quo arguatur, aut non ita agi vt debuerit ac licuerit: & si satis esse putatis, ea quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multò tamen ornatius quàm ab illis dicuntur, & vberius explicauit Antonius: sed si his contenti estis, atque iis etiam quæ dici voluistis à me," ex ingenti quodam oratorem, immēsóque campo in exiguum sanè gyrum compellitis. Sin veterem illum " Periclem, aut hũc etiam qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, " Demosthenem sequi vultis, & si illam præclaram & eximiam speciem oratoris perfecti & pulchritudinem adamastis: aut vobis hæc " Carneadia, aut illa Aristotelia vis comprehendenda est." Nāque (vt antè dixi) veteres illi vsque ad Socratē, omnem omnium rerum quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad Rempub. pertinebant, cognitionem & scientiam cum dicendi ratione iungebant:" postea dissociati (vt exposui) à Socrate, diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus philosophi, eloquentiam despexerunt, orato-

res sapientiam: neque quicquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscuè haurirent, si manere in pristina communione voluissent. "Sed vt pontifices veteres propter sacrificiorum multitudinem tres viros Epulones esse voluerunt, cùm essent ipsi à Numa, vt etiam illud ludorum Epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actores, à communi philosophiæ nomine separauerunt, cùm veteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse voluissent. "Quæ cùm ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à vobis, vt ea quæ dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui quum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenii tantum quantum ipse sentio, non tantum quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem, non possim dicere me hæc quæ nunc complector, perinde vt dicam discenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturrimè ad publicas causas accesserim, annósque natus vnum & viginti, nobilissimum hominem & eloquentissimum in iudicium vocarim, cui disciplina fuerit forum, magister vsus, & leges & instituta Populi Rom. mósque maiorum: Paulùm sitiens istarum artium de quibus loquor, gustaui Quæstor in Asia, cùm essem æqualem ferè meum ex Academia rhetorum nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius: & inde decedens, Athenis: vbi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, "quòd mysteria non referrent, ad quæ biduo serius veneram, succésuissem. Quare hoc, quòd complector tantam scientiam, vímque doctrinæ, non modò non pro me, sed contra me est potius. Non enim quid ego, sed quid orator possit, disputo: "atque hos omnes qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus: illa vis autẽ eloquentiæ tanta est, vt omnium rerum, virtutum, officiorum, omnísque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationésque teneat: eadem mores, leges, iura describat, Remp. regat, omnia quæ ad quancunque rem pertineant, ornatè copiosèque dicat." In quo genere nos quidẽ versamur tantum quãtum possumus, quantũ ingenio,

quantum mediocri doctrina, quantum vſu valemus: neque tamen iſtis qui in vna philoſophia quaſi tabernaculum vitæ ſuæ collocarunt, multum ſanè in diſputatione concedimus. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt quamobrem voluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſſim vel tutari ſi velim, vel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, vnuſquiſque noſtrûm verſatus? Quid eſt quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius de virtute, homines Stoici poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut veſtrûm quiſquam concedere?" Non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum: nam quid faciet in geometria qui non didicerit? quid in muſicis? Aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem iudicetur: Hæc verò quæ ſunt in philoſophia, ingeniis eruuntur ad id quod in quoque veriſimile eſt, eliciendum acutis atque acribus: eáque exercitata oratione poliuntur." Hic, hic noſter vulgaris orator ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatione communi iſtos quidem noſtros verberabit, neque ſe ab iis contemni ac deſpici ſinet. Sin aliquis extiterit aliquando qui Ariſtotelio more de omnibus rebus in vtranque ſententiam poſſit dicere, & in omni cauſa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis explicare, aut hoc Arceſilæ modo & Carneadis côtra omne quod propoſitum ſit, diſſerat, quíque ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum vſum, morémque exercitationémque dicendi: is ſit verus, is perfectus, is ſolus orator. Nam neque ſine forenſibus neruis ſatis vehemens & grauis, nec ſine varietate doctrinæ ſatis politus & ſapiens eſſe orator poteſt." Quare Coracem iſtum veſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos excludere in nido, qui euolent clamatores odioſi ac moleſti:" Pãphilúmque neſcio quem ſinamus in inſulis tantam rem tanquã pueriles delicias aliquas depingere: nóſque ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta ſit, vt omnibus philoſophorum libris, quos nemo oratorũ iſtorum vnquam attigit, comprehenſa eſſe videatur.

1 Crassus hactenus docuit eloquentiam philosophiae coniungendam esse: sequitur ut videamus, quandoquidem variae sunt sectae philosophorum, quam potissimum orator sequi debeat ad exercitationem forensis & popularis eloquentiae: qua de causa describitur progenies Socraticorum philosophorum, & in varias quasi familias distinguitur Peripateticorum, Academicorum, Cynicorum sive Stoicorum, Cyrenaicorum sive Epicureorum, Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: & caeteris ab oratoria exercitatione reiectis, tandem concluditur Academicorū & Peripateticorū philosophiam oratori ad usum forensem maximè cōsentaneam esse, quod etiā in oratore perfecto, in Bruto, & passim in philosophicis libris M. Tullius affirmavit.

2 Aristoteles Stagirites, Nicomachi filius, Platonis discipulus, docuit in Lycio, ubi usque ad unctionem περιπατῶν, id est, deambulans cum suis discipulis philosophabatur, unde Peripateticus dictus est, & exinde sectatores eius Peripatetici: Xenocrates Calchedonius, Aristotelis cōdiscipulus, Speusippo Platonis nepoti successit in academia anno secūdo olympiados 110, eamque viginti quinque annis rexit, à quo loco Academici dicti sunt. Diogenes Laert.

3 Antisthenes Atheniensis commorans in Pyraeo, quotidie quadraginta stadiis dimensis audiebat Socratem, à quo tolerantiam didicit: Cynicam sectam primus instituit, & laborem esse in bonis ponendum persuasit Herculis & Cyri exemplo, illud à Graecis, hoc à barbaris mutuatus. Docebat autem in gymnasio quod appellatur κυνόσαργες, non longè à portis urbis, unde Cynicā sectam dictam esse existimant: Ab hoc fluxerunt Cynici, Onesicritus, Crates Thebanus, Metrocles: & exinde Stoici, ut Zeno, Cleanthes, Chrysippus, qui à Cynicis nō re & disciplina, sed tantùm nominibus differebant.

4 Aristippus Cyrenaicus summum bonum posuit in voluptate corporis, quam tamen sententiam falsò detorsit ex disputationibus Socratis. Nam cùm Socrates in Gorgia, Philebo, Phaedro, Protagora, Symposio voluptatem laudat, puram & honestam animi voluptatem laudat, non foedam & obscoenam, quae ad corpus attinet. Epicurei videntur voluptatem animi defendere, sed dubiè & inconstanter, quia etiam voluptatem corporis interdum tuentur, & ad beatam vitam pertinere arbitrantur.

5 Menedemus natus est Eretriae (quod est Euboeae oppidum) & ex milite philosophus factus ad Platonem se contulit, Eretricorùmque philosophorum sectam instituit, qui omnem disciplinam liberalem aspernabantur, ut Dialecticam, Physicam, Mathematicam, Musicam.

6 Herillus Carthaginensis interdum summum bonum scientia metitur, ne in vita & moribus ignorantia nos praecipitet, interdum nullum hominis finem esse dicit, sed res ipsas secundū varios casus immutari: quemadmodum, si idem aes & Alexandri statua fiat, & Socratis: hinc Herillij philosophi nomen habent.

7 Euclides Megaricus, Socratis discipulus, id solum bonum esse dicebat, quod esset unum & simile, & idem & semper, idque alijs prudentiam, alijs deum, alijs mentem nominabat: quod erat bonis contrarium, sustulit, id ne esse quidem existimans: à quo Megarici philosophi nuncupati sunt, ut Eubulides, Alexinus, Euphantus. Lege Diogenem Laërtium.

8 Pyrrho Eleus primùm pictor, deinde philosophus ἀδιαφορίαν induxit, id est, indifferentiam rerum omnium: negabat enim quidquam suapte natura esse turpe aut honestum, iustum aut iniustum, hoc potius quàm illud, sed ita hominibus videri. Itaque quasi nihil sciri aut decerni posset, in quaerendo semper considerandóque versabatur: huius aemuli Pyrrhonij dicti sunt, Eurylochus, Hecataeus, Timon, Phliasius, Nausiphanes, qui à genere philosophandi, σκεπτικοί, ἐφεκτικοί, ἀπορητικοί, ζητητικοί etiam nominati sunt.

9 Crassus removet oratorem ab Epicureorum philosophia. Argumentum à repugnantibus pressius ita concluditur:

Orator uersatur in foro & negotiis publicis:

Sapiens Epicureus non uersatur in foro & negotiis publicis, sed in otio & hortulis:

Sapiens igitur Epicureus non potest esse is orator, quem quærimus.

Propositio prima est, assumptio incipit (non enim repelletur) Conclusio (quare istos) &c.

10 *Alterum argumentum est ab Epicuri decreto, quod habet uim testimonij:*

Epicurus negat sapientis esse uersari in Rep.

Non igitur orator, si Epicureus philosophus esse uolet, ad Remp. accedet.

11 *Iocus est à simili, Vt sacerdotes Cereris mysteria, sic Epicurei decreta sua occultant.*

12 *Crassus Stoicorum philosophiam non omnino improbat, sed negat utilem esse oratori ad usum forensem, quia & sententiis & genere dicendi discrepat ab eloquentia forensi & populari. Prior ratio de Stoicorum decretis ita concluditur:*

Nemo debet ad populum dicere, qui omnes auditores seruos & latrones & insanos esse putat:

Stoicus sapiens omnes auditores seruos & latrones & insanos esse putat:

Stoicus igitur sapiens non est idoneus, qui ad populum dicat.

Zeno Stoicus solum sapientem dignum esse censebat, qui dominus, qui rex, qui ciuis, qui sanus diceretur: eos uerò qui insipientes essent (quales sunt omnes, ut ipse ait) seruos, latrones, peregrinos, insanos appellabat, quo in genere locutionis uocabula quæ propria essent in bonis & malis fortunæ uel corporis, transferebat ad uirtutes & uitia animorum: cuiusmodi metaphoris etiam Christiani libri referti sunt.

13 *Altera ratio de stylo & genere dicendi illustratur à dissimilibus:*

Stoici utuntur oratione ieiuna & exili:

Oratores graui & copiosa.

In Bruto. *Id Stoicis accidit (ut ait Cicero) quòd in dialecticis omnis eorum cura consumitur, uagum illud orationis & fusum & multiplex genus non adhibetur: populus autem, ad cuius nutum sese fingit orator, non tantùm doceri uult, sed etiam uerborum copia & suauitate delectari.*

14 *Reiectis reliquis philosophorum sectis, duæ relinquũtur oratori, una Academicorum, altera Peripateticorum. Academicorum alij ueteres, alij noui dicti sunt. Veteres, quasi posset aliquid sciri, certam formam & descriptionem disciplinæ instituerunt, Ethicam, Physicam, Dialecticam, ut Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crates, Crantor: Noui, quasi nihil omnino sciri & comprehendi posset, nullam artem doctrinæ proposuerunt, sed Socraticam consuetudinem dubitandi, & nihil affirmandi, déque omnibus rebus in utramque partem disputandi reuocarunt, quorum princeps Archesylas extitit, & hunc postea secuti Lacydes, Euander, Egesinus, Carneades, Clitomachus. Lege libros academicos Ciceronis.*

15 *Similitudo rectissimè & aptissimè adhibetur ad declarãdum distinctas professiones philosophiæ & eloquentiæ ciuilis, ubi philosophi comparantur fluuiis in Adriaticum mare labentibus quietum & pacatum, propterea quòd uitam otiosam & quietam degunt, oratores fluuiis in mare Tyrrhenum decurrentibus, tempestuosum & procellosum, quia assiduè uersantur in mediis fluctibus & tempestatibus Reip.*

16 *Apenninus mons Italiam mediam secat, uelut spina tergum hominis, ex cuius altissimis iugis alij fluuij labuntur in Ionium mare superum, id est, uersus Septentrionem, ut Rubicon, Truentinus, Macrinus, Aternus, Sarus, Fiternus, Aufidius. Alij in Tyrrhenum mare inferum, id est, uersus meridiem, ut Macralla, Arnus, Hosa, Tiberis, Liris, Sarnus, Silarus, Lãus. Lege Plinium & Ptolemeum.*

Lib. 9. Odiss. 17 *Vlysses apud Homerũ narrat Alcinoo regi quẽadmodũ nauigasset ad Cyclopes, itémque*

quemadmodum uenisset in AEoliam, cui abeunti AEolus rex utrem uentis plenū dederat, sed inter nauigandum utre soluto uenti multò uehementius, quàm antea Vlyssem iactarunt, in Tyrrheno mari, in quo hæ duæ insulæ iacent.

Lib.10.Odiss.

18 *Crassus concludit oratori necessariam esse philosophiam non quanlibet, sed Aristoteliam aut Carneadeiam, & conclusionem ex dissimilibus illustrat,*

Oratori uulgari fortasse satis erit nosse uulgatam artem rhetorum:

At excellenti (quales fuit Pericles & Demosthenes) tenenda est philosophia Peripateticorum aut Academicorum.

19 *Allegoria est à campis, qualem sæpe Cicero usurpat, cùm de materia oratoris loquitur, ut lib.1. de Oratore, In hoc quidem certè prope idem, nullus ut terminus circumscribat aut definiat ius suum, quò minus ei liceat eadē illa facultate & copia uagari, qua uelit. Et lib.2, Bene dicere non habet definitam regionē, cuius terminis septa teneatur. Et lib.3, Vna est enim (quod & ego hesterno die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius) eloquētia, quascunque in oras disputationis regionésue delata est.*

20 *Pericles, Xantippi filius, rhetoricam didicit ab Aspasia muliere (ut ait Plato in Menexeno) & philosophiam ab Anaxagora, ut idem in Phædro testis est, quē ob id iudicat omnium oratorum fuisse facilè principem.*

21 *Demosthenes non solùm Isæum rhetorem audiuit, sed etiam Platonem philosophū, à quo & doctior & eloquētior factus est Cicero: Lectitasse (ait) Platonem studiose, audiisse etiam Demosthenes dicitur, idque apparet ex genere & grāditate uerborum: dicit etiam in quadam epistola hoc de sese.*

In Bruto.

22 *Subtilitas in disputando & prudentia oratori necessaria est, qualis in Carneade fuisse dicitur qui nullam unquam rem defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam non euerterit: & in Aristotele, qui de rebus propositis in utramque partem disserebat, & quicquid dici posset, eruebat.*

23 *Argumentum de ueteri artium coniunctione, & postea facta disiunctione repetitur, ubi comparatio est à dissimili:*

Olim idem homines erant eloquentiæ & sapientiæ studiosi:

Postea alij philosophi, alij oratores extiterunt.

24 *Socrates (ut antè diximus) non uidetur primus disertos à doctis dissociasse. Nam ante Socratem factum erat illud artium diuortium ab antiquis philosophis, Pythagora, Democrito, Anaxagora, qui à Republica penitus remoti, in solo sapientiæ studio conquieuerunt: nec uerò ipse diuortium istud unquam probauit, ut ex libris Platonis constat.*

25 *Apodosis dissimilitudinis declaratur similitudine sacrificiorum Romanorum. Vt Romani pontifices partem sui muneris à se ad Epulones amandarunt: ita philosophi actionem ciuilium causarum à se remouerunt. De antiqua authoritate Pōtificis Liuius, Pontificem (ait) Numa Martium Marci filium ex patribus legit, eique omnia exscripta exsignatáque attribuit, quibus hostijs, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent, atque unde in eos sumptus pecunia erogaretur: cætera quoque publica omnia priuatáque sacra pontificis scitis subiecit, ut esset quò consultum plebs ueniret, ne quid diuini iuris negligendo patrios ritus, peregrinósque asciscendo turbaretur. hæc Liuius. Postea Epulones propter sacrorum multitudinem à sacerdotibus asciti sunt, & primùm quidem tres, qui sacris epulis praeessent. deinde adiecti quatuor alij: Epulones igitur epulas Ioui, cæterisque dijs instituendi potestatem habebant.*

Lib.1.decad.

Pompon.Lætus.

26 *Crassus posita informatione excellentis oratoris dat aliquam significationem suæ modestiæ, & seipsum extenuat, ut primo dialogo, Memento me nō de mea, sed de oratoris facultate*

dixisse, Argumentum extenuationis est à repugnantibus: Adolescentulus in forum ueni, & posteà uix artes Græcorum gustare potui. Non igitur ea didici, quæ in summo oratore desidero. Idem primo dialogo de se loquitur: Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoscendum uenimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in Rep. quos in amicorum negotiis res ipsa antè confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis suspicari.

27 *Mysteriis fiebant Athenis, magna quidem in honorem Cereris, parua autem in honorem Proserpinæ, quorum spectandorum cùm Crassus rediens ex Asia ualde cupidus esset, non potuit tamen ab Atheniensibus impetrare, ut quæ biduo antè facta essent, referrentur, id est, repeterentur, & rursus fierent.*

28 *Crassus relabitur ad principium digressionis contra rhetoras, utiturque comparatione minorum:*

Rhetores tantùm præcipiunt de statibus & partibus orationis:

At eloquentiæ summa uis etiam totam philosophiam requirit.

Sæpe autem admonuimus, nec doctrinam illam de statibus & partibus orationis uerè & propriè rhetoricam esse, quia non docet ornatum orationis, nec philosophiam subiectam esse eloquentiæ, non magis quàm eloquentiam philosophiæ.

29 *Sententia Crassi est, quòd orator uel mediocris adhibita forensi exercitatione melius & ornatius de uirtute & uitio disputabit, quàm philosophus indisertus. Qui locus amplificatur inductione & collatione exemplorum. Melius orator de uoluptate, quàm C. Velleius Epicureus dicet: itémque melius de uirtute, quàm Sextus Pompeius Stoicus, aut duo Balbi, aut M. Vigellius.*

30 *Hæc dissimilitudo sic intelligéda est: reliquæ artes, ut mathematicæ, sine studio & disciplina & sine præceptoribus non percipiuntur.*

Philosophia uerò moralis per se ferè nota est, quia nobis insitæ sunt & ingeneratæ notiones de bonis rebus & malis.

31 *Conclusio est inductionis. Ergo uel mediocris orator melius dicet, quàm philosophus indisertus: & reditus ad perfectũ oratorem, cui tribuitur non solùm exercitatio forensis, sed etiã elegantia politioris doctrinæ, eáque sententia tandem concluditur à repugnantibus,*

Eloquentia sine uarietate artium nulla est:

Non igitur sola Coracis aut Pamphili rhetorica facit oratorem perfectum & absolutum.

32 *Crassus iocatur in Coracem ex ambiguitate nominis: κόραξ enim Latinè coruus est, & fuit uir quoque Siculus eiusdem nominis, qui rhetoricam forensem primus inuenit, ut ait Cicero in Bruto. hoc igitur allegoria significat, ut qui solam rhetoricam à Corace inuentam didicerint, sint uelut corui clamosi, id est, inepti rabulæ, & non oratores.*

33 *Pamphilus rhetor per tabulas quasdam rhetoricam artem tradidit, quas Crassus per iocum uocat infulas, à similitudine infularum, quibus sacerdotes utuntur, quia tales tabulæ oblongæ essent.*

[1] Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse mirãdum est esse in te tantam dicendi vel vim, vel suauitatem, vel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, vt mihi non solùm orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi co-

piam fluxiſſe : ſed tamen cùm omneis gradus ætatis recordor tuæ, cúmque etiam vitam ac ſtudia conſidero: neque quo tempore iſta didiceris, video: nec magnopere te iſtis ſtudiis, hominibus, libris intelligo deditum : neque tamen poſſum ſtatuere vtrum magis mirer, te illa quæ mihi perſuades maxima eſſe adiumenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere: an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. Hic Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule primùm perſuadeas velim, me non multò ſecus facere, cùm de oratore diſputem, ac facerem ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum. Negarem enim poſſe eum ſatiſfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet: neque ea cùm dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificii exiſtimatorem. Similiter nunc de oratore, veſtro impulſu loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim quacunque de arte aut facultate quæritur, de abſoluta & perfecta quæri ſolet. Quare ſi iam me vultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, non repugnabo. quid enim nunc ſim ineptus ? ita me exiſtimari ſcio. quod ſi ita eſt, ſummus tamen certè nõ ſum. Neque enim apud homines res eſt vlla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ deſiderat. Attamen quoniam de Oratore nobis diſputandum eſt, de ſummo Oratore dicam neceſſe eſt : Vis enim & natura rei niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem Catule fateor neque hodie in iſtis libris & cum iſtis hominibus viuere: nec verò, id quod tu rectè commeminiſti, vllum vnquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum: ac tantum tribuiſſe doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenſes feriæ conceſſerint. At ſi quæris Catule de doctrina iſta quid ego ſentiam : non tantum ingenioſo homini, & ei qui forum, qui curiam, qui cauſas, qui Remp. ſpectet, opus eſſe arbitror temporis, quantum ſibi ii ſumpſerunt, quos diſcentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad vſum transferũt, aliter ab iis qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in vita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium ſumma iam ſenectute eſt, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud, atque velocius puer addidicerat: ſed quòd erat aptus ad illud, totúmque cognorat,

fuit, vt est apud Lucilium, -Quanuis bonus ipse
Samnis in ludo, ac rudibus causis satis asper.

Sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus. quid faceret aliud? at Numerius Furius noster familiaris, cùm est commodum, cãtat. est enim paterfamiliâs, est eques Romanus: puer didicit quod discendum fuit.[4] Eadem ratio est harum artium maximarum: Dies & noctes virum summa virtute & prudentia videbamus philosopho quum operam daret, Q. Tuberonem: at eius auunculum vix intelligeres id agere, cùm ageret tamen, Africanum.[5] Ista dicuntur facilè, si & tantũ sumas quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiã ipse discere. Sed si tota vita nihil velis aliud agere, ipsa tractatio & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges. Ita fit, vt agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis vsus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiúmque permaneat. Libet autem semper discere: vt si velim ego talis optimè ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse si assequi non possim: at alii, quia præclarè faciunt, vehementius quàm causa postulat, delectãtur, vt Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est quòd quisquam magnitudinem artium ex eo quod senes discunt, pertimescat. Nanque aut senes ad eas accesserunt, aut vsque ad senectutẽ in studiis detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, vt nisi quod quisque citò potuerit, nũquam omnino possit perdiscere.[6] Iam iam, inquit Catulus, intelligo Crasse quid dicas: & hercule assentior. satis video tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda quæ dicis, fuisse temporis. Pergísne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed iam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi verò, Catulus inquit, placet.

1 *Crassus hactenus duo capita digreßionis tractauit, necessariam esse oratori philosophiã, itémque necessariam philosophiæ exercitationem, uel Aristotelicam uel Carneadeiam. Tertium caput sequitur: quatenus philosophandum sit, quò transitus paratur interlocutione Catuli senis leuiter Crasso resistentis:*

Video te Crasse summum esse oratorem, neque tamẽ multum in philosophia uersatum esse intelligo:

Non igitur orator ad bene dicendum eget instrumento philosophiæ.

1 Prolepsis Catuli duas habuit partes: Crassus est summus orator, Crassus non multùm philosophiæ studuit. quibus Crassus ipse separatim respondet. Primùm igitur laudem perfectæ eloquentiæ sibi tributam modestè deprecatur & auertit, interposita similitudine, unde concludit se de oratoris, non de sua facultate loqui.

3 Crassus dissoluit alteram partem, primùm concessione, fateor me non multum studij in philosophia posuisse: deinde certa præscriptione studij & temporis, quod orator politicus ad philosophiam conferre debeat, ut ei quidem philosophandum sit, sed paucis, sicut ait Neoptolemus apud Ennium. Idem locus ab Antonio disputatus est antemeridiano sermone: nunc uerò ita concluditur,

Omnis ars aliter tractatur ab iis, qui eam ad usum uitæ referunt, aliter ab iis, qui in eius contemplatione consenescere nolunt:

Philosophia doctrina est ars:

Philosophia igitur doctrina aliter tractatur ab oratoribus ad usum uitæ ciuilis, aliter à philosophis ad assiduam scientiam & contemplationem rerum.

Propositio declaratur exemplis specialibus, quorum primum de Samnitum rhetore paulò obscurius est, quia mēdum alicubi habet: nam illa posterior redditio non satis conuenit (sed plus operæ foro tribuebat, &c.) Secundum est perfacile de Valerio & Numerio Furio duobus musicis.

4 Assumptio sequitur cum sua complexione: philosophia una est de maximis artibus: itaque aliter à philosophis ad scientiam, aliter ab oratoribus ad ciuilem usum percipienda est. qui locus illustratur duobus exemplis dissimilibus, Tuberonis & P. Scipionis Africani: quorum alter totus incumbebat philosophiæ, nihilque aliud agere uidebatur, alter horis tantum succisiuis.

5 Crassus non improbat magnam & assiduã meditationem in philosophia, sed negat hanc professionem oratori conuenire ciuilibus negotiis occupato. Itaque suadet ei, ut remissiorem & moderatiorem operam philosophiæ impertiat, & non in ea consenescat.

6 Catulus concludit tertium caput digressionis, quatenus philosophandum sit oratori, idque laude Crassi, quæ ad Ciceronem ipsum referenda est. Nam cùm Antonius aut Crassus laudatur, tum sub alienis personis M. Tullius Cicero laudatur.

Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa & tam altè repetita oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornatè, altera aptè, hanc habent vim, vt sit quammaximè iucunda, quammaximè in sensus eorum qui audiunt, influat, & quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sanè atque mendicũ est. Illud rursus ipsum, quod tradunt isti qui profitentur se dicendi magistros, non multò est maius, quàm illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis vndique, & collectis, arcessitis, comportatis, vt tibi Cæsar faciendum est ad annum: vt ego in ædilitate laboraui, quòd quotidianis & vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo

non putabam.' Verborum eligendorum & collocandorum & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est sylua magna: quam cùm Græci iam non tenerent, ob eámque causam iuuentus nostra dedisceret penè discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt, quos ego Censor edicto meo sustuleram, non quò (vt nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem: sed contrà ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, cuicuimodi essent, videbam tamen esse præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam & humanitatem dignam scientia: hos verò nouos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi vt auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cùm vnum traderetur, & cùm impudentiæ ludus esset, putaui esse Censoris, ne lõgius id serperet, prouidere: quanquam non hæc ita statuo ac decerno, vt desperem Latinè ea, de quibus disputauimus, tradi ac perpoliri. Patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam excellentémque prudentiam Græcorum ad nostrum vsum morémque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidẽ genere nostri nulli fuerunt: sin quando extiterint, etiam Græcis erunt anteponendi.' Ornatur igitur oratio genere primùm, & quasi colore quodam & succo suo. Nam vt grauis, vt suauis, vt erudita sit, vt liberalis, vt admirabilis, vt polita: vt sensus, vt dolores habeat, quãtum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Vt porrò conspersa sit quasi verborum sentẽtiarúmque floribus, id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, vt sint quasi in ornatu disposita quædam insignia & lumina. Genus igitur dicendi est eligẽdum quod maximè teneat eos qui audiant, & quod non solùm delectet, sed etiam sine satietate delectet. Non enim à me iam expectari puto, vt moneam vt caueatis ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortãtur vestra, & ætates.' Difficile enim dictu est quænam causa sit cur ea quæ maximè sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrimè commouent,

ab iis celerrimè fastidio quodam & satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine & varietate floridiora sunt in picturis nouis pleraque, quàm in veteribus? quæ tamen etiam si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant, cùm iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletóque teneamur. Quanto molliores sunt & delicatiores in cãtu flexiones, & falsæ voculæ, quàm certæ & seueræ? quibus tamen non modò austeri, sed si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc videre in reliquis sensibus, vnguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suauitate cõditis, quàm his moderatis: ʼ & magis laudari quod terram, quàm quod crocum olere videatur. In ipso tactu esse modum & mollitudinis & læuitatis. Quinetiã gustatus, qui est sensus ex omnibus maximè voluptarius, quísque dulcitudine præter cæteros sensus commouetur, quàm citò id quod valde dulce est, aspernatur ac respuit? Quis potione vti aut cibo dulci diutius potest? quum vtroque in genere ea quæ leuiter sensum voluptate moueant, facillimè fugiant satietatem. Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidiũ finitimum est.ʼ Quo hoc minus in oratione miremur, in qua vel ex poëtis, vel ex oratoribus possumus iudicare concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quanuis claris sit coloribus picta vel poësis, vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris aut in poëtæ ʼ cincinnis ac fuco offenditur, quòd sensus in nimia voluptate natura, non mente satiantur: in scriptis & in dictis, non aurium solùm, sed animi iudicio etiam magis infucata vitia noscuntur." Quare, bene & præclarè, quanuis nobis sæpe dicatur: bellè & festiuè, nimium sæpe nolo: quãquam illa ipsa exclamatio (non potest melius.) sit velim crebra, sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus, " vmbram aliquam & recessum, quò magis id quod erit illuminatum, extare atque eminere videatur." Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu quo potest,

Nam sapiens virtuti honorẽ præmium, haud prædã petit:
sed abiicit prorsus, vt in proximos,
Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras,

incidat,aſpiciat,admiretur,ſtupeſcat.Quid ille alter,

Quid petam præſidii?

quàm leniter,quàm remiſſe,quàm non actuoſe? Inſtat enim,

O pater,ô patria,ô Priami domus!

in quo tanta commoueri actio non poſſet, ſi eſſet conſumpta ſuperiore motu & exhauſta. Neque id actores prius viderunt quàm ipſi poëtæ, quàm denique illi etiam qui fecerunt modos, à quibus vtriſque ſummittitur aliquid: deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, diſtinguitur." Ita ſit nobis igitur ornatus & ſuauis orator, (nec tamen poteſt aliter eſſe) vt ſuauitatem habeat auſteram & ſolidam, non dulcem atque decoctam. Nam ipſa ad ornandum præcepta quæ dâtur,eiuſmodi ſunt,vt ea quamuis vitioſiſſimus orator explicare poſſit. Quare,vt antèdixi,primùm ſylua rerum ac ſententiarũ comparanda eſt,qua de parte dixit Antonius: hæc formanda filo ipſo & genere orationis,illuminãda verbis,varianda ſentẽtiis.

1 *Quartum caput digreſſionis ex antecedentibus pẽdet,immò uerò totum penè primo ſimile eſt.Quòd ſine rerum ſciẽtia & apparatu,ornatus orationis eſſe non poſſit:hanc quæſtionem primo dialogo Craſſus in definitione oratoris diſputauit,Antonius obiter dialogo ſecundo. Poſtremo autem hoc ſermone Craſſus ornatè & copioſè proſequitur: atque hunc communẽ locum in his dialogis magis ad ſpeciem eloquentiæ, quàm doctrinæ Cicero ſibi propoſuit,ut oſtenderet in exornandis eloquentiæ laudibus, quàm ipſe eloquens & ornatus eſſet. Prima Craſſi ratio eſt à minori ad maius: Vſus forenſis & ſchola rhetorica parum oratori conferunt,artium uerò ſcientia maximam ſupellectilem præbet ad dicendum: nam rerum copia ex multiplici doctrinæ uarietate naſcitur. Meminerimus tamen copiam aut ſcientiam rerum nec pàrtem eſſe eloquentiæ,nec cauſam ornandæ orationis,ſed hoc præſtare,ut ſubtilis,ut grauis,ut copioſa,ut apta,ut prudens ſit oratio,quæ uirtutes homini quidem politico ad dicendum magnopere utiles ſint,ſed rhetoricæ & oratoriæ non ſunt, quia non eruũtur ex genere elocutionis uel actionis,ſed ex aliis artibus,quæ rerum ſcientiam & copiam ad dicendum ſuppeditant.*

2 *Apodoſis confirmatur à ſimilibus, ubi orator comparatur ædili,magnificos ludos uario rerum apparatu facienti, & ex omnibus prouinciis res nouas & ſpecioſas colligenti ad elegantiam ludorum & delectationem populi Romani.*

3 *Facilis eſt (ut ait Craſſus) elocutio uerborũ,at rerum copia non facilis:qua ratione Craſſus edicto cenſorio damnauit impudentiam rhetorum, qui ſine rerum ſcientia inanem quandam*
Cap.11.lib.15. *linguæ impudentiam adoleſcentibus traderent. hoc edictum refertur à Gellio: Cn (inquit) Domitius AEnobarbus, & L.Licinius Craſſus cenſores de coërcendis rhetoribus Latinis ita edixerũt: Renunciatum eſt nobis eſſe homines, qui nouum genus diſciplinæ inſtituerunt, ad quos iuuentus in ludum conueniat: eos ſibi nomen impoſuiſſe Latinos rhetoras: ibi homines adoleſcentulos dies totos deſidere: Maiores noſtri quæ liberos ſuos diſcere,& quos in ludos itare uellent, inſtituerunt: hæc noua quæ præter conſuetudinẽ ac morem maiorũ fiunt, neque placent, neque recta uidentur. Quapropter & iis qui eos ludos habent,& iis qui eò uenire conſueuerunt,uiſum eſt fa-*

ciendum, ut ostenderemus nostram sententiam nobis non placere.

4 *Haec diuinatio de Cicerone auguratur id quod iam tum, cùm hic dialogus scriptus est, acciderat: Nam unus ex Latinis Cicero laudē eloquētiae & philosophiae Graecis penè eripuerat.*

5 *Crassus partitur ornatum orationis bifariam, ut aliàs sit in toto corpore & habitu orationis, aliàs in certis & singularibus partibus. In priore genere septem uirtutes commendat, ut sit grauis, ut suauis, ut erudita, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut Pathetica, quantum opus est: quae uirtutes rhetoricae elocutionis propriae non sunt, sed communiter ex multis & uariis artibus oriuntur, quarum ope diligentius elaboratur oratio. In secundo genere uult adhiberi ornamenta uerborum & sententiarum, id est, figuras* λέξεως *&* διανοίας*, quae insignia uerè & propriè oratoria sunt, quae certis in locis & partibus orationis, & non ubique elucere debent, nō secus atque in apparatu ludorum signa & tabulae & caetera ornamenta certis in locis disponūtur, quò maiorem gratiam habeant.*

6 *Praeceptum Crassi eximium est & singulare, ut ad retinendos eum perpetua uoluptate animos audientium schemata & colores orationis uariè commutemus. Crassus itaque ut rem ipsam paulò altius repetat, argumentatur à minori ad maius,*

Quae singulos sensus maximè delectant, nisi uarietas adsit, ea citò fastidiuntur:

Quāto citius in oratione, si uno & eodē modo semper dicatur, delectatio ipsa peribit?

Protasis comparationis explicatur inductione per quinque sensus, uisum, auditum, odoratum, tactum, & gustatum.

7 *Plinius, In M. Ciceronis (ait) monimentis inuenitur unguenta gratiora esse, quae terram, quàm quae crocum sapiant. Terra autem, ut alibi scribit, cùm à siccitate continua immaduerit imbre, tunc emittit illum suū halitum diuinū ex sole cōceptū, cui cōparari suauitas nulla possit.* Cap.3.lib.13. Cap.5.lib.17.

8 *Sequitur Apodosis proxima comparationis: Quòd uirtutes in oratione nisi uariè distinguantur, & subinde commutentur, auditorem diutius retinere non possunt: quem locum Crassus rursus illustrat à minori ad maius,*

Sensus tantùm duce natura res ipsas fastidiunt:

Orationis uitia non solùm sensus, sed etiam animus intelligit & fastidit.

9 *Cincinni propriè sunt intorti & calamistrati crines: Fucus, color factitius, quo mulieres tinguntur, ut uitia corporis obtegant: sed utrunque uerbum* μεταφορικῶς *dicitur pro nimis affectato cultu orationis. Sic apud Fabium, Ornatus uirilis & fortis & sanctus sit, nec effoeminatam laeuitatem, nec fuco eminentem colorem amet: sanguine & uiribus gaudeat.* Lib.8.

10 *Bene & praeclarè, bellè & festiuè, non potest melius: uerba sunt acclamantium in laudē eius, qui rectè aliquid pronuntiauit. Sic populus oratori in foro, uel histrioni in scena, & adolescentes suis condiscipulis in scholis declamantibus, & poëtis aliquid recitantibus acclamabāt.*

11 *Crassus alludit ad pictores, qui in tabulis partes alias eminentiores & illustriores faciunt, alias uelut magis abstrusas & obscuras, quas ipsi uocant umbras, ut imagines quae reuera planae sunt, solidae nobis uideantur: qua similitudine oratores pingunt aliam partem orationis quasi illustrioribus coloribus & figuris: alibi minores & obscuriores uirtutes adhibent, quae cōparantur umbris in tabula depictis.*

12 *Argumentum est ab exemplis similibus, Roscius & AEsopus histriones uocem & gestum uariè commutant & moderantur, idemque faciunt poëtae. Sic igitur oratori faciendum est in ornatu orationis. In protasi comparationis citantur uersus ex Ennio, quos illi histriones in scena uario gestu uarióque uocis tono pronuntiarunt.*

13 *Redditio similitudinis est, & ei adiuncta conclusio & epilogus disputationis antecedētis, quòd elocutionis apparatus copia rerum, & uerborum luminibus contineatur.*

'Summa autem laus' eloquētiæ eſt, amplificare rem ornando: quod valet non ſolùm ad augendum aliquid & tollēdum altius dicendo, ſed etiam ad extenuandum atque abiiciendum.' Id deſideratur omnibus iis in locis quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cùm explanamus aliquid, vel cùm conciliamus animos, vel cùm concitamus. Sed in hoc quod poſtremum dixi, amplificatio poteſt plurimum: eáque vna laus oratoris eſt, & propria maximè. ' Etiam maior eſt illa exercitatio, quam extremo ſermone inſtruxit Antonius: primò reiiciebat, laudandi & vituperandi. Nihil eſt enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quàm vtrunque horum cumulatiſſimè facere poſſe. ' Conſequentur etiam illi loci, qui quanquam proprii cauſarum, & inhærentes in earum neruis eſſe debent, tamen quia de vniuerſa re tractari ſolent, Communes à veteribus nominati ſunt: quorum partim habent vitiorum & peccatorum acrem quādam cum amplificatione incuſationem, aut querelam, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt, vt in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus vti confirmatis criminibus oportet. aliter enim ieiuni ſunt atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miſerationem: alii verò ancipites diſputationes, in quibus de vniuerſo genere in vtranque partem diſſeri copioſe licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna, ſimilibúſque de rebus in vtranque partem dicendi animos & vim & artem habere debemus.' Sed quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi, in paruo, & eo litigioſo prædiolo relicti ſumus, & aliorum patroni noſtra tenere tueríque non potuimus: ab iis (quod indigniſſimū eſt) qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis, mutuemur. 'Dicunt igitur nunc quidem illi qui ex particula parua vrbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philoſophi aut Academici nominantur, olim autē propter eximiā rerum maximarum ſcientiam à Græcis Politici philoſophi appellati, vniuer-

ſarum rerum publicarum nomine vocabantur,omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere verſari,aut definita controuerſia certis temporibus ac reis, hoc modo, Placeátne à Carthaginienſibus captiuos noſtros redditis ſuis recuperari: aut infinitè de vniuerſo genere quærentis, quid omnino de captiuo ſtatuendum ac ſentiendum ſit. Atque horum ſuperius illud genus, cauſam aut controuerſiam appellant: eámque tribus,lite,aut deliberatione,aut laudatione definiunt. Hæc autem altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita,conſultatio nominatur. Atque hactenus loquuntur.etiam hac inſtituendo diuiſione vtuntur,ſed ita,non vt iure, aut iudicio,vt denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed vt ex iure ciuili ſurculo defringendo vſurpare videantur. Nam illud alterum genus quod eſt temporibus,locis,reis definitum, obtinent,atque idipſum lacinia.Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè vigere audio, etiam harum iam cauſarum cognitio exercitatióque celebratur. Alterum verò tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neque vim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponũt,vt præteriri omnino fuerit ſatius,quàm attentatum deſeri. Nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & diſceptari poteſt, ſiue in infinitis conſultationibus diſceptatur,ſiue in iis cauſis quæ in ciuitate & in forenſi diſceptatione verſantur: neque eſt vlla quæ non aut ad cognoſcẽdi,aut ad agendi vim rationémque referatur. nam aut ipſa cognitiò rei ſcientiáque perquiritur: vt, "Virtus ſuámne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur.aut agendi conſilium exquiritur:vt," Sítne ſapienti capeſſenda Reſpublica. Cognitionis autem tres modi,coniectura,definitio,&,vt ita dicam,conſecutio.Nam quid in re ſit, coniectura quæritur: vt illud," Sitne in humano genere ſapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: vt ſi quæratur" quid ſit ſapientia. Conſecutio autem tractatur, cùm quid quámque rem ſequatur, inquiritur:vt illud," Sítne aliquando mentiri boni viri. Redeunt rurſus ad coniecturam, eámque in quatuor genera diſpertiunt.

Nam aut quid ſit quæritur,hoc modo: "Naturáne ſit ius inter homines,an opinionibus. Aut quæ ſit origo cuiuſque rei: vt" quod ſit initium legum,aut rerum publicarum. Aut cauſa & ratio:vt ſi quæratur" cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant.Aut de immutatione: vt ſi diſputetur" num interire virtus in homine,aut num in vitium poſſit conuerti. Definitionis autē ſunt diſceptationes, vt cùm quæritur quid in communi mente quaſi impreſſum ſit:vt ſi diſſeratur," idne ſit ius,quod maximæ parti ſit vtile.Aut cùm quid cuiuſque ſit proprium,exquiritur: vt ornatè dicere propriúmne ſit oratoris,an id etiam aliquis præterea poſſit. Aut cùm res diſtribuitur in partes, vt ſi quæratur quot ſint genera rerum expetendarum:vt,ſintne tria,corporis,animi,externarúmque rerum. Aut cùm quæ forma , & quaſi naturalis nota cuiuſque ſit,deſcribitur : vt ſi quæratur auari ſpecies,ſeditioſi,glorioſi. Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponuntur. Nam aut ſimplex eſt diſceptatio,vt ſi diſſeratur, expetendáne ſit gloria ? aut ex comparatione , laus an diuitiæ magis expetendæ ſint ? Simplicium autem ſunt tres modi. De expetendis fugiendíſve rebus,vt,expetendíne honores ſint ? num fugienda paupertas ? De æquo aut iniquo:" æquúmne ſit vlciſci iniurias etiam propinquorum ? De honeſto aut turpi : vt hoc, ſitne honeſtum gloriæ cauſa mortem obire ? Comparationis autem duo ſunt modi. vnus , cùm idémne ſit , an aliquid interſit,quæritur:vt metuere & vereri : vt rex & tyrannus : vt aſſentator & amicus. Alterum,cùm quid præſtet aliud alii,quæritur:vt illud, optimíne cuiuſque ſapientes,an populari laude ducantur?Atque eæ quidem diſceptationes quæ ad cognitionem referuntur , ſic ferè à doctiſſimis hominibus deſcribuntur.Quæ verò referuntur ad agendum,aut in officii diſceptatione verſantur , quo in genere quid rectum faciendúmque ſit quæritur , cui loco omnis virtutum & vitiorum eſt ſylua ſubiecta:aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedanda tollendáve tractantur. Huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes,obiurgationes,conſolationes, miſerationes,omníſque ad omnem animi motum & impulſio,&,ſi ita res feret,mitigatio." Explicatis igitur his generibus ac modis diſce-

ptationum omnium, nihil ſanè ad rem pertinet, ſiqua in re discrepauit ab Antonii diuiſione noſtra partitio. Eadem enim ſunt membra in vtriſque diſputationibus, ſed paulò ſecus à me, atque ab illo partita ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meũ munus "penſumque reuocabo. Nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæque genera quæſtionum argumenta ſumenda: ſed aliis generibus alii loci magis erunt apti. de quo non tam quia longum eſt, quàm quia perſpicuũ, dici nihil eſt neceſſe." Ornatiſſimæ ſunt igitur orationes eæ quæ latiſſimè vagantur, & à priuata ac ſingulari controuerſia ſe ad vniuerſi generis vim explicandam conferunt & conuertunt, vt ii qui audiant, natura & genere, & vniuerſa re cognita, de ſingulis reis & criminibus & litibus ſtatuere poſſint. Hanc ad conſuetudinem exercitationis vos adoleſcentes eſt cohortatus Antonius, atque à minutis anguſtiſque concertationibus ad omnem vim varietatémque diſſerẽdi traducendos putauit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, vt ii qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque Tuſculani, atque huius ambulationis antemeridianæ, aut noſtræ pomeridianæ ſeſſionis. Non enim ſolùm acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt, ſed onerandum complendúmque pectus maximarum rerum & plurimarum ſuauitate, copia, varietate. "Noſtra eſt enim (ſi modò nos oratores ſumus, ſi in ciuium diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi authores & principes ſumus) noſtra eſt inquam omnis iſta prudentiæ doctrinæque poſſeſſio: in quam homines quaſi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis inuolauerunt: atque etiam aut irridentes oratorem, "vt ille in Gorgia Socrates, cauillantur: aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eóſque rhetoricos inſcribunt: quaſi non illa ſint propria rhetorũ, quæ ab iiſdem de iuſtitia, de officio, de ciuitatibus inſtituendis & regendis, de omni viuendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur." Quæ quoniam iam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt nobis ab iis ipſis, à quibus expilati ſumus, dummodo illa ad hanc ciuilem ſcientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (vt antè dixi) omnem teramus

G.i.

in his discendis rebus ætatem: sed cùm fontes viderimus (quos nisi qui celeriter cognorit, nunquã cognoscet omnino) tum quotiescunque opus erit, ex iis tantum, quantũ res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum & ingeniis, vt res tantas quisquam nisi monstratas possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, vt eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modò aspexerit. In hoc igitur tanto támque immenso campo cùm liceat oratori vagari liberè, atque vbicunque constiterit, consistere in suo: facilè suppeditat omnis apparatus ornatúsque dicendi. Rerum enim copia, verborũ copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis. Sit modò is qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrináque puerili, & flagret studio, & à natura adiuuetur, & in vniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores oratorésque ad cognoscendũ imitãdúmque cognorit: næ ille haud sanè quemadmodum verba struat & illuminet, à magistris istis requiret. Ita facilè in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modò est exercitata, labetur.

1 *Quintum caput digressionis est, ut orator rem de qua agitur, oratione dilatet atque amplificet augendi aut minuendi gratia, quam laudem eloquentiæ Crassus summam esse existimat, sed tamẽ dialecticæ potius est ascribenda, quia talis amplificatio, de qua nunc præcipit, ex locis dialecticis magis efficitur, quàm ex rhetoricis ornamentis: rerum siquidẽ amplificationem commendat, quæ maximè fit, cùm orator in foro quæstionem specialem ad generalem reuocat, & in ea per dialecticos locos latißimè uagatur.*

2 *Amplificatio adhibetur ad docendum, delectandum, mouendum, sed maximè ad mouendum, idque Cicero etiam in Partitionibus scribit: Sed amplificatio quanquam habet proprium locum sæpe etiam primum, postremum quidem ferè semper, tamen reliquo cursu orationis adhibenda est, maximéque cùm aliquid aut confirmatum est aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque uel plurimum ualet: Est enim amplificatio uehemens quædam argumentatio, ut illa docendi causa sit, hæc commouendi.*

3 *Laudare claros uiros, & uituperare improbos non est simplicis utilitatis opus, (ut ait Fabius) Nanque & ingenium exercetur multiplici uariáque materia, & animus cõtemplatione recti praui que formatur: & multa inde cognitio rerum uenit, exemplisque quæ sunt in omni genere causarum potentißima, iam tum instruitur, cùm res poscet, usurus.* Chp. 4 lib. 2.

4 *Crassus distinguit tria genera locorum communium, quibus adiuuantur oratoriæ amplificationes in tractandis ciuilibus causis: prioris generis sunt sententiæ generales, contra reos in uitia & peccata, ut si quem peculatus reum egeris, & causa confirmata generaliter in crimen peculatus inueharis. Secundi sunt communes sententiæ pro reis ad deprecandam ueniam, Tertij*

sunt theses, quæ academicorum more in utranque partem disputantur, ut apud Ciceronem pro uoluptate, contra uoluptatem. pro uirtute, contra uirtutem.

5 *Hæc allegoria ducitur ex iure ciuili, & uerbis quidem elegans est, sed tamen minimè uera: licet enim unus, & idem sapiens olim & eloquens fuerit, duæ tamen artes semper fuerunt, philosophia & eloquentia, quarum quidem usus persæpe coniunctus est, ut in his, qui utranque artem didicerunt, sed uis & natura & præceptiones distinguendæ sunt. Neque uero philosophia magis oratorum est, quàm eloquentia philosophorum propria possessio.*

6 *Crassus à proximo capite digreßionis digreditur in diuisionem quæstionis, in hypothesim & thesim, quæ qualis sit, in aliis libris diximus, & utriusque generis partes summatim persequitur.*

7 *De hac re relatum est ad senatum, cùm M. Regulus à Carthaginensibus dimissus est ea conditione, ut ipse rediret, nisi captiui Carthaginenses captiuis Romanis commutarentur.*

8 *Cùm philosophi thesim disputant, in alienam possessionem non irruunt (ut antè diximus) sed suo & proprio patrimonio utuntur: Crassi autem allegoria hanc habet sententiam: Philosophi dicunt quæstionem ad se pertinere, non totam quidem quæstionis doctrinam proponentes, sed primam & summam tantum diuisionem instar eorum, qui cùm de fundo aliquo aut sylua litigant, in rem præsentem eunt, & in iudicium ramum aliquem aut surculum afferunt, qui repræsentet uniuersum fundum aut syluam, itaque in parte tanquam in toto rem uindicant.*

9 *Academici quæstionem finitam obtinent. Nam Philo Academicus philosophus eam in scholis exercet, sed eam ipsam obtinent lacinia, id est leuiter: neque tam accuratè disputát, quàm ipsi oratores in foro. Metaphora sumpta est ab his, qui uestem aliquam extrema tantum parte retinent.*

10 *Thesis & hypothesis communes habent ambigendi species: utraque enim ad cognitionem uel ad actionem refertur. Atque hæc partitio fluxit ex antiqua partitione artium in duo genera, θεωρητικὴν & πρακτικὴν. hæc igitur quæ ab academicis de quæstione prætermissa sunt, Crassus per subiectas species uia & ordine explicat.*

11 *Quæstio θεωρητικὴ est, Sitne uirtus per se expetenda, an propter aliquam utilitatem? Cicero lib. 3. de Finibus, & lib. 1. de legibus ait uirtutem per se & propter se expetendam esse, detractis omnibus emolumentis, quia nihil sit uirtute melius aut pulchrius.*

12 *Quæstio πρακτικὴ est, Sitne sapienti capessenda Resp. Plato lib. 1. de Republica ait philosophum metu pœnæ cogi ad capessendam Remp. ne improborum hominum dominationi subiiciatur (quæ quidem pœna est maxima) hunc uerò nec pecunia duci, nec honore, cùm nec auarus sit, nec ambitiosus. Libro autem septimo (ait) philosophos ad capessendam Remp. cogendos esse, & uicißim ab actione rerum ad cognitionem reuocandos.*

13 *Sapientia perfecta in humano genere nulla est, mediocris & adumbrata aliqua est, quo modo dicimus in Græcia fuisse septem sapientes, & Romæ Catonem aut Lælium. Lege Ciceronem lib. 3. de Officiis.*

14 *Sapientia (ut ait Cicero) est diuinarum & humanarum rerum, causarúmque quibus hæ res constant, cognitio & scientia.* Lib. 1. Offic.

15 *Quemadmodum medicus (ait Plato) ægrotis, sic philosophus ciuibus suis salutis causa mentiri potest, ut si furore aliquo aut inscitia flagitium aggrediantur. Idem scribit licere gubernatoribus Reip. mentiri uel hostium uel ciuium causa, ad communem utilitatem ciuitatis, reliquis uerò non licere.* Lib. 2. de Republ. Lib. 3. de Repu.

16 *Cicero disputat ius natura constare, & à natura petendum esse, id est, à recta ratione, quæ in animis nostris impressa est, iubens recta, probibénsque contraria.* Lib. 1. de legibus

17 *Initio rerum fuit domus, exinde uicus, postremò ciuitas, ut docet Aristoteles lib. 1. de Rep.*

18 *Homines doctissimi de maximis rebus in philosophia dissentiunt, quia ueritas in profundo demersa iacet, & opinionibus tenetur, non certa scientia, ut Cicero docet in academicis.*

19 *Siue consuetudine & longo usu uirtus paratur, ut censet Aristoteles: ea potest desuetudine amitti; siue diuina gratia hominibus datur (ut uult Plato) ea sublata, uirtus quoque ipsa tollitur.*

20 *Aristoteles lib. 3. de Rep. ciuium partem maximam definit non numero, sed uirtute, cui quod utile est, id ius est.*

21 *Socrates in Gorgia & Critone negat iustum esse iniurias ulcisci, ne tuas quidem, quod praeceptum uerè Christianum est.*

22 *Crassus à doctrina quaestionis relabitur ad suum institutum, & exercitationem locorum communium commendat ad copiam & ornatum orationis.*

23 *Alludit ad ancillas, quae pensa à matronis accepta ut lana uel lini manipulos interdum intermittunt, ut aliud agant, posteàque redeunt ad muneris sui perfunctionem: qua similitudine pensum Crassi dicitur, munus ipsum dicendi de elocutione, quod paulisper intermisit, ut explicaret doctrinam quaestionis: Crassus igitur redit ad praeceptum reuocandae quaestionis finitae ad infinitam, quod item positum est lib. 2. de Oratore, & in Partitionibus oratoriis, & in Oratore perfecto.*

24 *Forensis & politicus orator adiuuatur quidem à philosophia, quia (ut rectè ait Crassus lib. 1.) neque sine multa pertractatione omnium rerum pub. neque sine legum, moris, iuris, scientia, neque natura hominum incognita ac moribus, in his ipsis rebus satis callidè uersari, ac peritè potest: non tamē sequitur eam esse propriam oratoris possessionem, aut philosophum, cùm de moribus, aut de Rep. aut de natura & rebus occultis praecipit, in alienam possessionem inuolare, sed in suo potius regno & patrimonio consistere.*

25 *Caduca possessio est, quae à uero domino excidit aut morte, aut alio quouis modo, & incidit in eum qui minimè sperabat, ut in principem uel fiscum, in agnatos, in secundos haeredes, in alterum legatarium, in cohaeredem iure accrescendi, in usurpatorem.*

26 *Socrates in Gorgia Platonis, iure & merito cauillatur, & irridet oratores sui temporis, qui in foro institiam non exercerent, sed specie iustitiae summam iniustitiam.*

27 *Crassus tandem concludit praecipua digressionis huius tam longae capita, Quòd philosophia sit oratorum, Quòd & citò & celeriter ab oratoribus percipiēda sit, Quòd ornatus sit in rebus & uerbis, Quòd eloquentia in locis communibus exercenda sit, sed in primo illo capite uidetur iniuriam facere philosophus, à quibus ait oratorem rerum scientia spoliatum esse: nihil enim philosophi oratoribus furati sunt, sed id quod suum esset, conseruarunt: in altero rectè admonet, ut orator politicus citò philosophiam discat: neque enim ad eam potest penitus adhaerescere, & ciuiles causas agere, quae totum hominem requirunt. De tertio diximus, rhetoricum ornatum nō esse in rebus, sed in uerbis. Quòd uerò ad quartum attinet, disputatio locorum communium dialectica facultate maximè innititur. Summa igitur digressionis est oratorem ciuilium causarum non modò uerbis eloquentem & ornatum, sed multò magis rerum scientia eruditum esse oportere.*

Hîc Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam Crasse complexus es, quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, & in maiorum suorum regno collocare. Nanque illos veteres do-

ctores authoréſque dicendi nullum genus diſputationis à ſe alienum putaſſe accepimus, ſempérque eſſe in omni orationis ratione verſatos: ex quibus Eleus Hippias, cùm Olympiã veniſſet, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt cuncta penè audiente Græcia, nihil eſſe vlla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret: nec ſolùm has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, Geometriam, Muſicam, literarum cognitionem, & poëtarum, atque illa quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de Rebuſpublicis diceretur: ſed annulum quem haberet, pallium quo amictus, ſoccos quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. Scilicet nimis hic quidem eſt progreſſus, ſed ex eo ipſo eſt coniectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de præclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Chio, quid de Thraſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum vnuſquiſque plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & diſſeruit, & ſcripſit. Ipſe ille Leontinus Gorgias, quo patrono (vt Plato voluit) philoſopho ſuccubuit orator, qui aut non eſt victus vnquam à Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt: aut ſi eſt victus, eloquentior videlicet fuit & diſertior Socrates, &, vt tu appellas, copioſior & melior orator: ſed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re quæcũque in diſceptationem quæſtionémque vocaretur, ſe copioſiſſimè dicturum eſſe profitetur: íſque princeps ex omnibus auſus eſt in conuentu poſcere qua de re quiſque vellet audire, cui tantus honos habitus eſt à Græcia, ſoli vt ex omnibus, Delphis non inaurata ſtatua, ſed aurea ſtatueretur. Atque ii, quos nominaui, multíque præterea ſummi dicendi doctores, vno tempore fuerunt. Ex quibus intelligi poteſt ita ſe rem habere, vt tu Craſſe dicis, oratoríſque nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam vel copia vel gloria floruiſſe. Quo quidem magis dubito, tibíne plus laudis, an Græcis vituperationis eſſe tribuendum ſtatuam: cùm tu in alia lingua ac moribus natus, occupatiſſima in ciuitate, vel priuatorum negotiis penè omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac ſummi imperii gubernatione diſtrictus, tantam vim rerum cognitionémque compre-

henderis, eámque omnem cum eius qui consilio & oratione in ciuitate valeat, scientia atque exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardentésque his studiis, otio verò diffluentes, non modò nihil acquisierint, sed ne relictum quidem & traditum & suum conseruauerint. Tum Crassus, Non in hac, inquit, vna Catule re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas cùm esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos qui morbis, alios qui vulneribus, alios qui oculis mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, vt nemo genus vniuersum complecteretur, atque vt alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audiui de patre & de socero meo, nostros quoque homines qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia quæ quidem tum hæc ciuitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. AElium, M. verò Manlium nos etiam vidimus transuerso ambulantem foro: quod erat insigne, eum qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilii sui copiã. ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibatur, non solùm vt de iure ciuili ad eos, verùm etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Coruncani, hæc proaui generi mei Scipionis prudentissimi hominis sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, vt ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur: iidémque & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi & militiæ cõsilium suum fidémque præstabant. Quid enim M. Catoni præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque aduentitiam defuit? num quia ius ciuile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? at vtroque in genere & laborauit & præstitit. Num propter hanc ex priuatorum negotiis collectam gratiam tardior in Repub. capessenda fuit? Nemo apud populum fortior, nemo melior senator, idem facilè optimus imperator. denique nihil in hac

ciuitate temporibus illis ſciri diſci've potuit, quod ille nō cùm inueſtigarit & ſcierit, tum etiam conſcripſerit."Nunc contrà plerique ad honores adipiſcendos & ad Remp. gerendam nudi veniunt atque inermes, nulla cognitione rerū, nulla ſcientia ornati. Sin aliquis excellit vnus è multis, effert ſe, ſi vnum aliquid affert, vt bellicam virtutem, aut vſum aliquem militarem (quæ ſanè nunc quidem obſoleuerunt) aut iuris ſcientiam, ne eius quidem vniuerſi. nam pontificium quod eſt cōiunctum, nemo diſcit. aut eloquentiam, quam in clamore, & in verborum curſu poſitam putant. omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipſarum ſocietatem cognationémque non norunt." Sed vt ad Græcós referam orationem, quibus carere in hoc quidem ſermonis genere non poſſumus (nam vt virtutis à noſtris, ſic doctrinæ ſunt ab illis exempla repetenda) ſeptem fuiſſe dicuntur vno tempore qui ſapientes & haberentur & vocarētur." hi omnes præter Mileſium Thalem ciuitatibus ſuis præfuerunt." Quis doctior iiſdem illis tēporibus, aut cuius eloquentia literis inſtructior fuiſſe traditur, quàm Piſiſtrati? qui primus Homeri libros confuſos antea, ſic diſpoſuiſſe dicitur, vt nunc habemus." Non fuit ille quidem ciuibus ſuis vtilis, ſed ita eloquentia floruit, vt literis doctrináque præſtaret." Quid Pericles? de cuius dicendi copia ſic accepimus, vt cùm contra voluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriæ, ſeuerius tamen id ipſum quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus & iucundum videretur:" cuius in labris veteres comici etiam cùm illi maledicerēt (quod tum Athenis fieri liceret) leporem habitaſſe dixerunt: tantámque in eo vim fuiſſe, vt in eorum mentibus qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. At hunc non declamator aliquis" ad clepſydram latrare docuerat, ſed, vt accepimus," Clazomenius ille Anaxagoras, vir ſummus in maximarum rerum ſcientia. Itaque hic doctrina, conſilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis & vrbanis eodem tempore, & bellicis rebus." Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus ſuis quidem non boni, ſed certè docti atque eloquentes, nónne Socraticis erant diſputationibus eruditi?" Quis Dionem Syracuſium doctrinis

omnibus expoliuit? non Plato? Atque eum idem ille non linguæ solùm, verùm etiam animi ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. Aliisne igitur artibus hûc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum " Timotheum Cononis præstantissimi imperatoris filium, summum ipsum imperatorem, hominémque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysias Thebanum " Epaminondam, haud scio an summum virum vnum omnis Græciæ? " aut Xenophon Agesilaum? " aut Philolaum Archytas Tarentinus? " aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata est? Equidem non arbitror. Sic enim video, vnam quandam omnium rerum quæ essent homine erudito dignæ, atq; eo qui in Repub. vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidē ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendū quoque non repugnante natura dedissent, eloquentia præstitisse. " Itaque ipse Aristoteles cùm florere Isocratē nobilitate discipulorum videret, quòd ipse suas disputationes à causis forensibus & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repentè totam formā propè disciplinæ suæ, " versúmque quendam de Philocteta paulò secus dixit. Ille enim turpe sibi ait esse tacere cum Barbaris: hic autem, cùm Isocratem pateretur dicere. Itaque ornauit & illustrauit doctrinam illam omnem, rerúmque cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. " Neque verò hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem acciverit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi. " Nunc siue qui volet, eum philosophum qui copiam nobis rerum orationísque tradat, per me appellet oratorem licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam eius qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat: neque inscitiam illius cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. Sin quærimus quid vnum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est:

quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum , ſublata controuerſia eſt. ſin eos disiungent,hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto ineſt omnis illorum ſcientia,in philoſophorum autem cognitione non continuò ineſt eloquentia : quæ quanuis contemnatur ab eis , neceſſe eſt tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cùm Craſſus dixiſſet , parumper & ipſe conticuit , & cæteris ſilentium fuit. Tum Cotta, Equidem,inquit,Craſſe,non poſſum queri quòd mihi videare aliud quiddam,& non id quod ſuſceperis,diſputaſſe. Plus enim aliquanto attuliſti, quam tibi eſſet tributum à nobis,ac denuntiatum. Sed certè hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione vt diceres : & eras ipſe iam ingreſſus , atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cúmque de duabus primis nobis quidem ſatis, ſed, vt ipſe dicebas,celeriter exiguéque dixiſſes,duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus:quò cùm ingreſſus eſſes, repentè te quaſi quidam æſtus ingenii tui procul à terra abripuit , atque in altum à conſpectu penè omnium abſtraxit:omnémque rerum ſcientiam cõplexus , non tu quidem eam nobis tradidiſti(neque enim fuit tam exigui temporis)ſed apud hos quid profeceris neſcio,me quidem in Academiam totum compuliſti,in qua velim ſit illud quod ſæpe poſuiſti, vt non neceſſe ſit conſumere ætatem, atque vt poſſit is illa omnia cernere , qui tantummodo aſpexerit : ſed etiam ſi eſt aliquanto ſpiſſius , aut ſi ego ſum tardior,profectò nunquam conquieſcã neque defatigabor antè, quàm illorum ancipites vias rationéſque & pro omnibus & contra omnia diſputãdi , percepero. Tum Cæſar,Vnum,inquit , me ex tuo ſermone maximè Craſſe commouit , quòd eum negaſti qui non citò quid didiciſſet , vnquam omnino poſſe perdiſcere : vt mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta quæ tu verbis ad cælum extuliſti: aut ſi non potuerim,tempus non perdere:cùm tamen his noſtris poſſim eſſe contentus. Hic Sulpitius, Ego verò,inquit, Craſſe,neque Ariſtotelem iſtum , neque Carneadem , nec philoſophorum quenquam deſidero:vel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere:vel,id quod facio,contemnere.Mihi rerum foren-

sium & communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam quam specto eloquentiam, ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tum denique cum causa aliqua quæ à me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem nisi fortè es iam defessus, & si tibi nō graues sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendorémque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non vt desperarem me eloquentiam consequi posse, sed vt aliquid addiscerem.

1 *Catullus cum admiratione sententiam & orationem Crassi approbat exemplis Atheniensium sophistarum, qui cum eloquentia iunctam philosophiam profitebantur, ut Hippias Eleus, Prodicus Chius, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Gorgias Leontinus.*

2 *Hic locus translatus est ex Hippia minore, ubi Socrates Hippiam sic alloquitur,* Σοκ. ἴθι δή, ὦ ἱππία, ἀνέδην οὑτωσὶ ἐπισκέψαι κατὰ πασῶν ἐπιστημῶν, εἴ που ἐστιν ἄλλως ἔχον, ἢ οὕτως· πάντως δὲ πλείστας τέχνας πάντων σοφώτατος εἶ ἀνθρώπων, ὡς ἐγώ ποτέ σου ἤκουον μεγαλαυχουμένου, πολλὴν σοφίαν καὶ ζηλωτὴν σαυτοῦ διεξιόντος ἐν ἀγορᾷ ἐπὶ ταῖς τραπέζαις. ἔφησθα δὲ ἀφικέσθαι ποτὲ εἰς ὀλυμπίαν, ἃ εἶχες περὶ τὸ σῶμα ἅπαντα σαυτοῦ ἔργα ἔχων. πρῶτον μὲν δακτύλιον, ἐντεῦθεν γὰρ ἤρχου, ὃν εἶχες, σαυτοῦ ἔχειν ἔργον, ὡς ἐπιστάμενος δακτυλίους γλύφειν, καὶ ἄλλην σφραγῖδα σὸν ἔργον, καὶ στλεγγίδα, καὶ λήκυθον, ἃ αὐτὸς εἰργάσω. ἔπειτα ὑποδήματα ἃ εἶχες, ἔφησθα αὐτὸς σκυτοτομῆσαι, καὶ τὸ ἱμάτιον ὑφῆναι, καὶ τὸν χιτωνίσκον. καὶ ὅ γε πᾶσιν ἔδοξεν ἀτοπώτατον, καὶ σοφίας πλείστης ἐπίδειγμα, ἐπειδὴ τὴν ζώνην ἔφησθα τοῦ χιτωνίσκου, ἣν εἶχες, εἶναι μὲν οἷαι αἱ Περσικαὶ τῶν πολυτελῶν, ταύτην δὲ αὐτὸς πλέξαι. πρὸς δὲ τούτοις ποιήματα ἔχων ἐλθεῖν, καὶ ἔπη, καὶ τραγῳδίας, καὶ διθυράμβους, καὶ καταλογάδην πολλοὺς λόγους, καὶ παντοδαποὺς συγκειμένους, καὶ περὶ τῶν τεχνῶν δὴ ὧν ἄρτι ἐγὼ ἔλεγον, ἐπιστήμων ἀφικέσθαι διαφερόντως τῶν ἄλλων καὶ περὶ ῥυθμῶν, καὶ ἁρμονιῶν, καὶ γραμμάτων ὀρθότητος, καὶ ἄλλα ἔτι πρὸς τούτοις πάνυ πολλά, ὡς ἐγὼ δοκῶ μνημονεύειν· καίτοι τό γε μνημονικὸν ἐπελαθόμην σου ὡς ἔοικε τέχνημα, ἐν ᾧ σὺ οἴει λαμπρότατος εἶναι· οἶμαι δὲ καὶ ἄλλα πάμπολλα ἐπιλελῆσθαι. *Id est, Age sane (ô Hippia) cōsidera sic per omnes scientias, utrum aliter sit, an ita. Nam cæteros homines scientia multarum artium uincis, quemadmodum te ipsum de uaria & maximè expetenda sapientia gloriantem aliquando audiui, cùm tu disputares in foro inter mensas. Dicebas te quondam olympiam uenisse, & omnia corporis ornamenta, quæ gestabas, manibus tuis confecisse: ac primùm quidem annulum, quem habebas (hinc enim exorsus es) tuum esse opus: quasi sculpendi peritus esses, & sigillum aliud tuum opus, & strigilem, & lecythum, quæ tu ipse feceras: deinde calceos quibus indutus esses, dicebas te composuisse, & uestem contexuisse, & palliolum: & hoc quidem uisum est omnibus maximè admirabile, & singularis sapiētiæ tuæ indicium, cùm zonam pallioli, quam gestabas, diceres esse Persicis sumptuosis & pretiosis similem, & hāc certè abs te concinnatam. Præterea autem te poëmata scire, & epicos uersus, & tragœdias, & dithyrambos, & multas uariásque orationes liberioribus numeris solutas, téque eundē in artibus & disciplinis, de quibus paulò antè dicebam, cæteris hominibus antecellere, & in rhythmis, & in musicis concentibus, & in rectâ ratione literarum, & in plerisque aliis eiusdem generis, quemadmodum mihi rectè meminisse uideor: at uerò memoriæ tuæ artificium penè oblitus eram, in quo mihi uideris esse clarissimus. arbitror etiam me multa alia præteriisse.*

3 *Socrates Gorgiam in definitione rhetoricæ reprehendit, quòd artem ipsam, quam profi-*

tetur, definire nesciat : primùm enim ait esse artem sermonum, deinde eorum sermonum, qui dicendi facultatem præstant, tum addit in maximis & optimis rebus : quæ omnia Gorgias à Socrate cogitur fateri, cum aliis artibus esse communia, neque rhetoricæ artis propria. Postremò ipse rhetoricam definit artem persuasionis de iustis rebus & iniustis ad fidem, non ad scientiam, ut hoc genere orator indoctus apud indoctam plebem sit uel doctissimos artifices superaturus, & ualde metuendum sit, ne rhetorica facultate abutatur : interim tamen Gorgias fatetur oratorem iusta scire, & iustum esse. hac igitur repugnantia cõstrictus Gorgias, quòd oratorem iustum esse dicat, & metuendum tamen esse, ne sua facultate abutatur, erubescit, & Socrati in disputatione cedit, cuius sermonem Polus iuuenis excipit.

4 *Pausanias & Plinius non ita narrant Graeciam Gorgiæ, sed ipsum Gorgiam eùm esset ditissimus, sibi Delphis statuam posuisse : nec uerò inter se omnino consentiunt, quia Pausanias* Lib. 10. *inauratam, Plinius auream statuam fuisse scribit. Inauratam statuam (ait ille) Gorgias Leontinus sibi dedicauit, quæ & ipsum Gorgiam refert. Hominum primus (ait Plinius) & auream* Cap. 4. lib. 33. *statuam, & solidam Gorgias Leontinus Delphis in templo sibi posuit 70 circiter olympiade: tantus erat docendæ oratoriæ artis quæstus.*

5 *Hic Cicero se tacitè Græcis anteponit in persona Crassi : & utitur comparatione rerum dissimilium: Crassus quamuis in lingua Græca non natus, & ciuilibus negotiis occupatus, tamen maximam rerum scientiam consecutus est : Græci uerò nati in literis, & otio abundantes, hanc rerum scientiam amiserunt.*

6 *Crassus antiquam in singulis artibus partium coniunctionem Græcis & domesticis exemplis approbat, ut inductione similium exemplorum similiter concludat artes sapientiæ & eloquentiæ coniungendas esse. Vt olim medicina non erat uariis hominum studiis distracta, neque Geometria, neque Musica, neque Grammatica, neque item ciuilis scientia : sic philosophiæ & eloquentiæ unum & idem erat studium, nec alius philosophiæ, alius eloquentiæ operam dabat: quasi sapientia & eloquentia olim una & eadem ars fuerit, aut esse potuerit : nos quidem sæpe monuimus eas in humana uita usu quidem coniungi debere, ut quæ sapienter cogitamus, ornatè dicamus, præceptis uerò confundi & permisceri non debere: & tam absurdũ esse si quis in rhetoricis libris de uirtute præcipiat, quàm si de figuris & dimensionibus mathematicis.*

7 *Hippocrates Cous Heraclidæ filius uniuersam medicinam docuit & exercuit, neque separatim in uno genere curationis elaborauit, ut postea plerique fecerunt, quorum alij morbos internos, alij ulcera externa, alij dolorem oculorum curabant, sed omnia quæ essent in natura hominis, & in omnibus medicinæ partibus percalluit : nec ullum remedij genus inexpertum atque intactum reliquit.*

8 *Euclides Megarẽsis, Socratis fuit discipulus, à quo Plato Geometriam didicit: Archimedes Syracusanus in Geometris & fabricandis machinis diuinus fuit, nec unquam parem habuit, de cuius ingenio & laude multa scribit Plutarchus in uita Marcelli.*

9 *Nicias apud Platonem laudat Damonem Agathoclis discipulum musicæ præceptorem,* In Lachete. *hominem præ cæteris urbanum, & uersatum non solùm in musica, sed etiam in reliquis disciplinis: Aristoxenus ob excellentiam artis suæ musicus est cognominatus.*

10 *Aristophanes Byzantius Grammaticus (ut ait Suidas) discipulus Callimachi, & Zenodoti, & eiusdem Dionysii floruit olympiade circiter 41. Callimachus Cyreneus, discipulus Hermocratis uaria poëmata scripsit: de quorum nominibus lege Suidam.*

11 *Crassus inseris Græcis hominibus sex principes Romanos, Sextum AElium, M. Maniliũ, P. Crassum, T. Coruncanum, P. Scipionem, M. Catonem, qui sapientia, quanta potuit esse Romæ illis temporibus, floruerunt. Sextus AElius Patus, composuit librum de iure ciuili, qui inscriptus*

erat Tripertita, isque habitus est sapiens, de quo sic Ennius,

Egregie cordatus homo catus AElius Sextus.

12 *M. Manlius Torquatus tres libros de iure ciuili reliquit, & ius ciuile fundauit, fuitque temporibus illis quasi oraculum ciuitatis.*

13 *Hic P. Crassus quinque praecipuis rebus excelluisse dicitur, quòd ditissimus esset, quòd eloquentissimus, quòd nobilissimus, quòd iurisconsultissimus, quòd pontifex maximus.*

14 *T. Coruncanus, pontifex maximus, primus ius ciuile Romae professus est, & eloquentiam cum sapientia coniunxit.*

15 *P. Scipio Nasica numeratur à Pomponio inter iureconsultos ueteres, atque hic fortasse Scipio est, quem Crassus ait fuisse proauũ generi sui Scipionis, de quo diximus in proœmio huius libri.*

16 *Plutarchus scribit M. Portium Catonem, cùm admodum adolescens sub Fabio Maximo militaret, Nearcho Pythagoreo philosopho familiariter usum fuisse, ex quo multa philosophiae praecepta percepit: eundem uerò Graecas literas serò didicisse, & in summa senectute cùm Graecos libros euolueret, breues commentariolos ex Thucydide, plures ex Demosthene confecisse, à quibus in agendis causis magnopere iuuabatur: Graeca igitur & transmarina literarum scientia Catoni defuit praeterquam in senectute.*

17 *Plinius de Catone ita scribit, Primus Porciae gentis tres summas in homine res praestitisse existimatus est, optimus orator, optimus imperator, optimus senator.*

18 *Scripsit Cato origines urbiũ Italicarum, & multas orationes, & opus de agricultura.*

19 *Crassus opponit per dissimilitudinem sex illis Romanis inertiam & inscitiam hominum sui temporis, qui sine rerum scientia ad Rempublicam & ad ciuiles causas accedunt.*

20 *Exempla proxima deinceps docebunt apud ueteres Graecos summam fuisse coniunctionẽ sapientiae & eloquentiae.*

21 *Solon praefuit Atheniensibus, Periander Corinthiis, Cleobulus Lydiis, Chilon Lacedaemoniis, Bias Prienẽsibus, Pittacus Mitilenaeis. Thales autem Milesius qui numeratur inter Graeciae sapientes, solus uitam priuatam egit.*

22 *Pisistratus Aristophani Grammatico mandauit, ut libros Homeri redigeret in ordinem, & in eas, quas nunc legimus, ῥαψῳδίας distingueret. Pisistratus igitur, quia iussu eius facta est haec Homericae librorum distinctio, author esse dicitur.*

23 *Pisistratus Atheniensis non fuit ciuibus suis utilis, quia tyrannidem ter occupauit, ut scribit Herodotus: sed tamen doctrina & eloquentia floruit, & à quibusdam ponitur inter sapientes Graeciae: Plutarchus scribit in eo fuisse uocis suauitatem, & uolubilitatem, celeritatémque linguae.*

24 *Pericles primùm in Republica uideri noluit popularis, ut sibi potentiam compararet aduersus Cimonem: sed confirmata authoritate, multa contra mollem & dissolutam uitam populi Atheniensis saepe dixit. Lege Plutarchum.* Inuita Periclis.

25 *Cratinus, Teleclides, & Eupolis, ueteres comici saepe inuehebantur in Periclem, sed tamen Eupolis cùm ei malediceret, non potuit interdum nõ bene dicere: scripsit enim in labris Periclis πειθὼ habitare, quam Ennius suadam, alij leporem interpretantur.*

26 *In uerbo Latrare metaphora nota est à canibus, & significat ineptè clamare & uociferari. Sic Cicero in Bruto, Latrant quidam oratores, non loquũtur. Ad clepsydram autem iubebat Rhetor discipulos suos declamare, id est, praescribebat eis certum tempus, quod clepsydra definiebatur.*

27 *Pericles ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mẽtis à reconditis abstrusisque*

rebus ad causas forenses populareśque traduxerat: hunc Socrates in Phaedro caeteris oratoribus praestitisse ait, quòd eloquentiam rerum scientia cumulasset.

28 *Critias unus fuit ex triginta tyrannis: Alcibiadem verò impietatis accusatum damnatúmque Athenienses uelut impium & nefandū hominem absentē execrati sunt.* Lege Plutarchū.

29 *Dion Syracusanus suasu Platonis iuniorem Dionysium tyrannum regno expulit, & patriam suam in libertatem uindicauit.*

30 *Timotheus Atheniensis adeò bellica laude & felicitate praestitit, ut pictores fortunam ei assidentem pingerent, & urbes retibus inclusas porrigentem: quod tamen ille iniquo animo ferebat, nec fortunae, sed uirtuti res à se gestas ascribi uolebat. Hic cùm belli laude non inferior fuisset, quàm Conon pater, ad eam laudem, doctrinae & ingenij gloriam adiecit, ut ait Cicero.* Plutarc. in uita Syllae. 1. Offic.

31 *Epaminundas Thebanus philosophiae studio longè modestior quàm caeteris rebus factus est, ut ait Plutarchus in uita Pelopidae. in eo uirtutes imperatoriae elucebant, sciētia militaris, fortitudo, comitas, modestia, authoritas: itaque summus unus totius Graeciae habitus est.*

32 *Xenophon non tantummodo Agesilaum instituit regem Lacedaemoniorum, sed etiam librum de laudibus eius composuit, unde Plutarchus magna ex parte transtulit historiam suam de Agesilao.*

33 *Diogenes Laërtius Philolaum Crotoniatam inter discipulos Architae ponit, cuius librū de rebus physicis aditum Plato, cùm in Siciliam uenisset ad Dionysium, emisse dicitur quadraginta minis, atque exinde Timaeum transcripsisse.*

34 *Pythagoras Samius cùm uideret patriam suam à Polycrate tyranno occupari, in eam partem Italiae uenit, quae est uersus Siciliam circa Metapontum, & cùm trecentis ferè discipulis clarus habitus est, qui adeò praeclarè Rempublicam administrarunt, ut merito* ἀριστοκρατία *uideretur. Lege Laërtium.*

35 *Idem scribit Cicero Tusculana 1, Aristoteles uir summo ingenio, scientia copia cùm motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam coepit adolescentes docere, & prudentiam cum eloquentia iungere: Isocrates uerò non tam rerum ciuilium scientiam docebat, quàm rationem quandam ornatè & numerosè dicendi, qua de causa Crassus inanem sermonis elegantiam appellat, id est, sine rerū scientia: neque tamen iure Isocrates reprehēdi potest, quia praecipua eius professio erat in rhetorica elocutione & actione.*

36 *Citatur Graecus uersus à Quintiliano capite 1. lib. 3. Laërtius autem refert usurpatum fuisse de Xenocrate qui tum academiam Platonis tenebat. Cùm enim Aristoteles post longam deambulationē discipulos in schola frequētes adesse uidebat, sedem usurpabat hunc uersiculū,*

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, καὶ Ξενοκράτη ἐᾶν λέγειν.

Turpe tacere, & Xenocratem pati dicere.

37 *Philippus Macedonum rex (ut ait Plutarchus) scholā & gymnasium in Nymphaeo circa Miezam oppidum constituit, ubi ad nostram usque aetatem Aristotelis sedes marmoreae & umbracula & ambulationes uisuntur: à quo Aristotele Alexander non tantum ethicam & politicam, sed etiam occultam & magis arduam disciplinam percepit in contemplatione rerum positam, quae quidem in uulgus non proferebatur: Item Iliadem Homeri & multa alia poëmata Aristotele interprete perdidicit.*

38 *Neutro modo rectè nominabitur uel orator à copia rerum, uel philosophus ab elegantia sermonis: sed qui utranque uirtutem adeptus fuerit, utroque nomine poterit appellari, alia tamē atque alia ratione, ut philosophus à scientia rerum philosophicarum, orator ab ornatu orationis: nec enim hoc probari potest, ut si quis philosophus sit, idémque orator, propterea facultas utriusque artis una & eadem appellatione indifferenter exprimatur.*

39 Hactenus Crassus digressus est: Cotta attentus auditor ad extremum digressionem confert in epilogum duabus (ut opinor) de causis, & ut intelligatur quamobrem Crassus tam longa digressione usus sit, & ut capita digressionis facilius animo & memoria subiiciantur.

40 Allegorica similitudo sumitur à nautis, qui cùm è portu soluunt, plerunque æstu quodam uentorum & tempestate à terra procul in mare abripiuntur: ita Crassus cùm de ornatu orationis dicere instituisset, repente æstu quodam ingenij in disputationem de philosophia delatus est.

41 Metaphora est à rebus spißis & densis, in quas oculus penetrare non poßit: & hoc Cotta significat, si difficilis esset Academicorum philosophia, se tamen uelle eam percipere.

42 Cæsar repetit dictum illud Crassi: Res quidem se mea sententia sic habet, ut nisi quod quisque citò potuerit, nunquam omnino poßit perdiscere.

43 Sulpitius simulat se philosophiam contemnere, ut Crassum reuocet ad institutum munus de præceptis ornatæ & aptæ orationis. Hic igitur reditus est à laude philosophiæ ad reliquas duas elocutionis uirtutes, ornatum & decorum.

ªTum Crassus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas Sulpiti. Quis enim de isto genere nõ docuit? non instituit? non etiam scriptum reliquit? Sed geram morem, & ea duntaxat quæ mihi nota sunt, breuiter exponam tibi. Cēsebo tamen ad eos qui authores & inuentores sunt harum sanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primùm nobis ratio simpliciter videnda est, deinde coniunctè. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est: alius, qui ex continuatis coniunctísque constat. ªErgo vtemur verbis aut iis quæ propria sunt & certa quasi vocabula rerum, penè vnà nata cum rebus ipsis: aut iis quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut iis quæ nouamus & facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, vt abiecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illustribus vtatur, in quibus plenum quiddã & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is auriũ quodam iudicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. ªEtiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, Bonis is verbis, aut aliquis non bonis vtitur: non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur. in quo non magna laus est vitare vitium, quanquam id est magnum: verùm hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum vsus & copia bonorum: sed quid ipse ædificet orator, & in quo adiungat

artem, id esse à nobis quærendum atque explicandum videtur. Tria sunt igitur in verbo simplici quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem: aut inusitatum verbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca ferè ac vetusta, & ab vsu quotidiani sermonis iam diu intermissa: quæ sunt poëtarum licentiæ liberiora, quàm nostra: sed tamen raro habet etiam in oratione poëticum aliquod verbum dignitatē. Neque enim illud fugerim dicere, vt Cælius, Qua tempestate Pœnus in Italiam venit: nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari, aut vt tu soles Catule, non rebar, haud opinabar: & alia multa, quibus loco positis grandior atque antiquior oratio sæpe videri solet. Nouantur autem verba, quæ ab eo qui dicit ipso gignuntur ac fiunt, vel coniungendis verbis, vt hæc,

Tum pauor sapiētiam mihi omnem ex animo expectorat,
Num non vis huius me versutiloquas malitias.

Videtis enim & versutiloquas & expectorat, ex coniunctione facta esse verba, non nata. Vel sæpe sine coniunctione verba nouantur, vt, Ille sensus disertus, indigenitalis: vt,

Baccarum vbertate incuruescere.

Tertius ille modus transferendi verbi latè patet, quem necessitas genuit inopia coacta & angustiis, pòst autem delectatio iucunditásque celebrauit. nam vt vestis frigoris depellendi causa reperta primò, pòst adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic verbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. nam gemmare vites, luxuriem esse in herbis, lætas segetes, etiam rustici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cùm est dictum, illustrat id quod intelligi volumus, eius rei quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutuationes sunt, cùm quod non habeas, aliūde sumas. Illæ paulò audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid accersunt: quarum ego quid vobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad verbum vnum contracta breuitas: quod verbum in alieno loco tanquam in suo positum si agnoscitur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea trāsferri oportet, quæ

aut clariorem faciunt rem, vt illa omnia,

-Inhorrescit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctísque & nimbûm occæcat
nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cælum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,
Vndique omnes venti erumpunt, sæui existunt turbines,
Feruet æstu pelagus.

Omnia ferè, quò essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt." Aut quò significetur magis res tota siue facti alicuius, siue consilii: vt ille qui occultantem consultò ne id quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat:

Quandoquidem iste circunuestit dictis, sepit sedulo.

" Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur, vt illud, Si telum manu fugit: Imprudẽtia teli emissi breuius propriis verbis exponi non potuit, quàm est vno significata trãslato." Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur quid sit, quòd omnes translatis & alienis magis delectantur verbis, quàm propriis & suis. nam si res suum nomen, & proprium vocabulum non habet, vt " pes in naui, vt " nexum quod per libram agitur, " vt in vxore diuortium: necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia tamen homines aliena multò magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo vel quòd ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longè repetita sumere: vel quòd is qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat, quæ maxima est delectatio: vel quòd singulis verbis res ac totum simile conficitur: vel quòd omnis trãslatio, quæ quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maximè oculorum, qui est sensus acerrimus." Nam & odor vrbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta à cæteris sensibus: illa verò oculorum multò acriora, quæ ponunt penè in conspectu animi quæ cernere & videre nõ possumus." Nihil est enim in rerũ natura, cuius nos non in aliis rebus possimus vti vocabulo & nomine. Vnde enim simile duci potest

(poteſt autem ex omnibus) indidem verbum vnum, quod ſimilitudinem continet, tranſlatum, lumē affert orationi." quo in genere primùm fugienda eſt diſſimilitudo,

"Cæli ingentes fornices.

Quanuis ſphæram in ſcenam (vt dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

Viue Vlyſſes dum licet,
Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete, haberet enim moram ſperātis diutius eſſe ſeſe victurum: ſed rape. hoc verbum eſt ad id aptatum quod antè dixerat, dum licet." Deinde videndum eſt ne longè ſimile ſit ductum. Syrtim patrimonii, ſcopulum libentius dixerim. Charybdim bonorum, voraginem potius. facilius enim ad ea quæ viſa, quàm ad illa quæ audita ſunt, mētis oculi feruntur. "Et quoniam hæc vel ſumma laus eſt verbi tranſferendi, vt ſenſum feriat id quod tranſlatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum ad quas eorū animos qui audiunt, trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani caſtratam eſſe Rempub. Nolo ſtercus curiæ dici Glauciam. quanuis ſit ſimile, tamen eſt in vtroque deformis cogitatio ſimilitudinis." Nolo eſſe aut maius quàm res poſtulet, Tempeſtas comeſſationis. aut minus, Comeſſatio tempeſtatis. Nolo eſſe verbum anguſtius id quod tranſlatum ſit, quàm fuiſſet illud proprium, ac ſuum.

Quidnam eſt obſecro, quòd te adiri abnutas?

Melius eſſet, vetas, prohibes, abſterres: quoniam ille dixerat,

Illico iſtic
Ne contagio mea bonis, vmbràve obſit.

"Atque etiam ſi vereare, ne paulò durior trāſlatio eſſe videatur, mollienda eſt præpoſito ſæpe verbo: vt ſi olim M. Catone mortuo pupillum ſenatum quis relictum diceret, paulò durius: ſin, vt ita dicam, pupillum, aliquantò mitius eſt. Etenim verecunda debet eſſe tranſlatio, vt deducta eſſe in alienum locum, non irruiſſe: atquè vt precariò, non vi veniſſe videatur. "Modus autem nullus eſt florētior in ſingulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi." Nam illud quod ex hoc genere profluit, non eſt in vno verbo tranſlato, ſed ex pluribus cō-

tinuatis connectitur, vt aliud dicatur, aliud intelligendum sit:
-Neque me patior
Iterũ ad vnũ scopulum & telũ classem Achiuûm offendere.
Atque illud,
Erras, erras: nam exultantem te, & præfidentem tibi
Reprimēt validæ legũ habenæ, atque imperii insistent iugo.
Sumpta re simili, verba eius rei propria deinceps in rem aliam (vt dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est in cōtinuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione,
Africa terribili tremit horrida terra tumultu.
Pro Afris est sumpta Africa. neque factum verbum est, vt
-Mare saxifragis vndis. neque translatum, vt
Mollitur mare. sed ornandi causa proprium proprio commutatum,
Desine Roma tuos hosteis.- -Testes sunt campi magni.
Grauis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, Martem belli esse communē, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro vino, Neptunum pro mari, Curiam pro senatu, Campum pro comitiis, Togam pro pace, Arma ac tela pro bello. Quo item in genere & virtutes & vitia pro ipsis in quibus illa sunt, appellantur. Luxuries quā in domum irrupit, &, Quò auaritia penetrauit, aut, Fides valuit, Iustitia cōfecit. Videtis profectò genus hoc totum, quum inflexo commutatóque verbo res eadem enuntiatur ornatius, cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamē non ignoranda, cùm intelligi volumus aliquid aut ex parte totum, vt pro ædificiis cùm parietes aut tecta dicimus: aut ex toto partem, vt cùm vnam turmam equitatum populi Romani dicimus: aut ex vno plures,
At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat. aut cùm ex pluribus intelligitur vnũ,
Nos sumu' Romani, qui fuimus Rutuli.
aut quocunque modo non vt dictum est, in eo genere intelli-

gitur, sed vt sensum est." Abutimur saepe etiam verbo, nō tam eleganter, quàm in transferendo: sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: vt cùm grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verùm illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quae ex pluribus, vt exposui, translationibus connexa sunt?" Haec autem quae aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, sunt translata quodammodo.

1 Ornatus rhetorum spectatur in singulis uerbis & in coniunctis: sed tamen commodius diuidetur in tropum & figuram, quae sunt eius uerae species, quàm in singula uerba & in coniuncta, quae sunt subiecta, circa quae uersatur ornatus.

2 Verbis singulis tres oratoriae uirtutes attribuuntur, proprietas, pro qua paulò post uetustas reponetur, tropus & nouitas: in propriis uerbis laudatur imprimus εὐφωνία, id est, uocalitas, quae praecipua laus est in numero, quo maximè aures afficiuntur & recreantur.

3 Crassus probat testimonio uulgi naturalem quendam esse uerborum delectum, quia uulgus sine arte iudicat quae bona uerba oratorum sint, & quae non bona.

4 Repetit diuisionem uerborum singulorum uno tamen membro immutato: usum pro uerbo proprio nunc ponit inusitatum atque priscum: uerbum tamen hoc ipso quod inusitatum & priscum est, rhetoricam laudem nullam meretur, tametsi ipsa antiquitas admirationis aliquid habeat: sed si in eo fuerit εὐφωνία, aut tropus aliquis, tum quidem laudatur non tam propter uetustatem, quàm propter numerum, qui aurium iudicio perpenditur, uel propter insignem & iucundam mutationē significationis: & exempla quae à Cicerone citantur non tam ob antiquitatem placent, quàm ob εὐφωνίας, ut tempestate, proles, soboles, effari, nuncupari, non rebar, haud opinabar, plena uerba sunt, atque bene sonantia.

5 Vt de priscis uerbis, sic de nouis iudicandum esse arbitror, non ideirco esse oratoria, quia noua sint, sed si in his fuerit εὐφωνία, aut tropus aliquis, tum oratoria dici posse. Nouitas igitur si tropo aut εὐφωνίᾳ caret, elocutionis oratoriae uirtus non est. Caeterùm Crassus duos modos facit nouandorum uerborum: unum per compositionem (quale est uerbum expectorat & uersutiloquas) alterum sine compositione, ut uerbum indigenitalis ab indigena, & incuruescere ab incuruo deductum, in quibus uerbis si quid placet, propter εὐφωνίας aut trāslationē placet.

6 Crassus nomen speciei ponit pro genere, id est, translationem pro tropo, imitatus Aristotelem in rhetoricis: & duos fines proponit, propter quos repertus est in uerbis tropus, necessitatem ac delectationem: & utrunque declarat similitudine uestium.

7 Gemmare uites dicuntur, cùm oculos primò emittunt, metaphora à gemmis, lapillis preciosis, quibus oculus in uite simillimus est. Luxuries in herbis est, cùm seminis abundantia ipsas suffocat. Laeta segetes sunt foecunda & uberes, & quasi colonis arridētes: in utroque uerbo metaphora est ab animantibus, illic, cùm cibo, aut potu, aut aliis rebus nimium diffluunt: hic, cùm laetitiam uultu aut aliis signis ostendunt.

8 Crassus persequitur utrunque propositum finem, atque interea definit primum genus tropi, id est metaphoram, cùm uerbum similitudinis causa à propria significatione in aliam mutatur, qui tropus omnium clarissimus & nobilissimus est, quia non tantùm rem declarat, sed cogitatione & argumento similitudinis illustrat, ut cùm audis gemmare uites, non solùm intelli-

gis oculum illum qui primùm à uite educitur; sed etiam accipis similitudinem eius oculi cum gemma lapide pretioso.

9 *Tres modi metaphoræ distinguũtur: primus fit per energiam, qualis est Pacuuiana descriptio tempestatis ex multis illustribus metaphoris.*

10 *Secundus modus nihil differt à primo, aut saltem sub primo comprehenditur, quia quãtò magis significanter res dicitur, tanto clarior & illustrior efficitur: itaque trãslatio, quæ rem maximè significabit, etiam rem maximè illustrabit.*

11 *Tertius modus in se habet energiam, ut in uerbo Fugit, metaphora est illustris sumpta ab animãtibus, quæ è manibus elapsæ celeriter pedibus feruntur, cui fugæ comparatur improuisa & subita teli emißio, & ita oratores interdum loquũtur in excusationibus. Telũ manu fugit, id est, proiectum de industria non est, sed per imprudentiam excidit è manibus & euolauit.*

12 *Crassus proponit quæstionem, cur homines malint uti uerbis translatis, quàm proprijs: & hanc soluit quatuor modis, quia translatio persæpe est à uulgari sermone remotior: quia iucunda est inclusa in uerbo similitudinis cogitatio: quia res per metaphoram breuiter significatur: quia translatio sæpe ferit sensus, id est, sæpe sumitur ex his rebus, quæ sub sensus cadunt.*

13 *Nautæ pedem in naui dicunt pro infimo uelisfune, quo uelũ ipsum tenditur: & sic loquuntur, quia nomen proprium non habent. Virgilius lib. 5. AEneidos, Vna omnes fecere pedem. id est, infimam partem ueli constanter & firmiter ligarunt.*

14 *Nexum propriè est ligatio, & per metaphoram ciuilis obligatio, qua corpus etiam ut pignus adstringitur: hæc olim fiebat per æs & libram, adhibitis septẽ ciuibus puberibus, & eò qui dicebatur libripens.*

15 *Diuortium propriè dicitur digreßio ab instituto itinere: & per metaphoram distractio matrimonij inter uirum & uxorem.*

16 *Odor ab olfactu trãsfertur, mollitudo à tactu, murmur ab auditu, dulcedo à gustatu: sed metaphora sumpta ab his rebus, quæ oculis cernuntur, est clarior & illustrior, quia magis nos excitant & commouent ad intelligendum, quæ uidemus, quàm quæ reliquis sensibus percipimus.*

17 *Vt similitudo est argumentum maximè commune, ita rhetorica translatio latißimè patet, quia ex omnibus rebus sensibilibus & non sensibilibus sumi potest.*

18 *Quinque uitia metaphoræ notantur, si dissimilis, si longè petita, si turpis, si maior, quàm par sit, si minor: quæ fugienda sunt, quia nullum adferunt ornatum orationi, sed eam potius dehonestant.*

19 *Zonæ cœlestes non habẽt speciem fornicis, quia sunt undique rotundæ: fornix autem surgit à rectis lateribus: itaque Crassus non probat illud Ennianum,*

Cœli ingentes fornices. *quia nihil sit ferè simile inter rem quæ propriè dicitur, & inter rem, quæ μεταφορικῶς significatur.*

20 *Scopulus ad quem sæpe naues affliguntur, clariorẽ præ se fert intelligentiã, quàm Syrtis: quia ille sub oculos cadit, hæc non cadit: itaque mauult Crassus appellare hominem prodigum Scopulum patrimonij, quàm Syrtim: itémque uoraginem bonorũ, quàm Charybdim, quia uorago latius intelligitur. Cicero pro Sestio, Tu meo periculo gurges & uorago patrimonij helluabere? Cicero tamen Antonium in Philippicis Charybdim μεταφορικῶς appellauit.*

21 *Aristoteles lib. 3. præcipit, ut translationes à rebus pulchris ducamus,* τὰς δὲ μεταφορὰς ἐντεῦθεν οἰστέον ἀπὸ καλῶν ἢ τῇ φωνῇ, ἢ τῇ δυνάμει, ἢ τῇ ὄψει, ἢ ἄλλῃ τινὶ αἰσθήσει. διαφέρει δ᾽ εἰπεῖν, οἷον ῥοδοδάκτυλος ἠὼς, μᾶλλον ἢ φοινικοδάκτυλος· ἢ ἔτι φαυλότερον ἐρυθροδάκτυλος. *Crassus etiam nunc admonet, ut turpem & obscœnam metaphoram fugiamus, ut castrare Rempublicam, ut Glaucia stercus curiæ; quibus uerbis propriè licet uti in arte medi-*

ea, uel rustica, ut castrare pecus, stercorare agrum: sed ea trãsferre ad cæteras res non licet, quia cogitationem inducunt obscœnam.

22 *Cùm dicimus, tempestas comessationis, pro intempestiua crapula, in uerbo, tempestas, metaphora est grandior, quàm res postulet, quia sumitur à magnis procellis aquarum, quæ longè superant crapulam corporis. Cùm autem dicimus, comessatio tempestatis, id est, magna inundatio, quæ terram absorbet, in uerbo, comessatio, metaphora est minor & exilior, quàm par sit, quia ducitur à crapulis nocturnis, quæ longè tenuiores sunt magnis illis inundationibus aquarum: utrunque igitur est uitiosum: si tamen de industria per hyperbolem idipsum facias, non erit uitiosum. ut si magnũ hominem gigãtem dixeris, aut si paruulũ, pigmæũ, neuter tropus displicebit.*

23 *Fabius, Si quid (ait) periculosius finxisse uidebimur, quibusdam remediis præmuniendum est, ut ita dicam, si licet dicere quodammodo (permitte mihi sic) quod ita in his quæ licentius trãslata erunt, proderit, quæ non tutò dici possunt, ut quẽ deum (ut ita dicã) inter homines putãt.*

24 *Metaphora si conferatur cum aliis tropis, gratia & uenustate reliquis antecellit, quia ex similitudinis comparatione habet significationem rei maximè & iucundam & illustrẽ: itaque ueluti gemma in oratione splendescit: huic proxima est ironia propter collationem dissimilitudinis: reliqui duo tropi, Metonymia & Synecdoche, quia nullã comparationem in significatione inclusam continent, idcirco minus florentes & ornati sunt: at uerò splendor ille & ornatus metaphoræ qualis & quantus sit, nisi in contextu sermonis intelligi & probari non potest: ut rectè Fabius admonuit capite 3. lib. 8. Idémque est iudicandum de reliquis tropis, qui cùm excellant in singulis uerbis, tamen cuiusmodi sint, in continuatione apparent.*

25 *Allegoria non est nouus tropus, & à metaphora diuersus: quia nihil aliud est, quàm metaphora multiplicata: nihil autem attinet ad artis rationem, an cuiusque generis tropus semel dicatur, an uerò in oratione multiplicetur: & quemadmodũ si Ironia frequens sit, aut Metonymia, aut Synecdoche, non propterea fit nouum tropi genus, sic multæ continuatæ metaphoræ nouam speciem non gignunt.*

26 *Enigma si fit ex uerbis propriis, tropus non est: si ex translatis, sub genere translationis comprehenditur.*

27 *Metonymia tropus est, cùm ex causis effecta, ex subiectis adiuncta, contráue, significamus: qui quidem tropus est in uerbo simplici à propria significatione in aliam mutato, sed gratia eius non intelligitur nisi in oratione, ut si uerbum Africa, simpliciter dicatur, tropus in eo non agnoscitur, si ponatur in oratione, ut Africa tremit, statim agnoscitur: quia Africa dicitur pro Afris: Crassus Metonymiæ species non describit, sed tantum exemplis utitur. Differt hic tropus à Metaphora, quia in Metonymia cõparatio nulla est, in Metaphora similitudo semper est.*

28 *Tertium tropi genus est Synecdoche, siue intellectio, cùm ex parte totum significatur, ut paries pro tota domo: aut ex toto pars, ut equitatus pro turma. Reliquæ duæ species, quas Crassus describit, in superiores illas recidunt: unum enim rationem habet partis, sicut plures totius.*

29 *Catachresis non cõstituit nouam & à cæteris distinctam speciẽ tropi, quia aliâs metaphora est, ut ædificare equũ, pro cõstruere: grãdis oratio, pro magna: minutus animus, pro paruo. Aliâs Synecdoche, ut parricida pro interfectore: nec si tropus est paulò durior aut liberior, sequitur etiã ut antecedentibus generibus subiectus non sit: possunt enim omnium generum tropi paulò licentius fingi, idque imprimis est poëtis concessum.*

30 *Crassus uidetur reliquos tropos ad translationem reuocare, cùm tamen Metonymia & Ironia & Synecdoche à Metaphora plurimum distent, nec eius rationem participent: quia nihil simile ex simili traducunt: uerum nomine translationis fortasse abutitur, ad significandũ omnem tropum, sicut Aristoteles fecit in rhetoricis.*

Ita fit, vt omnis singulorum verborum virtus atque laus tribus existat ex rebus, si aut vetustum verbum sit, quod tamē consuetudo ferre possit: aut factum vel coniunctione, vel nouitate, in quo item est auribus consuetudinique parcendum: aut translatum, quod maximè tanquam stellis quibusdam notat & illuminat orationem. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationem primùm, deinde modum quendam formámque desiderat. Collocationis est componere & struere verba sic, vt néve asper eorum concursus, néve hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus & læuis: in quo lepidè soceri mei persona lusit is qui elegantissimè id facere potuit. Lucilius,

Quàm lepidè lexeis compostæ, vt tesserulæ omnes,
Arte pauimento atque emblemate vermiculato.

quæ cùm dixisset in Albutiū illudens, ne à me quidē abstinuit.

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? Idem illud scilicet, vt ille voluit, & ego vellem, melius aliquanto quàm Albutius. verùm in me quidem lusit ille, vt solet. Sed est tamen collocatio conseruanda verborum, de qua loquor, quæ iunctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita iungetis, vt néve asperè concurrant, néve vastius diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam & forma verborum: quod iam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt. Interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed verborum & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: idque princeps Isocrates instituisse fertur, vt inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates) numeris adstringeret. Nāque hæc duo musici, qui erant quondam iidem poëtæ, machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum: vt & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent au-

rium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem & verborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poëtica ad eloquentiã traducenda duxerunt: in quo illud est vel maximum, quod versus in oratione si efficitur cõiunctione verborum, vitium est: & tamen eam coniunctionem sicuti versum numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus: neque est ex multis res vna quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignaróque distinguat, quàm quòd ille rudis incondité fundit quantum potest, & id quod dicit, spiritu non arte determinat: orator autem sic illigat sententiam verbis, vt eam numero quodam complectatur & adstricto & soluto. Nam cùm vinxit modis, & forma relaxat, & liberat immutatione ordinis, vt verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta vt vagentur. Quónam igitur modo tantum munus insistemus, vt arbitremur nos hanc vim numerose dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quàm necessaria. Nihil est enim tam tenerũ, neque tam flexibile, neque quod tam facilè sequatur, quocunque ducas, quàm oratio. ex hac versus, ex eadem dispares numeri conficiuntur, ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorúmque generum oratio. Non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad vsum quotidianum, alio ad scenam pompámque sumuntur: sed ea nos cùm iacentia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus & fingimus. Itaque tum graues sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus. sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus: ídque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur & vertitur. Sed vt in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, vt ea quæ maximam vtilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. incolumitatis ac salutis omnium causa videmus hunc statum esse huius totius mundi atque naturæ, rotundum vt cælum, terráque vt media sit, eáque sua vi nutúque teneatur: sol vt circunferatur, vt accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diuersam partem: vt luna accessu & recessu suo solis lumen ac-

cipiat: vt eadem ſpatia quinque ſtellæ diſpares motu curſuque conficiant. hæc tantam habent vim, vt paulum immutata, cohærere non poſſint: tantam pulchritudinem, vt nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad hominum vel etiam cæterarum animantium formam & figuram. nullam partem corporis ſine aliqua neceſſitate affictam, totámque formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu. Quid in arboribus? in quibus non trũcus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuam retinendam conſeruandámque naturam: nuſquam tamen eſt vlla pars niſi venuſta. Linquamus naturam, artéſque videamus. Quid tam in nauigio neceſſarium, quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antẽnæ, quàm vela, quàm mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem, vt non ſolùm ſalutis, ſed etiam voluptatis cauſa inuenta eſſe videantur. Columnæ & templa & porticus ſuſtinent: tamen habent non plus vtilitatis, quàm dignitatis. Capitolii faſtigium illud, & cæterarum ædium, non venuſtas, ſed neceſſitas ipſa fabricata eſt. Nam cùm eſſet habita ratio quemadmodum ex vtraque parte tecti aqua delaberetur, vtilitatem templi, faſtigii dignitas conſecuta eſt: vt etiam ſi in cælo Capitolium ſtatueretur, vbi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe videatur." Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, vt vtilitatem ac propè neceſſitatem ſuauitas quædam ac lepos conſequatur. Clauſulas enim, atque interpuncta verborum, animæ intercluſio, atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt. Id inuentum eſt ita ſuaue, vt ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. Id enim auribus noſtris gratum eſt inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile ſolùm, ſed etiam facile eſſe poſſit. Longiſſima eſt igitur complexio verborum, quæ volui vno ſpiritu poteſt. ſed hic naturæ modus eſt, artis alius." Nam cùm ſint numeri plures, iambum & trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, veſter: qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem ſermonémque noſtrum: ſed ſunt inſignes percuſſiones eorũ numerorum, & minuti pedes." Quare primùm ad heroum nos dactyli & anapæſti & ſpondæi pe-

dem inuitat, in quo impunè progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulò plus, ne planè in versum, aut similitudinem versuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum satis decorè cadunt." Probatur autem ab eodem illo maximè pæan: qui est duplex. nam aut à longa oritur, quam tres breues consequũtur, vt hæc verba, definite, incipite, comprimite. aut à breuibus deinceps tribus extrema producta atque longa, sicut illa sunt, domuerant, sonipedes. Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæane, posteriore finire. est autem pæan hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, (quod est acrius iudicium & certius) par ferè cretico, qui est ex longa, & breui, & longa: vt,

Quid petam præsidi', aut exequar? quòve nunc.

A quo numero exorsus est Fannius, Si Quirites minas illius. Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa plerunque syllaba terminari." Neque verò hæc tam acrem curã diligentiàmque desiderant, quàm est illa poëtarum, quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, vt nihil sit ne spiritu quidem minimo breuius aut longius quàm necesse est." Liberior est oratio, & planè vt dicitur, sic & est verè soluta, non vt fugiat tamen, aut erret, sed vt sine vinculis sibi ipsa moderetur. Nanque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita atque facta quodammodo, non adstrictè, sed remissius numerosam esse oportere." Etenim sicut ille suspicatur, ex illis modis quibus hic vsitatus versus efficitur, pòst anapæstus procerior quidam numerus effloruit: inde ille licentior & diuitior fluxit dithyrambus, cuius membra & pedes, vt ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa." Et si numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus interuallis æqualibus, rectè genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur." Nam si rudis & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis & profluens, quid est aliud causæ cur repudietur, nisi quòd hominum aures vocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in vo-

ce, non poteſt, numerus autem in continuatione nullus eſt. diſtinctio, & æqualium & ſæpe variorum interuallorum percuſſio numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quòd interuallis diſtinguuntur, notare poſſumus: in amni præcipitante non poſſumus. Quòd ſi continuatio verborum hæc ſoluta multo eſt aptior atque iucundior, ſi eſt articulis membríſque diſtincta, quàm ſi continuata ac producta, verba illa modificata eſſe debebunt: quæ ſi in extremo breuiora ſunt, infringitur ille quaſi verborum ambitus. ſic enim has orationis conuerſiones Græci nominant. Quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, extrema primis: aut, quod etiam eſt melius & iucundius, longiora.

1 Epilogus concludit tres oratorias laudes in uerbis ſingulis, uetuſtatem, nouitatem & tropum, atque inde tranſitus fit ad coniuncta uerba, quorum uirtutes duas tantùm Craſſus proponit, collocationem & numerum, & tamen tertiam deinceps exponit, uidelicet colorem & habitum orationis. At uerò dialectica methodi leges uiolantur, cùm non omnia complecteris, quæ in arte dicturus es, ſed partem unam aut plures in propoſitione omittis.

2 Collocationis duæ ſunt leges, ne ſit aſper concurſus conſonantium: ne ſit frequens hiatus uocalium: quæ quidem leges compoſitionem orationis admodum ſuauem efficiunt: neque tamen in oratione ſemper obſeruandæ ſunt, quia nonnunquam aures aſperitate & hiatu delectantur: Philip. 1. *ut, Video autem quàm ſit odioſum habere iratum eundem, & armatum. Et Cicero in Oratore uetat, ne id fiat operoſe: nam eſſet cùm infinitus, tum puerilis labor: quod apud Lucilium ſcitè exagitat in Albutio Scæuola.*

3 Lucilius in Satyris Scæuolam induxit illudentem Tito Albutio nimiũ operæ & ſtudij ponenti in collocatione uerborum: iocus autem eſt ex ſimili, ubi oratio Albutij emblemati uermiculato comparatur, id eſt, uariè diſtincto, & multis teſſerulis inſititiis ornato.

4 Numerus quid ſit, nõ definitur: eſt autem figura, per quam oratio ſuauiter & modulatè componitur. Principio Craſſus diſputat de authore numeri oratorij Iſocrate, & de cauſa inuẽtionis, quæ eſt aurium delectatio.

5 Cicero in Bruto, Iſocrates (ait) intellexit etiam in ſoluta oratione, dum uerſum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere ſeruari: ante hunc enim uerborum quaſi ſtructura & quædam ad numerum concluſio nulla erat, aut ſi quando erat, non apparebat eam dedita opera eſſe quæſitam. Idem in Oratore perfecto, Qui Iſocratem maximè mirantur, hoc in eius ſummis laudibus ferunt, quòd uerbis ſolutis numeros primus adiunxerit: cùm enim uideret oratores cum ſeueritate audiri, poëtas autem cum uoluptate, tum dicitur numeros ſecutus, quibus etiam in oratione uteremur, cùm iucunditatis cauſa, tum ut uarietas occurreret ſatietati: quod ab his uerè quadam ex parte, non totum dicitur: nam neminem in eo genere ſcientius uerſatum Iſocrate confitendum eſt, ſed princeps inueniendi fuit Thraſymachus, cuius omnia nimis etiam extant ſcripta numeroſè.

6 Origo numeri oratorij repetitur à uerſibus poëtarum & cantu muſicorum, quorum exemplo numeroſum aliquid in oratione ſoluta oratores obſeruarunt, & apta uocis moderatione pronunciarunt.

7 Aristoteles capite 8. lib. 3, ῥυθμὸν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μή· ποίημα γὰρ ἔσται· ῥυθμὸν δὲ μὴ ἀκριβῶς· τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν μέχρι του ᾖ. oportet orationẽ habere numerũ, sed non metrum: poëma enim erit: numerum autem non accuratè: hoc autem accidet, si aliquatenus in oratione sit. Cicero in Oratore, Aristoteles uersum in oratione uetat esse, numerum iubet.

8 Hac dissimilitudo ostendit, quid intersit inter artis peritum & ignarum: artis cognitio, exempli gratia, in numeris docet uerba aptè collocare, ut ea sint quàm suauissimis uocibus, ut ipsa continuitas uerborum conficiat orbem suum, ut periodus numerosè & aptè cadat: ignorantia artis inconditam & rudem facit orationem.

9 Numerus oratorius uariè laudatur, quòd facilis sit, quòd utilis, quòd uenustus: facilitas numerosè dicendi declaratur metaphorica similitudine ceræ: ut enim cera, sic oratio facilè fingitur & formatur: Nam in tribus dicendi generibus possunt eadem uerba usurpari, sed collocatio & conformatio orationis pro rerum grauitate aut humilitate, alia atque alia fuerit.

10 Crassus docet ex similium inductione, utilitatem in numeris dignitati & uenustati esse adiunctam: Vt mundus ad summam hominum utilitatem factus omnium pulcherrimus est, ut in animantibus & plantis partes necessariæ formam habent honestam: ut in nauigiis, in ædificiis omnia quæ sunt necessaria, eadem sunt uenusta: ita hoc accidit in oratione, ut utilitatem dignitas & lepos consequatur.

11 Apodosis similitudinis concluditur de utilitate & uenustate numerorum, & exornatur ab adiunctis interpunctionibus, quæ necessitatis gratia inuentæ sunt in oratione, ut in singulis interspiraremus: at iisdem adiuncta est summa delectatio: delectat enim maximè periodus ex ternis aut quaternis membris, ut postea dicetur.

12 Crassus non definit numerum, neque diuidit in duo genera: unum strictius, quod appellatur metrum: alterum paulò liberius in oratione soluta: neque partes numeri, id est, pedes explicat, sed tantùm ex Aristotelis authoritate docet, qui pedes aptè & decorè incidant in orationem solutam, in quibus Iambum & Trochæum frequentes esse non uult: Dactylum uerò & Spondæum & Anapæstum & duos Pæanas & Creticum in oratoriis numeris laudat: præcipua tamen obseruatio huius artis est, ut cùm uitaueris in oratione soluta uersum integrũ, & in principio orationis principium carminis, & in fine finem, tibi liceat ex quibuslibet pedibus numerum, sed tamen pro conditione rei, moderatum & temperatum efficere. Fabius etiam non probat hunc pedum delectum. Miror (inquit) in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quasi ullus esset, quem non sit necesse in oratione deprehẽdi. Cap. 4. lib. 9.

13 Aristoteles capite 8. lib. 3, ὁ δὲ ἴαμβος αὐτή ἐστιν ἡ λέξις ἡ τῶν πολλῶν, διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἰαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες· δεῖ δὲ σεμνότερον γενέσθαι, καὶ ἐκστῆσαι· ὁ δὲ τροχαῖος κορδακικώτερος, δηλοῖ δὲ τὰ τετράμετρα· ἔστι γὰρ τροχερὸς ῥυθμὸς τὰ τετράμετρα. Iambus est ipse sermo multitudinis, ideóque maximè ex omnibus uersibus iambicos dicunt: oportet tamen grauiorem esse. Trochæus enim est magis aptus tripudiis, quod tetrametri uersus indicant: sunt enim tetrametri uolubilis numerus.

14 De Heroo Aristoteles ita scribit lib. 3. rhetoricorum, τῶν δὲ ῥυθμῶν, ὁ μὲν ἡρῷος σεμνός, καὶ λεκτικός, καὶ ἁρμονίας δεόμενος. ex numeris autẽ grauis est Herous, & elegans, & harmoniam quærens. hunc Crassus non uult in oratione soluta continuari, ne faciat uersum, aut partem uersus.

15 De Pæane uerba sunt Aristotelis eodẽ capite, ὁ δὲ παιὰν ληπτέος, ἀπὸ μόνου γὰρ οὐκ ἔστι μέτρον τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν· ὥστε μάλιστα λανθάνειν. Sumendus est pæan, ex quo nullus fit uersus: itaque maximè latet.

16 Dictum est ex Aristotelis authoritate de pedibus, qui orationi solutæ cõueniunt: sequi-

tur differentia inter compositionem solutæ orationis & carminis. Carmen enim certis pedibus certo loco, & certa lege collocatis constat: oratio soluta multò liberior est, & quantum potest à poëmatis similitudine refugit: furatur enim à poëmate uoluptatem, nec tamen signa deprehendi uult.

17 *Ἀνταπόδοσις comparationis cõfirmatur tribus argumentis, quorum primum est ab authoritate Theophrasti.*

18 *Ex dactylo & spondæo qui uersum Heroicum faciunt, fluxit Anapæstus illinc per conuersionem, hinc per resolutionem prioris syllabæ longæ in duas breues, post etiam dithyrambus numerus liberior, qui omnes pedes admittit: hic canebatur in honorem Bacchi, qui & dithyrãbus dicitur, quia per duas portas in lucem exiit, unam Semelei matris, alteram femoris Iouis.*

19 *Secundum argumentum sumitur à musicarum uocum similitudine ad numerosam compositionem orationis: qua similitudine hæc uocabula, numerus, impressio, internallum, à musicis transferuntur, ut numerus sit iucunda ex pedum collocatione modulatio: impressio decurso spatio, quasi fixum uestigium: internallum spatium, quo numerus excurrit.*

20 *Tertium argumentum est à repugnãtibus: Oratio sine internallo & numero repudianda est: ergo distinctio & internallorum percussio in oratione summam gratiam habent, ut Catilinaria 1, Quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas aut non extitisse, aut non uindicata esse uideatur: numerus hic efficitur distinctione membrorum, & internallorum percussione.*

21 *Proximus locus declaratur similitudine: Vt in stillicidiis guttæ numerari possunt, quia per internallum decidunt: in fluuiis non possunt, quia perenni fluxu labũtur. sic aures orationẽ, quæ certis internallis distinguitur, iucũdè accipiunt, continuatã & sine internallis, nõ accipiũt.*

22 *In periodis membra & incisa debent esse uel paria: ut Conferte hanc pacem cum illo bello: huius prætoris aduentum, cum illius imperatoris uictoria: huius cohortem impuram, cum illius exercitu inuicto: huius libidines, cum illius continentia, ab illo qui cœpit, conditas: ab hoc qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. Hic membra in antithesi paria sunt. uel posteriora superioribus sæpe sunt longiora: quod magis Crassus probat: ut, Legum ministri magistratus, legum interpretes iudices: legum denique idcirco omnes serui sumus, ut liberi esse possimus: postremum membrum antecedentibus est longius.*

Atque hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maximè diligis Catule, dicta sunt. quod eò sæpius testificor, vt authoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem? inquit Catulus: aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? Atenim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut quia non tradũtur in vulgari ista disciplina, nos ea maiora ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera quotidiana & peruagata expectare. ista quæ dicis, dici volumus, neque tam dici, quàm isto dici modo: neque tibi hoc pro me solùm, sed pro his omnibus sine vlla dubitatione respõdeo. Ego verò, inquit Antonius, inueni tandẽ, quẽ

negaram in eo quem ſcripſi libello me inueniſſe, eloquẽtem: ſed eò te ne laudandi quidem cauſa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore, verbo vno meo diminueretur.' Hanc igitur, Craſſus inquit, ad legem cùm exercitatione, tum ſtylo, qui & alia, & hoc maximè ornat ac limat, formanda vobis oratio eſt. neque tamen hoc tãti laboris eſt, quanti videtur: nec ſunt hæc rhythmicorum ac muſicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum eſt illud modò vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat longius, vt membris diſtinguatur, vt conuerſiones habeat abſolutas.* Neque ſemper vtendum eſt perpetuitate, & quaſi cõuerſione verborum, ſed ſæpe carpenda membris minutioribus oratio eſt, quæ tamen ipſa membra ſunt numeris vinciẽda. Neque vos pæan, aut herous ille conturbet: ipſi occurrent orationi, ipſi inquam ſe offerent, & reſpondebunt non vocati. conſuetudo modò illa ſit ſcribendi atque dicendi,' vt ſententiæ verbis finiantur, eorúmque verborum iunctio naſcatur à proceris numeris ac liberis, maximè heroo, & pæane priore, aut cretico: ſed variè diſtinctéque conſidat. Notatur enim maximè ſimilitudo in conquieſcendo: & ſi primi & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſeruati, medii poſſunt latere:' modò ne circuitus ipſe verborum ſit aut breuior quàm aures expectent, aut longior quàm vires atque anima patiatur.' Clauſulas autem diligentius etiam ſeruandas eſſe arbitror quàm ſuperiora, quòd in his maximè perfectio atque abſolutio iudicatur. Nam verſus æquè prima & media & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunque ſit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique: quæ quoniam apparent & intelliguntur, varianda ſunt, ne aut animorum iudiciis repudiẽtur, aut aurium ſatietate.' Duo enim aut tres ſunt ferè extremi ſeruandi & notandi pedes, ſi modò non breuiora & præciſa erunt ſuperiora: quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in pæane illo poſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari cretico. Horum viciſſitudines efficient, vt neque ii ſatientur qui audient, faſtidio ſimilitudinis: nec nos id quod faciemus, opera dedita facere videamur.' Quòd ſi Antipater ille Sidonius, ille quem tu

probè Catule meministi, solitus est versus hexametros, aliósque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tãtúmque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, vt cùm se mente ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione & consuetudine adhibita consequemur?" Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiẽdo notet, quum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis incredibilísque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu sine vlla arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac praua diiudicant: idque cùm faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti, tum multò ostendunt magis in verborum, numerorum, vocúmque iudicio, quòd ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quenquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solùm verbis arte positis mouentur omnes, verùm etiam numeris ac vocibus." Quotus enim quisque est qui teneat artẽ numerorum ac modorum? At in his si paulùm modò offensum est, vt aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid hoc, non idem fit in vocibus, vt à multitudine & populo non modò catervæ atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eiiciantur? " Mirabile est, cùm plurimum in faciendo intersit inter doctum & rudem, quàm non multum differat in iudicando. Ars enim, cùm à natura profecta sit, nisi naturam moueat ac delectet, nihil sanè egisse videatur." Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque voces," quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem & ad tristitiam sæpe deducimur:" quorũ illa summa vis carminibus est aptior & cantibus, non neglecta, vt mihi videtur, à Numa rege doctissimo, maioribúsque nostris, vt epularum solennium fides ac tibiæ, Saliorúmque versus indicant: maximè autem à Græcia vetere celebrata: quibus vtinam, similibúsque de rebus disputari, quàm de puerilibus his verborum translationibus maluissetis. Verùm vt in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic si quid in nostra oratione clau-

dicat, sentit: sed poetæ non ignoscit, nobis concedit. tacitè tamen omnes non esse illud quod diximus, aptum perfectúmque, cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cùm circuitum & quasi orbem verborum conficere non possent (nam id quidem nuper vel posse vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen: vt & illa essent paria quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus vterentur.

1 *Crassus ingennè fatetur hanc doctrinam de numeris Aristotelicam esse, & Theophrasticam: & in rhetorum scholis minimè isto modo tractari solere.*

2 *Hæc interpellatio ponitur uice cuiusdam conclusionis, ubi cùm Crassus laudatur, Cicero ipse in aliena persona laudatur, qui primus è Latinis & numerum docuit, & orationibus suis celebrauit.*

3 *Crassus persequitur doctrinam & usum numeri in oratione soluta, & persacilem esse disputat: argumentum est à dissimilibus: Non ut rhythmicorum numeri, & musicorum modi accerrimam normam requirunt, ita & oratorum. Apodosis tres habet faciles cautiones in oratione seruandas, ne fluat oratio sine ullis numeris, ne sit nimis curta, ne excurrat longius.*

4 *Non semper dicendum est conclusè, sed interdum cæsim & membratim: nihil enim est tam numerosum (ut ait Cicero) quàm quod minimè apparet, & ualet plurimum: ex hoc genere est illud Crassi, Missos faciant patronos: ipsi prodeant: cur clandestinis consiliis nos oppugnãt? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Item illud Ciceronis, O mulieris scelus incredibile, & præter hanc unam in omni uita inauditum: O libidinem effrænatam & indomitam: ô audaciam singularem: non timuisse, si minus uim deorum, hominúmque famam, at illam ipsam noctem facésque illas nuptiales: non limen cubiculi, non cubile filiæ, non parietes denique ipsos superiorum testes nuptiarum: perfregit & prostrauit omnia cupiditate & furore. uicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.* Pro Cluentio.

5 *Fabius lib. 9. capite 4, Verbo (ait) sensum cludere multo (si cõpositio patiatur) optimum est. in uerbis enim sermonis uis inest: at si id asperum erit, cedat hæc ratio numeris: ut apud Græcos Latinósque oratores frequentissimè: ut Philippica 2, Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum uini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu uomere postridie.*

6 *Hoc ex Aristotele sumptum est,* δεῖ δὲ καὶ τὰ κῶλα, καὶ τὰς περιόδους, μήτε μειούρους εἶναι μήτε μακράς· τὸ μὲν γὰρ μικρὸν προσπταίειν πολλάκις ποιεῖ τὸν ἀκροατήν. ἀνάγκη γὰρ ὅταν ἔτι ὁρμῶν ἐπὶ τὸ πόρρω, καὶ τὸ μέτρον, οὗ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ὅρον, ἀντισπᾶται παυσαμένου, οἷον προσπταίειν γίνεσθαι διὰ τὴν ἀντίκρουσιν· τὰ δὲ μακρὰ ἀπολείπεσθαι ποιεῖ, ὥσπερ οἱ ἐξωτέρω ἀποκάμπτοντες τοῦ τέρματος· ἀπολείπουσι γὰρ καὶ οὗτοι τοὺς συμπεριπατοῦντας. *Id est, Neque membra, neque periodos curtas & longas esse oportet: breue siquidem sæpe facit ut auditor quasi offendat & hæreat. Cùm enim quispiam longè prospicit, & mediocritatem intuetur, nec tamen sibi terminum præfixit, cùm subitò retrahitur, necesse est eum quasi hærere ob repulsionem, longa uerò sic auditorem fugiunt, sicut qui metam prætereunt: relinquunt enim & deambulantes.*

7 *Idem præceptum est in Oratore perfecto, Plerique censent cadere tantùm numerosè oportere, terminarique sententiam: est autem ut id maximè deceat, non id solum: ponendus est enim ille ambitus, non abiiciendus. Quare cùm aures extremum semper expectent, in eòque acquiescant, id uacare numero non oportet, sed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet uerborum illa comprehensio, & tota à capite fluere, ut ad extremum ueniens ipsa consistat: id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, & quæcunque etiam sine scripto dicerent, similis scriptionum effecerint, non erit difficillimum.*

8 *In exitu clausulæ non solùm pes ultimus, sed retrorsum proximus, atque etiam tertius ab ultimo notandus & obseruandus est: in his locis probantur à Crasso chorei, heroi, pæan posterior, & creticus: omnes tamen pedes in fine clausulæ deprehendi possunt, nedum hi quos ex Aristotele Crassus approbat: præcipua autem lex erit, ut nec plures syllabas numerosas, quàm sex obseruaueris, néue pauciores quam tres: pedes omnium generum in clausulis occurrent: sed Cicero uidetur illos Aristotelicos de industria frequenter adhibuisse: ut Catilinaria 1, dichoreus est, In te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes iandiu machinaris. Item, Sic hic morbus qui est in Republica, releuatus istius pœna, uehementius uiuis reliquis ingrauescet. Creticus & Dactylus, ut Catilinaria 1, Eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia. Choreus & Creticus, ut Catilinaria 2, Nulla iam pernicies à mõstro illo & prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Pæan quartus & spondæus, ut Catilinaria 1, Ve quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimámque esse uoluerunt, hanc omnibus hostium copiis terra marique superatis à perditissimorum ciuium nefario scelere defendant.*

9 *Crassus concludit facilitaté exercitationis oratoriæ à minori ad maius: Antipater poeta usu consecutus est, ut ex tempore multos optimos uersus faceret: quantò igitur facilius est exercitato oratori numerosè dicere?*

10 *Excursus est in communem locum, quomodo indocti homines numeros in oratione animaduertant: qui quidem locus disputatur ex causis naturalibus: syllogismus est simplex primi generis, Omnia quæ sunt in artibus, etiam ab indoctis natura duce diiudicari possunt. Numerus arte traditur. Quare de numero etiã indocti iudicare possunt. Propositio declaratur à minori ad maius.*

11 *Altera probatio est ab exemplis specialibus: Si histrio offendit in numeris, exploditur: Si male symphoniaci aut tibicines cantant, eiiciuntur: ergo natura duce uulgus de numeris & uocibus rectè iudicat.*

12 *Idem locus latius disputatur à Cicerone in Bruto, Hoc tamen interest inter doctum & rudem, primùm quòd ille certius iudicat adhibita ratione, nec unquam fallitur: hic cæco tantum naturæ iudicio iudicat, & interdum ea quæ minimè recta sunt, approbat: deinde uerò, ut docti & rudis perinde iudicant, non tamen perinde dicendi & faciendi facultate pollent.*

13 *Hinc Aristoxenus dicebat animum nostrum esse harmoniam: & Plato ex musicis numeris animæ substantiam in Timæo componit.*

14 *Numeris excitamur, ut pro lege Manilia, Maiores uestri sæpe mercatoribus & nauicularibus iniuriosius tractatis bella gesserunt: uos tot ciuium Romanorum millibus uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Totus hic locus est ualde numerosus ad excitandum populum Romanum cõtra Mithridaté. Iisdem numeris lenimur: ut pro Ligario, Nihil est tam populare, quàm bonitas: nulla de uirtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior misericordia est: homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quàm salute hominibus danda: nihil habet fortuna tua maius, quàm ut possis: nec natura tua melius, quàm ut uelis conseruare quamplurimos: his uerbis numerosè deuinctis Cæsarem lenit iratum Ligario. In-*

terdum etiam ad hilaritatem numerus deducit: ut pro Roscio Comœdo, Nónne ipsum caput & supercilia penitus abrasa olere malitiã, & clamare calliditatem uidentur? Nónne ab imis unguibus usque ad uerticem summum, si quam coniecturam adfert hominibus tacita corporis figura, ex fraude, fallaciis, mendaciis, constare totus uidetur? qui idcirco capite & superciliis semper est rasis, ne ullum pilum uiri boni habere dicatur. Cicero auditoribus risum mouit in Cereã, hac numerosa dictione. Interdum ad tristitiam numerus deducit: ut, O me miserum, ô me infelicem: reuocare tu me in patriam Milo potuisti per hos: ego te per eosdem retinere non potero?

15 *Numa Salios duodecim Marti Gradiuo legit, & per urbem ire, canẽtes carmina cum tripudiis solennique saltatu iussit, ut author est Liuius. Crassus etiam ait fides & tibias Romæ in epulis solennibus, quæ in honorem deorum fiebant, adhiberi solitas. Græci summam eruditionem sitam censebant in neruorum uocúmque cantibus: igitur & Epaminondas princeps Græciæ fidibus præclarè cecinisse dicitur: Themistoclésque aliquot ante annos, cùm in epulis recusaret lyram, habitus est indoctior. Cicero Tusculana prima.*

Exposui ferè, vt potui, quæ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero atque forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est plena quædam, & tamen teres & tenuis; & non sine neruis ac viribus, & ea quæ particeps vtriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & verbis & sententiis, vt quemadmodum qui vtuntur armis aut palæstra, non solùm sibi vitandi aut feriẽdi rationem esse habendam putant, sed etiam vt cum venustate moueantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem & condecentiam, sententiis verò ad grauitatem orationis vtatur; vt ii qui in armorum tractatione versantur. Formantur autem & verba, & sententiæ penè innumerabiles: quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum & sententiarum hoc interest, quòd verborum tollitur, si verba mutaris: sententiarum permanet, quibuscũque verbis vti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, vt translatis vtamur frequenter, interdúmque factis, raròautem etiam peruetustis. In perpetua autem oratione, cùm & coniunctionis lenitatem, & numerorum quam dixi rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequẽtanda omnis

oratio sententiarum atque verborum.' Nam & commoratio vna in re permultum mouet, & illustris explanatio, rerúmque quasi gerantur, sub aspectum penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id quod exponitur, & ad amplificandum: vt iis qui audient, illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum quàm dixeris significatio, & distinctè concisa breuitas & extenuatio, & huic adiuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens, & ab re non longa digressio: in qua cùm fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & cōcinnus esse debebit: propositióque quid sis dicturus, & ab eo quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi minuendíve causa, veritatis superlatio atque traiectio: & rogatio, atque huic finitima quasi percontatio, expositióque sententiæ suæ: tum illa, quæ maximè quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio: quæ est periucunda, cùm in oratione, non contentione, sed sermone tractatur. deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio vel antè vel pòst quàm dixeris, vel cùm aliquid à te ipso reiicias. Præmunitio est etiā ad id quod aggrediare, & reiectio in aliū: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis apud quos dicas, deliberatio: morū ac vitæ imitatio vel in personis, vel sine illis, magnū quoddā ornamentum orationis & aptum ad animos conciliādos vel maximè, sæpe autē etiam ad commouendos. Personarū ficta inductio, vel grauissimum lumen augendi: descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio: antè occupatio: tum duo illa, quæ maximè mouent, similitudo & exēplum: digestio, interpellatio, contētio, reticētia, cōmendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatior augendi causa: iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non vt superior illa digressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sentētiæ.' Orationis autē ipsius tanquam armorum est vel ad vsum cōminatio, & quasi petitio, vel ad venustatē ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdū vim, leporem aliâs: & paulū im-

mutatum verbū, atque deflexum, & eiuſdem verbi crebra tum à primo repetitiò, tum in extremū conuerſio: & in eadem verba impetus, & concurſio, & adiunctio, & progreſſio, & eiuſdem verbi crebrius poſiti quædam diſtinctio, & reuocatio verbi, & illa quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiā gradatio quædam, & conuerſio, & verborum concinna tranſgreſſio, & contrarium, & diſſolutū, & declinatio, & reprehēſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubiecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio & permiſſio, & rurſum alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & ſibi ipſi reſponſio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digreſſio, & circunſcriptio.[1] Hæc enim ſunt ferè, atque horum ſimilia, vel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſentētiis orationem, verborúmque conformationibus illuminent. Quæ quidem te Craſſe video, inquit Cotta, quòd nota eſſe nobis putes, ſine definitionibus & ſine exēplis effudiſſe.[1] Ego verò, inquit Craſſus, ne illa quidem quæ ſuprà dixi, noua vobis eſſe arbitrabar, ſed voluntati veſtrū omniū parui. His autem de rebus Sol me ille admonuit vt breuior eſſem, qui ipſe iam præcipitans, me quoque hæc præcipitem penè euoluere coēgit. Sed tamen huius generis demōſtratio eſt & doctrina ipſa vulgaris, vſus autem grauiſſimus, & in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus.

1 Craſſus epilogo concludit, quæ de uirtutibus ſingulorū uerborum & coniunctorū dixit, & trāſit ad habitū orationis triplicē, grauē, medium, ſubtilē: quæ diuiſio non ſumitur ex rhetoricis ornamētis, ſed ex rebus ipſis, quæ dicūtur, quæ ſunt graues, mediæ, ſubtiles. His tribus exiſtimat conformationes orationis communiter ineſſe, qua de cauſa conformationum genera ſummatim proponit nudis nominibus, ſine definitionibus & exemplis: ubi etiam plures non figuræ pro rhetoricis figuris, quàm ueræ figuræ nominantur: idque (ut opinor) ex inſtituto Græcorum, apud quos Cicero hanc enumerationem legerat.

2 Allegoria eſt à uenuſtis corporibus, quorū alia fucum habent & adulterinum colorē, alia uerum & natiuū: Fabius capite 3. Lib. 8, Sit ornatus uirilis, fortis, & ſanctus, nec effœminatā leuitatem, nec fuco eminentem colorem amet: ſanguine & uiribus gaudeat.

3 Similitudo ſumitur à militibus & palæſtritis, quorum illi ad uim depugnant, hi ad uenuſtatem & uoluptatem ſpectantium: ſic figuræ διανοίας plus habent grauitatis ad commouendum, figuræ λέξεως plus uenuſtatis ad delectandum.

4 Craſſus ſummatim repetit oratorias laudes uerborum ſingulorum & coniunctorum, illic tres, nouitatem, uetuſtatem, tropum: hic collocationem & numerum: qui tamen numerus ſpecies eſt figuræ, de qua mox dicturus eſt: itaque ſpeciem à genere ſeparauit.

5 Cicero doctrinæ uiam nullam ſequitur: nec enim figurã διανοίας partitur in pauca genera, neque generibus ſuas ſpecies ſubiicit, ſicut methodus doctrinæ poſtulat, ſed in turba proponit quadraginta octo figuras διανοίας, ex quibus triginta quatuor rhetoricæ conformationis ſpeciẽ nullam habent, ſed quædã ſunt membra dialecticæ uirtutis, ut illuſtris explanatio, propoſitio, concluſio rationis, diſtributio in partes, ſimilitudo, exemplum, deſcriptio, digeſtio, contentio, expoſitio ſententiæ: reliqua ſunt communia adiuncta orationis, quæ interdum figuris permiſcentur: interdum ſine ulla figura dicuntur, ut commoratio, præciſio, emphaſis, diſtinctè conciſa breuitas, extenuatio, illuſio, ſeiunctio ab eo quod dictũ eſt, iteratio dictorum, ſuperlatio, percontatio, ironia, reiectio criminis à ſe, præmunitio, reiectio in alium, inductio erroris, impulſio in hilaritatẽ, interpellatio, commendatio, iracundia, obiurgatio, promiſsio, purgatio, conciliatio.

6 Craſſus tranſit ad figuram λέξεως, id eſt, orationis, & eius duplicem uſum ſtatuit, unum grauitatis ad mouendum: alterum uenuſtatis ad delectandum: antea tamen docuit in figuris ſententiarum grauitatem, in figuris uerborum concinnitatem ineſſe, & in duabus differẽtiis duo genera diſtinxit. Cæterũ multæ in uerbis figuræ nominãtur, quæ figuræ λέξεως non ſunt: uel quia mutatis uerbis permanent, uel quia dialecticæ membra quædam ſunt, aut cõmunia adiuncta orationis: ut contrarium, diſſolutum, exclamatio, imminutio, relatum ad ſingula, ad propoſitum ſubiecta ratio, permiſsio, improuiſum, enumeratio, diſputatio, continuatio, interruptum, imago, ſibi ipſi reſponſio, immutatio, diſiunctio, ordo, digreſsio, circumſcriptio: quæ omnia tam longè à figuris λέξεως abſunt, ut earum nullam ſpeciem & ideam referant.

7 Si in figuris ſententiarũ & uerborum plura adhuc genera eſſe poſſunt, Craſſus artem & doctrinam figurarum non deſcripſit: artis enim proprium eſt, nullum genus rei propoſitæ ſubiectum prætermittere.

8 Craſſus duobus modis excuſat doctrinæ ſuæ breuitatem, & quòd res ſit omnibus nota, & quòd temporis anguſtiæ eam breuiorem eſſe cogant.

Quamobrẽ, quoniã de ornatu omni orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certè cõmonſtrati loci: nunc quid aptum ſit, hoc eſt, quod maximè deceat in oratione, videamus: quãquam id quidem perſpicuũ eſt, non omni cauſæ, nec auditori, neque perſonæ, neque tẽpori congruere orationis vnum genus. Nam & cauſæ capitis alium quẽdam verborum ſonũ requirunt, alium rerum priuatarum atque paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud ſermones, aliud cõſolatio, aliud obiurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſiderat. Refert etiã qui audiant, ſenatus, an populus, an iudices: frequẽtes, an pauci, an ſinguli: & quales ipſi quoque oratores, qua ſint ætate, honore, authoritate, debet videri: tẽpus, pacis, an belli: feſtinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil ſanè eſt quod præcipi poſſe videatur, niſi vt ſi-

gurã orationis plenioris & tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod agimus accommodatam deligamus: ornamentis iisdem vti ferè licebit, aliâs contẽtius, aliâs summissius. omnique in re posse quod deceat facere, artis & naturæ est: scire quid, quandóque deceat, prudentiæ.

1 Hactenus de tertia uirtute elocutionis dictũ est: quæ sola propriè & uerè dicitur elocutionis uirtus. nam Latinitas, perspicuitas, & decorum, uirtutes sunt orationis, & magnæ quidem uirtutes, sed tamen oratoriæ non sunt: decorum itaque restat, cuius si generalis aliqua doctrina tradi possit, ea dialectica fuerit in regulis syllogismorum, non autem rhetorica: ut si quis iudicio & syllogismo ualeat, is intelligere poterit, quid in quaque re deceat, & quid non deceat.

2 Crassus tres regulas de elocutionis decoro tradit: prima est de accommodando genere orationis ad causam, personam, & tẽpus: quæ regula dialectico iudicio maximè nititur. Altera monet figuras rhetoricas omnium generum dicendi esse cõmunes, sed aliâs plenius sonare, aliâs summissius, aliâs temperatius: quod quidem diligenter animaduertendũ est: nec enim hanc ueritatem perpetuò Cicero sequi uidetur, sed genera dicẽdi figurarum generibus distinguere. Tertia tametsi uera est, tamen accuratiore eget explicatione: nam singularium & specialium artium decorum suum & speciale est, ut grammaticæ grammaticum, rhetoricæ elocutionis & actionis rhetoricum: generale uerò & cõmune omnis decori documentũ, si cuiusquã est disciplinæ, logicæ disciplinæ est, quæ sola generale iudicium & omnium artium commune possidet: facultas autem ipsa in singulis artibus decorè & aptè agẽdi natura est, & artis exercitatione cõfirmata: scire uerò quid & quando deceat, est communis prudentiæ, quæ usu magis, quàm præceptis paratur.

Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, vt agũtur. Actio inquam in dicẽdo vna dominatur. sine hac summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, quũ rogaretur quid in dicendo esset primum: huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab AEschine dictũ videri solet, qui quum propter ignominiam iudicii cessisset Athenis, & se Rhodũ contulisset, rogatus à Rhodiis legisse fertur orationem illam egregiam quam in Ctesiphontẽ contra Demosthenem dixerat. qua perlecta petitũ est ab eo postridie vt legeret illam etiam quæ erat contrà à Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cùm suauissima & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significauit quantum esset in actione, qui orationem eandem, aliam esse putaret authore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meminisli, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miser cõferam? Quò vertam? in Capitoliúmne? at fratris sanguine redundat. An do-

mum? matrémne vt miseram lamentantémque videã & abiectam? Quæ sic ab illo acta esse cõstabat, oculis, voce, gestu, inimici vt lachrymas tenere nõ possent. Hæc eò dico pluribus, quòd genus hoc totũ oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerũt, imitatores autẽ veritatis histriones occupauerunt. Ac sine dubio in omni re vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus: verũ quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, vt obscuretur, atque penè obruatur: discutienda sunt ea quæ obscurant: & ea quæ sunt eminẽtia & prõpta sumẽda. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet vultũ & sonum & gestum: totúmque corpus hominis, & eius omnis vultus, omnésque voces, vt nerui in fidibus, ita sonãt, vt à motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, vt chordæ sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, grauis: cita, tarda: magna, parua: quas tamen inter omnes est suo quoque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperũ, contractum, diffusum, continenti spiritu, intermisso, fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullũ est enim horum similium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. hi sunt actori, vt pictori, expositi ad variandũ colores. Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatum, crebrò incidens:

Impius hortatur me frater, vt meos malis miser
Manderem natos.- & ea quæ tu dudum Antoni protulisti,
Segregare abs te ausus,- &, Ecquis hoc animaduertit? vincite.- & Atreus ferè totus. Aliud miseratio ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili voce.

Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternámne? ánne ad Peliæ filias? & illa,
O pater, ò patria, ò Priami domus. & quæ sequuntur,
Hæc omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam euitari.

Aliud metus, demissum, & hæsitans, & abiectum.

Multi modis sum circũuctus, morbo, exilio, atque inopia:
Tum pauor sapiẽtiam mihi omnem ex animo expectorat,
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum & necem:

Quæ nemo eſt tam firmo ingenio & tanta confidentia,
Quin refugiat timido ſanguen,atque exalbeſcat metu.

Aliud vis, contentum,vehemens, imminens,quadam incitatione grauitatis.

Iterum Thyeſtes Atreum attractum aduenit,
Iterum iam aggreditur me,& quietum exuſcitat.
Maior mihi moles,maius miſcendum eſt malum,
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas,effuſum,lene,tenerum,hilaratū, ac remiſſum.

Sed mihi cùm tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat:cùm ſimulabat ſeſe alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte & delicatè detulit.

Aliud moleſtia, ſine commiſeratione graue quiddam, & vno preſſu ac ſono obductum.

Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis iunxit nuptiis,
Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariendū menſibus:
Per idem tēpus Polydorum Hecuba partu poſtremo parit.

" Omnes autē hos motus ſubſequi debet geſtus,non hic verba exprimēs ſcenicus, ſed vniuerſam rem & ſententiā non demōſtratione,ſed ſignificatione declarans,laterum inflexione hac forti ac virili, non ab ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiā à palæſtra. Manus autē minus arguta, digitis ſubſequens verba,non exprimēs. Brachiū procerius proiectū quaſi quoddam telum orationis. Supploſio pedis in contentionibus aut incipiendis,aut finiendis.Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorū. quo melius noſtri illi ſenes,qui perſonatū ne Roſcium quidem magnopere laudabāt. " Animi eſt enim omnis actio,& imago animi vultus eſt,indices oculi. Nā hæc eſt vna pars corporis, quæ,quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & commutationes poſſit efficere. Neque verò eſt quiſquā qui eadem contuens efficiat." Theophraſtus quidē Tauriſcū quendam dixit actorem auerſum ſolitum eſſe dicere:qui in agēdo contuens aliquid, pronūtiaret. Quare oculorū eſt magna moderatio." Nam oris non eſt nimium mutanda ſpecies,ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt quorum tum intētione,tum remiſſione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorū ſi-

gnificemus aptè cum genere ipso orationis. Est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, vt equo & leoni setas, caudã, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundũ vocem vultus valet: is autem oculis gubernatur." Atque in iis omnibus quæ sunt actionis, inest quædam vis à natura data: quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commouentur. Verba enim neminem mouent, nisi eum qui eiusdem linguæ societate coniunctus est: sententiæque sæpe acutæ, non acutorũ hominum sensus præteruolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omneis mouet. iisdem enim omnium animi motibus concitãtur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in se ipsi iudicant." Ad actionis autem vsum atque laudẽ, maximã sine dubio partẽ vox obtinet: quæ primùm est optãda nobis, deinde quæcũque erit, ea tuenda. De quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci seruiatur: equidem magnopere censeo seruiendum." Sed illud videtur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quòd, vt dixi paulò antè, plurimis in rebus quod maximè est vtile, id nescio quo pacto etiam decet maximè. Nam ad vocem in dicẽdo obtinendam nihil est vtilius quàm crebra mutatio, nihil perniciosius quàm effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est vicissitudine & varietate & commutatione aptius?" Itaque idem Gracchus, (quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo literato homine, quem seruũ sibi ille habuit ad manum) cum eburneola solitus est habere fistula qui staret occultè post ipsum, cùm concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cùm diligentiam, tum etiam doctrinã & scientiam." Ego verò, inquit Crassus: ac doleo quidẽ illos viros in eam fraudem in Repub. esse delapsos. quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio viuendi, ac posteritati ostẽditur, vt eorum ciuium quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro, inquit, Crasse, Iulius sermonẽ istũ,

& te ad Gracchi fiſtulam refer, cuius ego nondum planè rationem intelligo." In omni voce, inquit Craſſus, eſt quiddam medium, ſed ſuum cuique voci. hinc gradatim aſcendere vocem, vtile & ſuaue eſt. Nam à principio clamare, agreſte quiddam eſt: & illud idem ad firmãdum eſt vocem ſalutare. deinde eſt quiddam contẽtionis extremum, quod tamen inferius eſt, quàm acutiſſimus clamor, quò te fiſtula progredi non ſinet, & tamen ab ipſa contentione reuocabit. Eſt item contrà quiddam in remiſſione grauiſſimum, quóque tanquam ſonorum gradibus deſcenditur. Hæc varietas, & hic per omnes ſonos vocis curſus, & ſe tuebitur, & actioni afferet ſuauitatem: ſed fiſtulatorem domi relinquetis, ſenſum huius conſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis." Edidi quæ potui, non vt volui, ſed vt me temporis anguſtiæ coëgerunt. ſcitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cùm afferre plura ſi cupias, non queas. Tu verò, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum iudicare, ita diuinitus, vt non à Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factũ eſſe gaudeo," ac vellem vt meus gener ſodalis tuus Hortenſius affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis? inquit: ego verò eſſe iam iudico, & tum iudicaui, cùm me cõſule in ſenatu cauſam defendit Africæ: nupérque etiã magis cùm pro Bithyniæ rege dixit. quamobrem rectè vides Catule. nihil enim iſti adoleſcenti neque à natura, neque à doctrina deeſſe ſentio. quo magis eſt tibi Cotta, & tibi Sulpiti vigilandum ac laborandũ:" non enim ille mediocris orator veſtræ quaſi ſuccreſcit ætati, ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari. cui quanquam faueo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio: vobis verò illum tanto minorẽ præcurrere vix honeſtum eſt. Sed iam ſurgamus, inquit, nóſq; curemus, & aliquãdo ab hac contẽtione diſputationis animos noſtros curámque laxemus.

1 *Pronuntiatio, eſt apta concepta elocutionis enũtiatio, cuius laudes primùm Craſſus celebrat: deinde artem & doctrinam tradit: pronũtiatio laudatur duobus teſtimonijs, Demoſthenis & AEſchinis, & exemplo Caij Gracchi.*

2 *AEſchines accuſauit Cteſiphontem, quòd contra leges in publico Demoſthenẽ coronaſſet:*

quo iudicio uictus cessit Athenis: & Rhodum profectus, ibi rhetoricam docere cœpit: Rhodiisque postulantibus orationem suam contra Ctesiphontem, itémque Demosthenis pro Ctesiphonte recitauit.

3 *Verba sunt Caij Gracchi in cõcione mortẽ Tiberij fratris tristi & luctuosa uoce lugentis.*

4 *Actionis laus concluditur addita breui reprehensione oratorum, qui hanc exercitationẽ negligunt: & transitus fit ad doctrinam, quam Crassus necessariam esse probat à repugnantibus: Natura & ueritas per se ad agendum satis non est: ergo arte & praeceptis instruenda est.*

5 *Actio siue pronuntiatio (utrunque enim pro eodem dicitur) diuiditur in tres partes, uultũ, sonum, & gestum: quarum duæ ad oculos perueniunt, uultus & gestus: tertia ad aures, sonus: sed uultus sub gestu comprehendi poterat: & in quibusdam rhetoricis comprehenditur. Primum & generale artis huius praeceptum est, ut uultus uocis & gestus in agẽdo tot mutationes fiant, quot sunt affectuum & cogitationum animi: & singulis cogitationibus affectibúsque accommodetur suum genus & uocis & uultus & gestus: quod praeceptum declaratur similitudine fidiũ: ut enim organorum chordæ ad tactum digitorum & plectri uariè respondent: ita uox, uultus, gestus, affectum & pulsum animi consequantur necesse est.*

6 *Distinctiones uocis sumuntur uel ex quãtitate, ut sit magna, parua, mediocris: uel ex qualitate, ut sit cita, tarda, mediocris: acuta, grauis, mediocris. Itémque lenis, aspera: cõtracta, diffusa: emissa continenti spiritu, emissa spiritu intermisso: fracta, scissa, flexibilis, attenuata, inflata: quibus, quando, & quemadmodum oporteat uti, proprium est rhetoricæ artis explicare: itaque Crassus pro uarietate affectuum genera uocis distinguit, & exemplis poëtarum illustrat.*

7 *Thyestes iratus sic apud Ennium loquitur: nam Ennius tragœdiam composuit, quæ inscripta erat Thyestes.*

8 *Antonius matutino sermone citauit uersus Pacuuij poëtæ ex Tragœdia Teucro, ubi Telamon iracundè obiurgat Teucrum reuersum à bello Troiano sine Aiace fratre.*

9 *Actius scripsit tragœdiam Atreum nomine, in qua tota Atreus iracundè loquitur contra Thyestem fratrem suum.*

10 *Versus hi sunt ex Ennij Medea, ubi Medea spreta ab Iasone, luget uicem suam.*

11 *Versus sunt ex Hecuba Ennij, & in Tusculanis etiam citantur.*

12 *Hactenus Crassus docuit rhetoricam artem mutandæ & conformandæ uocis pro uariis animorum motibus, iracũdia, miseratione, metu, ui, uoluptate, molestia. Sequitur ratio gestus, quæ iubet spectare motum uel uniuersi corporis, uel partium quarundam magis eminentium: nec uerò hic generatim gestus omnis rhetoricus informatur: nam cùm histriones in scena uenustè agunt, rhetoricè & oratoriè agunt, sed tantum is, qui oratori politico in tractatione ciuilium causarum conuenit. De gestu totius corporis hæc sola cautio est, ut ne sit histrionicus: histrio enim uidetur in gestu penè nimius esse, & rem ipsam in scena gestu magis demonstrare, quàm uerbis significare conatur: quæ tamen gesticulatio histrionem non dedecet: at politicus orator truncum illum corporis non tam actuose, neque tam histrionicè mouebit. Atque hic gestus est uniuersus & generalis: specialis autem notatur in quatuor partibus corporis, lateribus, manibus, brachio, pedibus, ut laterum motus sit fortis & uirilis, ut manus minus argutæ sint: nam quidam rem ipsam prius gestu aliquo manum repræsentant, quàm uerbis explicent, quòd in oratore politico fuerit uitiosissimum: ut brachium sit non incuruatum ad pectus, sed longius diductum & proiectum à corpore, ad significandum impetum oratoriæ contentionis: ut pes interdum supplodat in contentionibus incipiendis aut finiendis.*

13 *De tribus partibus rhetoricæ actionis duæ sunt explicatæ, uox & gestus: uultus superest, id est, habitus quidam oris & oculorum, motum animi maximè declarãs, ut oris figura & color*

& lineamenta ipsa significant nos esse tristes uel hilares, iratos uel placatos, erectos aut humiles, meticulosos uel confidentes: idémque indicium habitat in oculis. Cicero in Oratore perfecto, Vt imago animi est uultus, sic oculi indices, quorũ & hilaritatis & uicissim tristitiæ modum res ipsæ, de quibus agitur, temperabunt.

14 Hoc exemplum est uitiosæ actionis in motu oculorum: nam Tauriscus ille histrio, de quo scribit Theophrastus, ineptè auertebat oculos ab his, apud quos agebat.

15 In agendo species & dignitas oris diligentissimè est conseruanda, cauendúmque ne aut os uastè diducatur, aut deformiter torqueatur. sic Crassus Testio Penario illusit mentum in dicendo intorquenti: tum ne diceret, si quid uellet, cùm nucem fregisset. Lambere quoque labra, & mordere deforme est, ut ait Fabius: cùm etiam in efferendis uerbis modicus eorum esse debeat motus.

16 Crassus probat in gestu & uultu maiorem uim inesse, quàm in uoce: idque per collationem dissimilium effectorum: quòd gestus apud omnes gentes idem sit, uerba eadem non sint: & quòd sententiæ acutæ plerunque homines hebetes non moueant, gestus uerò moueat.

17 Ad pronuntiandum uocis bonitas primùm nobis optanda est, ut sit firma & suauis, ut liberalis, ut enucleata, ut fauces integræ sint, id est, molles & leues, quarum uitio frangitur & exasperatur & obscuratur & scinditur uox, ut ait Fabius: deinde eadem nobis tuenda est ambulatione, unctione, continentia, facili ciborum digestione. sed ars tuendæ uocis ad rhetoras non pertinet, uerùm ad meditos, & ad phonascos, qui olim Romæ erant magistri exercendæ uocis.

18 Hoc praeceptum Crassi rhetoricum est de mutatione & inflexione uocis pro conditione rerum & affectuum: nam eadem & perpetua uocis contentio uitiosissima est: idque uitium appellatur à Græcis μονοτονία, ut ait Fabius, id est, una quædam spiritus & soni intentio: ut si dicamus omnia clamosè, quod insanum est: aut intra loquendi modum, quod motu caret: aut summisso murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio. Lib.11.

19 Praeceptum proximum illustratur exemplo Caij Gracchi, cui concionanti, ut ait Fabius, cõsistens post eum musicus, fistula quam τονάριον uocant, modos, quibus deberet intẽdi, ministrabat. is fistulator, ut ait Gellius, in circũstantibus stabat occultius, qui fistula breui sensim graniusculum sonum inspiraret ad deprimendum sedandúmque impetum uocis eius. Cap.10.lib.1. Cap.11.lib.1.

20 Digressiuncula est Crassi in querimoniam sui temporis, in quo sensim excitabantur seditiones inter Marium & Syllam, quæ postea magnam perniciem Reipublicæ attulerunt.

21 Crassus declarat usum fistulæ Gracchanæ, prohibétque, ne uel grauissimo sono uocis utamur, quia cùm uix audiatur, animos audientium excitare non potest: uel acutissimo, quia cùm sit immodicæ claritatis, & supra modum, neque inflecti, neque intendi potest, ut ait Fabius. Medius itaque modus probandus est, in quo tres sonorum gradus distinguuntur, grauis, acutus, & temperatus. Lib.11.

22 Tertius dialogus concluditur laude Crassi, cuius primæ partes fuerunt in hac disputatione, & Quinti Hortensij, cuius exemplo Cotta & Sulpitius excitantur ad eloquentiæ studiũ.

23 Hortensius Lucio Crasso Quinto Mutio Scæuola consulibus primùm in foro dixit, & apud hos quidem consules: & cùm eorum qui adfuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus, ut ait Cicero in Bruto: Tum Hortensius agebat annum ætatis suæ decimumnonum, cùm causam defendit Africæ cõtra prætores: postea etiam dixit pro Nicomede rege Bithyniæ.

24 Cotta & Sulpitius decem annis Hortensio maiores erant, ut scribit Cicero in Bruto.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE